

KÁDÁR TAMÁS

IV. LÁSZLÓ KIRÁLY ITINERÁRIUMA (1264–[1272]–1290)

Egy-egy középkori uralkodó, jelentősebb világi vagy egyházi előkelő életrajzának megírásakor az adott személy itineráriumának összeállítása, illetve annak felhasználása úgyszólván megkerülhetetlen teendő.¹ IV. László (uralkodott: 1272–1290) esetében Szabó Károly (1824–1890) jóvoltából rendelkezünk egy igen alapos, a király életét és 18 esztendei országlását meglehetősen részletességgel bemutató monográfiával, a tragikus sorsú uralkodó itineráriuma pedig két kézikönyvben és egy tanulmányban is megjelent, a szóban forgó munkákról azonban minden túlzás nélkül elmondható, hogy elsősorban amiatt, mert a legújabb is közülük kis híján 80 éve látott napvilágot, számos szempontból igencsak elavultak, megannyi helyen kiegészítésre, pontosításra vagy épp kifejezetten cáfolatra szorulnak.²² A leginkább, és hozzátehetjük: méltán „Kun” melléknévvel emlegetett Árpád-házi, hasonlóan legtöbb elődéhez és a középkor későbbi századaiban trónra lépett utódához, felettébb viharos, személyes kudarcokkal és kivételes hányattatásokkal teli életének, illetve a Magyar Királyság addigi történetének talán nem a legnagyobb, de feltétlenül a legtartósabb általános belső válságát előidéző uralkodásának új, modern tudományos szemlélet és módszertan szerinti, a mára megismert óriási okleveles forrásanyag teljes körű áttekintésén nyugvó, kellően részletes feldolgozása, valamint bemutatása ilyenformán igencsak időszerű feladata középkorkutatásunknak. E talán egyszer elkészülő új IV. László-biográfiának — természetesen elsősorban köztörténeti szempontból — ha nem is nélkülözhetetlen, de legalább jól, praktikusán használható segédlete, sőt, esetleg valamelyest alapja is lehet jelen összeállításunk, ami a király valamennyi azon adatolható tartózkodási helyét tartalmazza, amelyhez, kétségkívül vagy nagy valószínűség szerinti időpont köthető. Ezen válogatási elv alapján, tekintettel a többnyire igen számottevő bizonytalansági tényezőkre, a szóba jöhető datálási lehetőségek tág körére, László

1 *Gąsirowski*, 1977. A középkori uralkodói itineráriumok külföldi és hazai kutatásának történetéhez, illetve a témában megjelent munkákra: *Horváth*, 2011. 11–20. p.

2 *Szabó*, 1886.; *Ráth*, 1866.; *Wertner*, 1902. 218–229. p.; *Sebestyén*, 1938. A témával foglalkozó bibliográfia körében a teljesség kedvéért meg kell említenünk Zsótér Rózsa egy rövid tanulmányát is, amely azonban a király itineráriumának csak néhány szűkebb szeletét tárgyalja, és szinte valamennyi keltezési javaslata és megállapítása helytelen (l. *Zsótér*, 1991).

jó néhány tartózkodási helye kimaradt itineráriumból, köztük gyakran olyanok is, amelyek idejére a kutatás egyébként feltételelesen meghatározási javaslatot tett.

Vizsgálódásunkat indokoltnak láttuk László rövid, mindössze 28 évet átfogó életének egészére kiterjeszteni, így összeállításunk gyermekkora, sőt, alighanem egész életútja egy rendkívül meghatározó traumatikus eseményével, a pataki vár 1264 végén lezajlott ostromával, illetve első — apai nagynénje, Anna hercegnő általi — fogságba ejtésével kezdődik és 1290 júliusával, a király meglehetősen rejtélyes meggyilkolásával zárul. Az egyes adatoknál a tartózkodási hely megjelölése után, amennyiben az adott eseménynek fontosabb köztörténeti vonatkozása is volt (országgyűlés, külsországi vagy belföldi hadjárat, személyes találkozók más uralkodóházak tagjaival, a király fogságra vetése, dinasztikus történés, stb.), arra külön megjegyzést tettünk. Ugyanott, figyelembe véve komoly feszültségektől terhelt, sőt, utóbbi esetben kimondottan rossz, közvetve pedig a belpolitikai folyamatokra is kiható viszonyukat, hasonlóképpen feltűntettük, ha az uralkodó anyja vagy felesége, Izabella (Erzsébet) királyné társaságában időzött valahol.

Az itinerárium forrásbázisául szolgáló hazai, illetve külföldi okleveles anyag, valamint elbeszélő források döntő részét természetesen az előbbiek teszik ki. IV. László királynak kis híján 1300 oklevéléről tudunk, ezen okiratállomány lényegében egészét Borsa Iván az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötete 3. füzetében regeszták formájában, illetve az addig meg nem jelent kiadványokat teljes szövegükben közzé tette. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára digitális adatbázisában csupán elenyésző számú Borsa által nem kivonatolt vagy közölt oklevél található, amelyek szintén szerepelnek az itineráriumban. A tekintélyesnek mondható, és az Árpád-házi uralkodók körében messze legnagyobb tételszámú oklevélkorpusz túlnyomó része, jelesül mintegy 800 diploma *privilegium*, a fennmaradó kb. 38%-nyi hányadon osztoznak a pátens oklevelek, *mandatum*ok és egyéb kiadványok (levelek, stb.). IV. László ismert *patense*inek száma eléri a 250-et (19,2%), a *mandatum*oké pedig ettől alig, csak 14–15 dokumentummal marad el. Minthogy — a privilegiális formában kiállított oklevelektől eltérően — a kelet helyét, napi dátumát, szerencsés esetben pedig az évet csak az utóbbi két oklevéltípushoz tartozó okiratok tartalmazzák, az itinerárium alapját ezek adták. Egy-egy meglehetősen ritka esetben a *privilegium*okban is találunk valamely használható utalást, vagy épp nagyon is konkrét információt a király aktuális vagy közelmúltbeli tartózkodási helyére. E kivételek rendre az oklevél narratív részének bevezető mondataiban rejteznek. Jellemző példa, hogy az uralkodó kegyenyilvánítása kapcsán megjegyzi, hogy az adománykérelem előterjesztésére vagy annak teljesítésére egy adott településre való látogatása alkalmával került sor. Az okleveles anyag számunkra fontos, leginkább egyértelmű adatai termé-

szetesen a *patensekben* lelhetők fel, már amennyiben a szöveg végén keltük évét is feltüntették. IV. László ilyen okleveleinek esetében ugyanis (a kor oklevelezési gyakorlatának megfelelően) ez egyáltalán nem jellemző, legalább 60, a kiadási év elhagyásával lejegyzett *patensünk* van, de bőven akad köztük olyan is, ahol a kelet hely maradt ki a *datatioból*.

A forrásainkban fellelhető, nemritkán egymásnak ellentmondó adatok megrostálása a következők szerint történt. Azon, a keltezés helyét közlő, de annak évét elhagyó oklevelek esetében, amelyeknél két, három vagy több datálási időpont is elképzelhető, csupán a „kétesélyes”, azaz nagy valószínűség szerint két (nyilvánvalóan nem feltétlenül egymást követő) évre redukálható tartózkodási adatokat vettük fel listánkra, a kettőnél több évre is helyezhető — szintén nem csekély — számú *datatiokat* ugyanakkor, tekintettel a bizonytalansági tényezők nagyobb voltára, egy-egy egészen kivételes példát leszámítva kihagytuk az összeállításból. A véleményünk szerint két évre datálható oklevelekben feltüntetett tartózkodási helyeknél az adathoz fűzött kommentárban igyekeztünk minél alaposabban körüljárni a szóba jöhető keltezési időpontok kérdését, a kelet ezeken belüli eldönthetatlenségére pedig a dátum mellett minden esetben kérdőjellel utaltunk. Az itinerárium vázául és a tér-idő-adatok viszonyítási, illetve viszontelenőrzési alapjául az eredetiben fennmaradt teljes datálású kiadványok vonatkozó információi szolgáltak. Ezek számbavétele után az elbeszélő források, sajnos a „körül” és „táján” határozószók gyakori használata miatt többnyire nem a legponosabb adatait iktattuk be az összeállításba.

A következő lépés a korabeli, vagy közel egykorú, jelesül IV. László, valamint III. András uralkodása (1290–1301) alatt készült oklevélátírások, majd a még későbbi *transscriptumok* feldolgozása volt, amelynek során, az egyes konkrét adatok hitelessége, megbízhatósága kapcsán figyelmet fordítottunk arra is, hogy az eredeti okiratot csak egyszer vagy több alkalommal írták-e át, azok között mennyi idő telt el, továbbá, hogy azt mely írásszerv(-ek) végezte(-ék). Ezután került sor az évszámot nem tartalmazó *patensek* és *mandatumok* keltezéseinek számbavételére és listánkra való felvezetésére, ugyancsak az imént említett szempontok szerint osztályozva azokat. Legvégül, figyelembe véve a szakirodalom régi, de máig helytálló megállapítását, miszerint a hamis oklevelek készítésekor feltehetően igen sűrűn használták fel eredeti kiadványok *datatioit* is, a bizonyosan hamis, vagy a diplomatikai kutatás által nagy valószínűség szerinti hamisítványnak minősített oklevelek adatait — kiemelt forráskritikai vizsgálat után — szintén a bevontuk a gyűjtésbe.

Az adatokat az alábbiak szerint közöljük. Bal oldalt találjuk a konkrét napi vagy viszonyított dátumokat, jobbra az azokhoz kapcsolódó tartózkodási helye-

ket, majd zárójelben a forrásokat és egyéb hasznos információkat, megjegyzéseket, amelyek sorrendben következnek. Első helyen általában az adott település-, vagy általánosabb földrajzi név a vonatkozó forrás(ok)ban szereplő legjellemzőbb alakja áll, kurzíválva (amelytől az ország legismertebb települései, valamint székvárosai esetében [Buda, Székesfehérvár, Esztergom, stb.] eltekintettünk), ezután a szóban forgó helység lokalizációja: korabeli, illetve mai közigazgatási, a határokon túlra került országrészeknél állami hovatartozása, továbbá jelenlegi hivatalos elnevezése, majd a településsel foglalkozó szakirodalom hivatkozásai, legvégül pedig a levéltári és publikált forrásanyag fellelhetőségének megjelölése olvasható. A többször szereplő helyneveknél a pontos lokalizációra vonatkozó adatokat terjedelmi megfontolásból a másodszori felbukkanásánál már elhagytuk. A már említett fontosabb köz-, valamint hadtörténeti események sorában az országgyűlésekre és hadjáratokra külön is igyekeztünk felhívni a figyelmet, ezért a kapcsolatos dátumok mellett, felső indexben az előbbieket □, utóbbiakat pedig ○ karakterrel jelöltük.

Az itineráriumba mindösszesen 314, országglása időszakából pedig kerekén 310 tartózkodási adatot vettünk fel, azaz 1272 nyara után átlagosan nagyjából 21 naponta van teljesen, vagy legalábbis meglehetősen biztosnak mondható információnk László hollétéről. A király uralkodásának időszakából a legtöbb, szám szerint kerekén 30 adat 1284-ből, a legkevesebb, kilenc (2,8%) 1272-ből, illetőleg 1290-ből ismert, ez utóbbiak nyilván szoros összefüggésben állnak azon ténnyel (is), hogy két „csonka” esztendőről van szó, lévén az előbbi évben László csak szeptember első napjaiban foglalta el a trónt, míg az utóbbiban július derekán már bevégezte életét.

1264 ősze –
dec. közepe	Patak vára (<i>castrum Potok</i> ; Pataki isp., a mai Sátorlajújhely mellett, Borsod-Abaúj-Zemplén m., fekvésére, korai történetére: <i>Détshy</i> , 1966.; <i>Janó</i> , 1997.; 1273. máj. 23.: DL 830., RA 2364. sz.; 1272.: csak kiadásból ismert oklevél: ÁHHKO 97. sz.; <i>Zsoldos</i> , 2007. 49–51., 76–77. p.)
1265. dec. vége –
1265. febr. vége	Turul vára (<i>castrum Turul</i> ; Zólyomi isp., a későbbi Znióvár Turóc megyében, ma Znievský hrad, Znióvárálja; Kláštor pod Znievom felett, Zsolnai kerület, Szlovákia; IV. Béla király fogságában, anyja és nővérei társaságában; 1274. júl. 2.: DL 58 413., ÁHHKO 105. sz.; 1271. szept. 7.: DF 282 130., ÁHHKO 90. sz.; <i>Zsoldos</i> , 2007. 51., 77–79. p.)
1265. febr. vége –	Lengyelország, Krakó? (1275. jún. 21.: DL 68 758.,

ápr. eleje/máj.	RA 2614. sz.; <i>Zsoldos</i> , 2007. 77–79., 141. p.)
1272. júl.– aug. közepe	Kapronca vár (<i>castrum Kopornicha</i> ; Körös vm., ma Koprivnica, Koprivničko-križevačka županija, Horvátó.; 1272.: DF 230 196., RA 2322. sz.; 1273.: DL 31 184., RA 2431. sz.; 1274. szept. 25.: DL 861., RA 2555. sz.; <i>Kádár</i> , 2013.)
1272. szept. 3.	Székesfehérvár (koronázása; csak kiadásból ismert okmány, RA 2301. sz.) ³
1272. szept. 7.	Székesfehérvár (DL 715., RA 2302. sz.)
1272. szept. 15.	Buda (DL 809., RA 2303. sz.)
1272. szept. 19.?	Boldogasszony-sziget (<i>insula beatae virginis</i> ; ma Margit-sziget, Bp. része, AMTF IV. 644–657. p.; DL 6541., RA 2305. sz.) ⁴
1272. szept. 22.	Buda (DL 810., RA 2308. sz.; anyja, Erzsébet királyné társaságában, l. ÁHHKO 98. sz.)
1272. okt. 31.	Buda (DL 60 120., RA 2311. sz., keltére uo. és 2312. sz.)
1272. okt. 31.	Boldogasszony-sziget (<i>insula</i> ; DL 60 120., RA 2312. sz., keltére IV. László 1273. jan. 9-i <i>privilegiuma</i> alapján uo.)

3 A király év nélkül, Szent István király (aug. 20.) tizenötödjén kelt oklevelében Trau város lakóit értesíti koronázásáról, ami alapján a kiadvány kelte teljesen egyértelmű. (IV. László megkoronázására egyébként valószínűleg ugyane napon került sor. L. *Knauz*, 1876. 528. p.; *Kállay*, 1906. 49–50. p.)

4 Borsa I. az évmegjelölés nélkül, a Szent Kereszt felmagasztalása (szept. 14.) utáni kedden kiadott oklevél keltét a hátoldalán lévő pecsét töredék alapján határozta meg, azon indoklással, hogy e pecsétjét a király 1276 közepéig használta. A pecsétre vonatkozó megállapítás helyes, de a kérdéses időszakban szept. közepén itineráriuma szerint a király valamennyi szóba jöhető évben (1272–1275) tartózkodhatott a Margit-szigeten. A dátum pontosabb meghatározásában a címzett kiléte, az A kezdőbetűvel jelölt budai prépost lehet segítségünkre, akit — mint egyébként Borsa is tette — Ákos nembeli Ákossal azonosíthatunk. Ákossal egy másik királyi oklevélben, 1273. aug. 24-én találkozunk utoljára (RA 2403. sz.), feltehetően nem sokkal később meghalt, utóda, Benedek alkancellár ugyanis dec. legutolsó napjaiban (19. után) már viselte a budai préposti címet (RA 2428–2429. sz.). Ebből következően az 1273 utáni három esztendő kizárhatjuk, de a Borsa által javasolt keltezés mellett továbbra is szóba jöhet még a mondott 1273. év, amikor IV. László szept. 12-én és 15-én a szomszédos Budán tartózkodott (RA 2408–2409. sz.) Ez esetben a napi dátum szept. 18. lenne. A két lehetőség közül mindazonáltal 1272-nek van nagyobb valószínűsége, tekintve, hogy ebben az évben Ákos prépost még bizonyosan élt szept.-ben, míg egy évvel később ezt csupán feltételezzük. A bizonytalanság okán az adatot kérdőjellel vettük fel az itineráriumba.

1272. nov. 15. körül Boldogasszony-sziget (Béla macsóí és boszniai herceg meggyilkolása; Annales SS. Udalrici et Afrae Augustenses. In: CFH I. 208. p.; Chronicon Austriacum anonymi. In: CFH I. 275. p.; Chronicon anonymi Leobensis. In: CFH I. 510. p.; Kádár, 2009. 411. p.)
1273. márc. 10.? Buda (DF 249 077., RA 2353. sz.)⁵
1273. márc. 19. Buda (DL 1878., RA 2354. sz., keltére uo.)⁶
1273. ápr. 21. Pest (*Pest*, Pest m., ma Bp. V. kerülete; DL 99 859., RA 2359. sz., keltére a székesfehérvári káptalan 1274. márc. 5-i átírása alapján uo.)
1273. máj. Győr vára alatt (1273. júl. 27.: DL 61 153., RA 2395. sz.;
második fele?^o 1274. aug. 4.: DL 49 676., RA 2521. sz.; 1275. dec. 10.: DL 58 417., RA 2660. sz.)⁷

- 5 Az évmegejelölés nélkül, márc. idusa előtti hatodik napon kibocsátott oklevél keltét Borsa I. Katona I., annak első közreadója nyomán helyezte 1273-ra, indoklást azonban egyikük sem fűzött a véleményéhez. Fejér Gy. és Bártfai Szabó L. ellenben 1274-re keltezte az egyébként gyanúsak tűnő kiadványt (l. RA 2353. sz.), álláspontjukat azonban ők sem indokolták. A király oklevelében a hatvani premontrei prépost Lambert egri püspök jogtalan eljárása miatti panaszát X. Gergely pápa elé terjeszti. A kiadvány a hatalmaskodó Lampert püspökről mint élő személyről beszél, ő azonban 1275. ápr. 3-án már bizonyosan nem élt, sőt akkorra már utódát is megválasztották. Az egri főpapot jan. 29-én egy királyi *privilegium* méltóságsora említi utoljára, így az is lehetséges, hogy már annak kibocsátásakor sem élt (l. *Zsoldos*, 2011. 88. p.). Ebből következően az oklevél keltének *terminus ante quem*-jét nagy valószínűséggel 1275 áprilisában határozhatjuk meg. Az itinerárium nincs segítségünkre az ennél pontosabban datálásban, mivel az ifjú uralkodó 1274 és 1275 márciusában is tartózkodhatott Budán, bár az utóbbi év kétségtelenebb, és Lampert utódának néhány héttel későbbi első szereplése sem támogatja. A szóban forgó adatot így kérdőjellel vettük fel az összeállításba.
- 6 Évszám nélkül, Letare-vasárnap, Budán kiadott *mandatum*ában a király megparancsolja „J.” zalai ispánnak, hogy Olivér ispánnak és fivérének, Herbordnak iktassa a tőle adományként kapott Fernekág nevű zalai várföldet. Szentpétery I.-nek az oklevél keltére vonatkozó helyes megállapítását (*Szentpétery*, 1923. 319. p.), illetve Borsa I. ezt elfogadó kommentárját azzal egészíthetjük ki, hogy a nevének kezdőbetűjével jelölt zalai ispán minden bizonnyal valóban Héder nembeli Kőszegi Henrik fia Jánossal azonosítható, ő azonban 1279 tavaszán is viselte a zalai ispáni tisztséget (*Zsoldos*, 2011. 233. p.). Minthogy azonban a kiadvány hátoldalán található pecsétmaradványok kétségtelenül IV. László első, 1276 májusáig használt felségpecsétjének feleltethetőek meg (az országmát a király bal kezében, középen, mellmagasságban tartja, vö. *Takács*, 2012. 136–137. p.), így értelemszerűen csak az 1273. év jöhet számításba.
- 7 A király a hivatkozott 1274. aug.-i és 1275. dec.-i *privilegium*aiban elmondja, hogy a megadományozott nemesek a németek és csehek által elfoglalt Győr várának 1273. évi ostroma során szeme láttára tüntették ki magukat, 1273-ban kelt oklevelében pedig ugyancsak utal rá,

1273. jún. 11. Buda (az oklevél elveszett vagy lappang, RA 2381. sz.)
1273. aug. 5. Buda (DF 285 737., RA 2397. sz.)
1273. aug. 10. Buda (csak kiadásból ismert oklevél, RA 2399. sz., keltére uo.; *Klaić*, 1897. 46–47. p.; *Klaić*, 1976. 413–414. p.)
1273. aug. 12. Buda (csak kiadásból ismert okmány, RA 2401. sz., keltére: *Klaić*, 1985. 158–159. p.; *Uő*, 1976. 414–415. p.; *Karbić*, 2007. 22. p.)
1273. aug. 30. Buda (DL 31 183., RA 2405. sz.)
1273. szept. 15. Buda (DL 40 640., RA 2409. sz., valószínűsített keltére uo.)⁸
1273. okt. 17. Buda (DL 835., RA 2418. sz.)
- 1274., febr. 20. előtt Kakat (*villa Kokat*; Esztergom vm., ma Párkány; Štúrovo, Nyitrai kerület, Szlovákia; DF 248 526., RA 2456. sz., az oklevél keltére uo.)⁹

hogy jelen volt az erősség visszavételénél. Egyéb kiadványainak vonatkozó részletei azonban kétségessé teszik személyes részvételét a hadjáratban. Ezekben, a szintén az események után egy-két évvel kelt okleveleiben úgy fogalmaz, hogy (Rátót nembeli) Lóránd nádort, (Gut-Keled nembeli) Joakim tárnokmestert és többi bárótársukat *küldte* a vár ostromára, és az ott történetekről előkelőinek részletes beszámolóiból értesült (1273. jún. 24.: RA 2383. sz.; 1274. febr. 22.: RA 2457. sz.; 1274. márc. 29.: RA 2486. sz.). Az ostrom és a Győr körüli harci cselekmények jún. derekára véget értek, amint az az 1273. jún. 24-i *privilegium*ból kiderül. A király esetleges jelenléte a vár visszaszerzésére indított akcióban meglátásunk szerint csupán valószínűsíthető, az adatot ezért kérdőjellel soroltuk be. (Az 1387 előtti magyar királyi *privilegiumok nobis cernentibus, coram oculis nostre maiestatis* és hasonló változatos szófordulataira néhány összegyűjtött példát l.: *Süttő*, 2014. 190. p.: 19. jegyz.)

- 8 Az eredeti oklevél nem maradt ránk, azt előbb keltezés nélkül a győri káptalan, majd ezt 1273-ban a király, míg végül ez utóbbit a minden bizonnyal hibás keltezésű, de 1323 márciusára datálható *privilegium*ában I. Károly írta át. Az adománylevél kibocsátására IV. László uralkodásának második esztendejében, tehát 1273. szept. eleje után került sor, ráadásul a király említi, hogy banai Imre fia Mihály és rokonai a hájszentlőrinci káptalan kunok elleni védelmében is kitüntették magukat, ezen esemény pedig kétségkívül 1273-ban, vélhetően tavasz végén történt (l. *Pauler*, 1899. 310–311. p.; MTK I. 169. p.), így az oklevél datálása kétségtelen, amit az itinerárium is alátámaszt (l. RA 2408. sz.).
- 9 *Privilegium*ában a király említi, hogy útja során az esztergomi káptalan tagjai Kakat falun áthaladta alkalmával terjesztették elő egy kérésüket. Borsa I. helyesen állapította meg, hogy az oklevelet jegyző Benedek alkancellár budai választott préposti titulusa alapján a kiadvány keltét febr. 22. elé helyezhetjük, még inkább febr. 20. előttre, mivel az uralkodó 21-én a feltehetően a nógrádi Patakon tartózkodott (DF 290 870., l. az ott írtakat), a két település közötti távolság (kb. 55 km) megtétele pedig nagyjából ennyi időt vehetett igénybe.

1274. febr. 21. Patak (*Potok*; azonosítására l. a jegyzetben írtakat; DF 290 870., kiadatlan oklevél)¹⁰
1274. febr. 27. Buda (DL 99 858., RA 2482. sz.)
1274. márc. 5. Buda (csak kiadásból ismert oklevél, RA 3294. sz., valószínű keltére: *Klaić*, 1985. 159. p.; *Karbić*, 2007. 22. p.)
1274. ápr. 29. Buda (DL 900., RA 2496. sz.)¹¹
1274. máj. 1. Buda (DL 852., RA 2496. sz.)

- 10 Év nélkül, hamvázószerda nyolcadán, Patakon kiadott oklevelében Eymich fia Mártonnak adományozza a Kohár nevű egykori királynéi földet. A többnyire devecséri előnévvel emlegetett későbbi alországbíró (1293–1297) 1274. júl. 22-én kapott *privilegialis* oklevelet a Veszprém megyei birtokra (RA 2517. sz.), amelynek *narratio*ja szerint Márton ispán többek között a csehek országba törtekor, Lendva várnagyaként érdemesítette magát a jutalomra. A II. Ottokár király által vezényelt cseh seregekkel vívott harcok 1273. aug. és okt. között zajlottak (*Pauler*, 1899. 312–314. p.; MTK I. 169. p.), és bár az 1274. júl.-i oklevelében IV. László nem utal rá, hogy korábban *patenst* is kibocsátott Mártonnak Kohár adományozásáról, aligha lehet kétséges, hogy arra a *privilegium* kelte előtt és Lendva ostroma után kerülhetett sor. Patak azonosítása már kevésbé egyértelmű, a legvalószínűbb, hogy a nógrádi településről van szó (ÁMTF IV. 283. p.), a király ugyanis az év első heteiben a Dunakanyarban, Kakaton tartózkodott, ahonnan Patakon keresztül néhány napon belül kényelmesen Budára érhetett (RA 2456., 2482. sz.).
- 11 Év nélkül, Szent György (ápr. 24.) nyolcada előtti vasárnap kibocsátott *mandatum*ában a király jóváhagyva Mojs királynéi tárnokmester és somogyi ispán azon rendelkezését, amellyel az Csaba nevű birtokát a Boldogasszony-szigeti apácázárdának adományozta, megparancsolja az esztergomi káptalannak, hogy végezze el az iktatást. IV. László Mojs fia Mojsnak 1273. máj.-ban engedélyezte, hogy több, V. Istvántól visszakapott Somogy, illetve Tolna megyei birtokát a nyulak-szigeti domonkos apácáknak adományozhassa (RA 2377. sz.). Az utóbbi oklevél pontos keltét István tárnokmester szereplése alapján határozhatjuk meg (l. *Zsoldos*, 2011. 63. p., vö. RA 2364–2377. sz.). Minthogy a vizsgált kiadványában a király Mojsnak a domonkos nővérek javára tett adományát erősíti meg, nyilvánvaló, hogy az oklevél 1273 április-májusának fordulóján, a királyi engedély előtt nem kelhetett. A szöveg Mojsot királynéi tárnokmesternek és somogyi ispánnak címzi, ami alapján 1275, valamint az ezt követő évek is kizárhatóak, tekintve hogy 1275 tavaszán más báró állt Somogy élén, második királynéi tárnokmesteri ciklusa idején, 1277–1280 között pedig nem viselte a mondott megye ispánságát (*Zsoldos*, 2011. 194. p.), 1280 vége tájt pedig elhunyt. Mivel István tárnokmestersége 1273 áprilisában is elképzelhető, felmerülhet, hogy az 1273. évi oklevelet ekkoriban, a másik, ugyane hónap 29-i diploma előtti hetekben adták ki, ennek azonban ellentmond, hogy az első oklevélben a király Mojsot csak somogyi ispáni címmel illette. Ilyenformán a kiadvány keltét csak 1274. ápr. végére helyezhetjük, ami a király itineráriumával is egybevág.

1274. jún. eleje? Buda mellett (1274. dec. 31.: DL 830., RA 2569. sz.; Héder nembeli Henrik általi fogságba ejtése anyja, Erzsébet királyné oldalán)¹²
1274. jún. 24.? Komárom mellett (*apud villam Kamarum*; Komárom vm., ma Komárno, Nyitrai kerület, Szlovákia; DL 1269., RA 2511. sz.)¹³
1274. júl. 17. Esztergom (DL 58 415., RA 2513. sz.)

-
- 12 A király hivatkozott 1274. dec.-i *privilegium*ában említi, hogy (Héder nembeli) Henrik bán és meg nem nevezett társai Buda közelében édesanyjával együtt rabul ejtették. Az oklevélből azt is megtudjuk, hogy a megadományozott Csák nembeli Péter többek között a felségsértő támadás alkalmával teljesített hű szolgálatai révén érdemesítette magát a kegynyilvánításra. Erzsébet királyné és az ifjú uralkodó fogságba ejtését a szakirodalom 1274 nyarára datálta (*Szabó*, 1886. 27–28. p.; *Pauler*, 1899. 315. p.; *Szűcs*, 2002. 396. p.), de a vélekedést csak Kristó Gy. támasztotta alá azon indoklással, miszerint máj. 31. és júl. 2. között egyetlen királyi kiadványt sem ismerünk, viszont az utóbbi napon az anyakirályné egy oklevelében megemlékezik fogságáról (I. KLE 20–21. p.). Erzsébet ezen bebörtönzése valójában sok évvel korábban történt (I. *Zsoldos*, 2007. 77–79. p.), de ettől eltekintve Kristó érvelése a lényegét illetően helytálló lehet, amihez a következőket fűzhetjük. IV. László 1273. máj. 23-án és 1274-ben, valamikor szept. 3. előtt is megadományozta Csák nembeli Pétert, de azon oklevelekben, jöllehet feltűnő részletességgel idézte fel a főur példás szolgálatait, a Buda környékén történt fogságba ejtésük idején vagy kevéssel azt követően, talán kiszabadításukkal szerzett érdemeiről még csak utalást sem találunk. Az előkelőt mindemellett a Buda közelében történt események kapcsán országnagyi vagy megyésispáni titulus nélkül említi a király, ami szintén az év össze előtti időszakra látszik mutatni, amikor (1272 dereka óta) Péter nem viselt semmilyen bárói tisztséget (I. *Zsoldos*, 2011. 55., 194. p.).
- 13 Jelen kiadványában a király megparancsolja a sárosi ispánnak, hogy bizonyos György fia Mátét és társait tiltsa el a panaszosok, András fiai elmondása szerint V. István által nekik adományozott Delnaő nevű föld elfoglalásától. Egy korábban, 1272. okt. 2-án kelt oklevelében (RA 2310. sz.) a király ugyanakkor már megerősítette Andrást és rokonait az V. István kegyéből elnyert fekvőség birtokában, így mindenképp feltűnő, hogy itt, a parancslevélben erről nem esik szó. A dolgot talán azzal magyarázhatjuk, hogy a panasztevők fontosabbnak tartották V. István adományára hivatkozni, esetleg az oklevél készítésekor figyelmetlenségből kimaradt a IV. László általi megerősítés említése. Keltével kapcsolatban közelebbről sajnos semmi biztosat nem tudunk megállapítani, kibocsátására, mint azt Szentpétery is megjegyezte, 1273-ban is sor kerülhetett, de az 1275-ös év a király itineráriuma alapján szintén szóba jöhet (*Szentpétery*, 1923. 319–320. p.) A napi dátum, Keresztelő Szent János ünnepe (jún. 24.), természetesen nem kérdéses más év esetén sem. Későbbi időpont ellenben kizárható, mert az okirat hátoldalán lévő pecsétmaradvány bizonyosan IV. László első, 1276 májusáig használt *tiparium*ának lenyomata (I. *Takács*, 2012. 136–137. p.). Lévéen a két alternatíva között nem tudunk dönteni, az adat kérdőjellel került be az itineráriumba.

1274. júl. 19. Esztergom (DL 93 863., RA 2516. sz., keltére uo., vö. *Zsoldos*, 2011., 21., 32., 233. p., amit egyébként az itinerárium mellett a hátoldalra nyomott pecsét — a király első, 1276. máj.-ig használt *tiparium*ának lenyomata — is megerősít, l. *Takács*, 2012. 136–137. p.)
1274. aug. 2. Zólyom (*Zolum*; Zólyomi isp., ma Zvolen, Besztercebányai kerület, Szlovákia; DF 273 690., RA 2520. sz.)
1274. aug. 7. Zólyom (*Zolum*; DF 268 535., RA 2523. sz., keltére uo.)
1274. aug. 8. Zólyom (*Zolum*; DL 11 457., RA 2525. sz.)¹⁴
1274. aug. 9. Zólyom (*Zolum*; DL 40 116., RA 2526. sz.)
1274. aug. 11. Zólyom (*Zolum*; DF 236 128., RA 2528. sz.)
1274. aug. 15. Lipcse (*Lypche*; Zólyomi isp., ma Slovenská Ľupča, Besztercebányai kerület, Szlovákia; Országos Levéltár, Filmtár, 5664. sz. doboz, RA 2529. sz., keltére *Szabó*, 1886. 26. p.: 3. jegyz. nyomán uo.)
1274. aug. 16. Lipcse (*Lypche*; DL 1273., RA 2530. sz., felettébb valószínű keltére az itinerárium alapján uo.)
1274. aug. 22. Zólyom (*Zolum*; DL 29 096., RA 2539. sz.)
1274. aug. 27. Zólyom (*Zolum*; DL 41 578., RA 2543. sz.)
1274. szept. 2. Zólyom (*Zolum*; DF 236 724., RA 2544. sz.)¹⁵
1274. szept. 26–30. körűl Föveny mellett, a Bökénysomló-hegy lábánál (*apud montem Bukensomla*; Fejér vm., Föveny a modernkori Tác területén feküdt, Bökénysomló napjainkban pusztá Polgárdi határában, ÁMTF II. 385. p.; a bárói csoportok közötti csata; 1274. szept. 30.: DL 862., RA 2559. sz., vö. 1274. dec. 31.: DL 830., RA 2569. sz. A Föveny térségében vívott ütközet időpontjára l. *Szabó*, 1886. 27–28. p.; *Pauler*, 1899. 316. p.)

14 Az oklevelet csak ötödik, 1424-ben készült átirásából ismerjük. E szerint első alkalommal a váci káptalan írta át még 1274-ben, ez év vége tehát keltének *terminus ante quem*-je. A király itineráriuma szintén egyértelműen erre az évre mutat (l. RA 2520., 2526. sz.), László 1273. aug. elején pedig bizonyosan Budán tartózkodott, ahogy egyébként a hónap végén is (RA 2397., 2405. sz.), így a kiadvány minden jel szerint 1274-ben kelt, miként azt Borsa is vélte.

15 Keltét Borsa I. a fenti oklevél (RA 2543. sz.) alapján tette erre az évre, ami — figyelembe véve, hogy a király zólyomi tartózkodása csak ez év aug. utolsó napjaiban adatolható — kétségtől a legvalószínűbb lehetőségnek tűnik.

1274. okt. 27. Tétény (*Thethen*; Pest vm., ma Nagytétény, Bp. XXII. kerületében, ÁMTF IV. 577–578. p.; DL 28 707., RA 2561. sz.)
1274. dec. 1. Szalónak vár alatt (*sub casro Zolounuk*; Vas vm., ma Városszalónak, Stadtschlaining, Burgenland, Ausztria; DF 283 555., RA 2563. sz.)¹⁶
1275. jan. 1. a Zseliz melletti Szent Jakab-monostornál (*apud monasterium b. Jacobi apostoli apud Selez*; Somogy vm., az 1061-ben alapított bencés apátság maradványai ma Kaposvár keleti részén állnak; DL 797., RA 2585. sz.)
1275. jan. 2. a zselizi Szent Jakab monostor mellett (*apud monasterium sancti Jacobi de Selyz*; DF 207 107., RA 2587. sz.)
1275. jan. 18. Buda (DL 86 760., RA 2589. sz.)¹⁷
1275. jan. 30. Buda (DL 6167., RA 2591. sz.)
1275. febr. 8. Buda (DL 898., RA 2592. sz.)
1275. febr. 9.? Szurdokpüspöki (*Zurdukpyspuky*; Heves vm., ma Nógrád m., ÁMTF III. 127–128. p.; DL 30 578., RA 2593. sz.)¹⁸

16 Az oklevél kelte a címzett, Dénes szlavón bán említése alapján egyértelmű, ugyanis ilyen nevű bán IV. László uralkodása idején csak 1274 utolsó hónapjaiban volt hivatalban: Pécs nembeli György fia, a korábbi nádor (I. *Zsoldos*, 2011. 46–48. p.). A királyi kiadványt egyébként ő maga írta át, amint datálásából világosan kitűnik, még ugyanabban az évben.

17 A kiadvány keltét Borsa azon indoklással helyezte 1275-re, hogy Pécs nembeli „Dénes bán csak 1275 januárjában volt országbíró és zalai ispán.” A nevének D kezdőbetűjével jelölt előkelőt valóban kizárólag ezen báróval azonosíthatjuk, lévén a másik szóba jöhető főúr, az országbírói hivatal 1285-ben betöltő „Balassa” Demeter zólyomi ispán volt országbírósága mellett, ezért személye kizárható (I. *Zsoldos*, 2011. 32., 47. p.). Dénes azonban, minthogy nem ismert, ki állt ekkor a megye élén, elviekben második országbírói megbízatása idején, 1277. jan.-ban is lehett volna zalai ispán (somogyi ispáni tisztsége véleményünk szerint ugyanekkor kérdésesnek látszik, de legalábbis nem zárja ki a zalai hivatalviselést), az oklevél viszont kétségtől csak 1275-ben kelhetett, két évvel később ugyanis a király jan. második felében Budától tekintélyes távolságra, Somogy megye középső részén tartózkodott (I. RA 2764. sz.).

18 Az oklevél keltezési helye, tekintve a Buda és a Zagyva-parti település közötti, egy-másfél nap alatt aligha megtehető távolságot (90 km), nehezen illik bele a király 1275. évi itineráriumába. Gyanúnkat tovább erősíti, hogy a kiadvány többszörös átírásban maradt fenn, utoljára I. Károly király 1324 márciusában erősítette meg az abban foglalt eredeti uralkodói kegynyilváníást. Az oklevél dátumsorában ugyanakkor az évszámot jelölő utolsó szó vízfolt miatt alig kivehető, csupán annyi látszik, hogy eredetileg a *quinto*, vagy a *quarto* számnév állt ott. Az oklevelet első ízben az egri káptalan írta át 1275-ben, ami azonban nem bizonyítja, hogy maga a királyi diploma is ugyanabban az évben készült, ráadásul IV. László itineráriuma alapján 1274-ben is lehetségesnek látszik egy febr. eleji szurdokpüspöki tartózkodás. A kérdés jelenleg eldönthetetlen,

1275. júl. 5. Szalók völgy (*valle Zalouk*; lehetséges lokalizálására l. a jegyzetben írottakat; DF 252 593., RA 2616. sz.)¹⁹
1275. júl. 13. Rákos (*Rakus*; Pest m., ma Bp. VI., VII., VIII. és XIV. kerülete, ÁMTF IV. 550–551. p.; DL 932., RA 2619. sz., keltére uo., illetve *Szentpétery*, 1923. 319. p.)
1275. júl. 16. budai vár (DL 907., RA 2620. sz.)
1275. aug. 1. Székesfehérvár (DF 248 644., RA 2627. sz., valószínű keltére uo. az itinerárium alapján)
1275. aug. 3. Székesfehérvár (DF 261 779., RA 2629. sz.)
1275. aug. 24. Zólyom (*Zolum*; csak kiadásból ismert irat, RA 2731. sz., a kelet körüli eltérő véleményekre uo.)²⁰

annál is inkább, mert az átírások során a napi dátum másolása közben becsúszhatott egy-egy hiba és néhány nappal később már 1275-ben is járhatott akár a király a hevesi településen. Borsa I. szintén későbbi tévesztésre gondolt, ő azonban azt feltételezte, hogy az 1275-ös év a káptalan átíró oklevele keltének hatására került — 1279-ben vagy 1324-ben — az eredeti kiadvány szövegét fenntartó *privilegiumba*. Véleménye szerint ilyenformán a szóban forgó oklevél 1273-ban vagy 1274-ben is kelhetett. Fentiek miatt az adatot kérdőjellel vettük fel az összeállításba

- 19 A keltezésben megjelölt helynév nem azonosítható, tekintve legkevesebb öt Szalók nevű települést ismerünk a korban: egy-egy Sáros és Szepes megyékben, azok határán, kettő Hevesben, egy Veszprém-ben feküdt, míg végül egy hatodik Zemplén megyében (l. *Csánki* I. 61. 73., 254., 310., 362. p., III. 251. p.). A *valle* szó sem nyújt támpontot a kérdésben, minthogy használata a tereptani-geomorfológiai viszonyok tükrében egyedül a dél-hevesi Szalók esetében lenne meglepő, a többi falu ugyanis kivétel nélkül hegyek között, illetve dombvidéken települt. Jakó Zs. a Szepes megyei településsel azonosította. (L. EO I. 456. p. A későbbi Nagyszalók, ma Velký Slavkov, Szlovákiában, az Eperjesi kerületben fekszik.)
- 20 Év nélkül, Szent István király ünnepének (aug. 20.) ötödik napján, Zólyomban kelt oklevelében az uralkodó a felség sértés bűnébe esett Mojs és a lázadásban hozzá csatlakozott Salamon fia Simon három, megnevezett birtokát bizonyos Belus fia Belusnak adományozza. A két pártütéssel vádolt előkelő személyének meghatározása aligha lehet kétséges, a kutatás az előbbi a V. István nádorával és szlávón bánjával, az utóbbit pedig Döröske nembeli Salamon fia Simonnal azonosítja (l. *Salamon*, 1894. 97–98. p.; *Karácsonyi*, 1995. 447–448. p.). Keveset tudunk ellenben a szóban forgó felség sértés elkövetésének körülményeiről, annak időpontja a régóta folyó tudományos vita dacára még ma sem eldöntött. Az eseményről IV. László egy 1275. szept. 27-i adománylevele számol be részletesen, amelyből megtudjuk, hogy Mojs Csák nembeli Ugrinnal és néhány cinkostársával a Fejér megyei Fövenyen fegyveres támadást intézett a király és a kísértében ott tartózkodó hívei ellen, s minthogy az év nélkül kelt zólyomi oklevélén kívül egyéb forrásban a felség áruló akciónak nem találjuk nyomát, annak *terminus ante quem*-jének a fenti dátumot vehetjük. További segítséget jelent a datáláshoz, hogy oklevelünkben Mojsot egyszerűen mesternek nevezi a király, ami a XIII. század második felének címzési gyakorlatában általában azt jelentette, hogy az adott előkelő éppen semmilyen hivatalt nem visel, de

1275. szept. 14. Buda (DF 244 517., RA 2648. sz.)
1275. szept. Veszprém (*Vesprim*; a király oklevelében említi, hogy a
második fele Bakonyerdőbe, vadászatra tartván a városba látogatott; DL
915., RA 2651. sz. Keltére uo., amit a veszprémi püspök-
ségnek tett szept. 22-i adománya is alátámasztani látszik
[RA 2649. sz.]. Gut-Keled nembeli Amadé az oklevélben
említett vasi ispánságára l. *Zsoldos*, 2011. 225. p.)
1275. szept. veszprémvölgyi Szűz Mária-kolostor (*ecclesia de valle*
második fele *Vespremiensi*; Veszprém vm., akkor Veszprém közvetlen ha-
tárában, ma területén, a Séd partján; DL 915., RA 2651. sz.,
keltére uo., illetve l. az előző tartózkodási helyet)

korábban az országos vagy az udvari méltóságok egyikét töltötte be. Mojs esetleges nagyobb vagy kisebb rangú országbároi hivatalviselése, akár megyésispáni tisztsége azonban sem 1275, sem pedig a következő év augusztusában nem mutatható ki, alighanem azért, mert — gyanút keltő kivételként — valóban semmilyen poszton nem volt tagja a kormánynak. A tekintélyes báró, akinek addigi országnagyi karrierje az előző két bő esztendő viharai során lényegében szakadatlan volt, az 1275. jún. 4. utáni napokban veszítette el éppen viselt királynéi tárnokmesteri tisztségét, de öt hónappal később, dec. elején már a királynéi udvarbírói méltóságban és a somogyi ispánságban találjuk (*Zsoldos*, 2011. 68., 194., 206. p.). Hasonlóképpen, talán a napi dátumokban is megegyező módon alakult lázadótársa, Csák nembeli Ugrin közéleti pályája: 1274 júniusában őt a szőrényi bánagról váltották le, az év decemberére pedig ő is visszakerült a királyi tanácsba; ezúttal a vajdai széket nyerte el (l. *Zsoldos*, 2011. 39., 50. p.). Az ezt követő hetek szinte követhetetlen személyi változásainak és hivatalcseréinek nyomán legkésőbb febr. elejére Mojs az országbírószágban, Ugrin pedig az erdélyi vajdai méltóságban „állapodott meg”, majd ismeretlen időpontban, vélhetően még jóval aug. előtt újfent elvesztették tisztségeiket (*Zsoldos*, 2011. 33., 39. p.). Hogy ez aligha hozható összefüggésbe a főenyi támadással, közvetkezőképp hogy az ezt említő zólyomi oklevél korábban, az előző év augusztusában kelt, a történetek logikáján túl egyéb adat is alátámasztja. 1277. júl. 20-án a király szolgálataiért egy tolnai udvarnokfölddel adományozta meg — a kérdéses kiadványában még hűtlensége okán Predymh nevű birtokától megfosztott — Salamon fia Simont (ÁUO XII. 192. p.). A kegynyilvánítás kapcsán kiadott iktatási parancs és a székesfehérvári káptalan annak végrehajtásáról szóló jelentése ugyanakkor valószínűség szerint még az előző évben, valamikor jún. 13. előtt kelt, utóbbi ugyanis alországbírónak nevezi a Döröcske nemzetséghez tartozó előkelőt, Salamon tisztségviselése pedig, mint arra *Zsoldos* A. rámutatott, megalapozottan helyezhető ura, Mojs említett országbírósága idejére. (L. ÁUO XII. 216–217. p. A jún. közepi dátum Salamon hivatalbeli utóda, Balduin első felbukkanásából következik. L. *Zsoldos*, 2011. 33. p.: 204. jegyz.) Mindezek alapján úgy véljük, 1275 vége után mindkét báró, legkésőbb a következő év első felétől Salamon alországbíró is élvezte a királyi kegyét, és mivel annak elvesztése, főképp birtokelkobzással járó szankcionálása a későbbiekben, Mojs 1280-ban történt haláláig csaknem kizárható — annak ellenére, hogy a király itineráriuma tagadhatatlanul támaszt némi kételyt a kérdésben —, a vizsgált oklevél 1275-ben kelt.

1275. szept.
vagy okt.?
- Bakonyerdő (*silva Bokon*; Bakonyi isp., ma Veszprém m., a király említi Veszprém mellett kiadott *privilegium*ában, hogy a Bakony erdejébe tart vadászat céljából, ami nagy valószínűség szerint — legkésőbb okt. közepe előtt — meg is valósult; DL 915., RA 2651. sz., keltére l. fentebb, a veszprémi tartózkodásnál írtakat)
1275. okt. 16.
- Székesfehérvár mellett (DL 98 161., RA 2653. sz., valószínű keltére uo., illetve DPM 64. sz. Itt köszönöm meg a szerzőnek, hogy legújabb, megjelenés előtt álló munkáját önzetlenül a rendelkezésemre bocsátotta, és más tekintetben is segítséget nyújtott.)
1275. okt. 18.?
- Székesfehérvár (DL 1525., RA 2654. sz.)²¹
1275. okt. 31.
- Székesfehérvár (DF 283 555., RA 2658. sz.)

21 Év nélkül, Szent Gál ünnepe utáni pénteken, Székesfehérvárott kelt oklevelében a király testvéreinek, Erzsébetnek és a Boldogasszony-szigeti domonkos nővéreknek adományozza a somogyi vár Igal és Borhod között fekvő földjét. Borsa I. egy minden bizonnyal a királynak tulajdonítható *datum pro memoria*-oklevél, valamint IV. László okt. 31-én kiadott *memorialisa* (RA 2653., 2658. sz.) alapján a *patens* keltét 1275-re datálta, aminek helytállósága azonban több szempontból is megkérdőjelezhető. Az 1287 utáni esztendőket teljes bizonyossággal kizárhatjuk a számba vehető évek sorából: az adományt ugyanis Erzsébet és apácátársai közösen kapták, így nem lehet kétséges, hogy a kegynyilvánításra csak 1288 májusa, a hercegnő botrányos férjhez menetele előtt kerülhetett sor, amikor még a kolostor lakója volt (l. KLE 235. p.). 1272 és 1287 között okt. második felében valóban csak 1275-ből van adatunk az uralkodó székesfehérvári tartózkodására, ez pedig viszonylag nyomós érvnek mondható, de az itinerárium meglehetősen töredezettsége miatt számos más évben, így 1272-ben, 1273-ban, 1274-ben, 1277-ben, 1283-ban és 1285-ben is elképzelhető, hogy a király a kérdéses időpontban a koronázóvárosban volt. A Borsa meghatározása szerinti évben ugyanakkor a *datatio*ban megjelölt nap (okt. 18.) Szent Lukács ünnepével azonos, így, ha természetesen nem is lehetetlen, de mindenképp furcsa, hogy az adománylevelet nem az evangélista — középkori okleveleink dátumformuláiban egyébként igen gyakran felbukkanó — emléknapja szerint keltezték. Megjegyzendő azonban, hogy amennyiben az említett *damus pro memoria* valóban 1275 októberében készült, annak *datatio*jában szintén jóval bonyolultabban, nem pedig a kézenfekvő Szent Gál-ünnep szerint adták meg napi keletét, okt. 16-át. Közvetve 1275 mellett szól ugyanakkor, hogy Geregye nembeli Miklós országbíró ez év okt. 6-án Székesfehérvárott, egy héttel később pedig a várostól mindössze néhány órányi járóföldre fekvő Bodajk mellett tartózkodott, talán a szintén Fejér megyében időző királyi udvar közelében, vagy épp magának a királynak a társaságában (DF 272 285.; UBB II. 79. p.). Mindezek fényében a *patens* feltehetően 1275-ben vagy 1274-ben kelt (ekkor a napi dátum okt. 19. lenne), de tekintettel a bizonytalansági tényezőkre, az adatot helyesebbnek láttuk kérdőjellel felvenni az itineráriumba.

1276. jan. 8.º Istvánd (*Stephand*; Zala vm., ma Zalaistvánd, uo.; DF 261 254., RA 2685. sz. A valószínűleg már ekkor folyó du-nántúli hadjáratra: Szabó, 1886. 35. p.)
1276. jan. 20.º Bolhás (*Bulhas*; Somogy vm., ma uo.; DL 938., RA 2689. sz.)
1276. febr. 3.º Lábod (*Labod*; Somogy vm., ma uo.; DL 3542., RA 2765. sz.)²²
1276. febr. 9.º Örs (*villa Vrs*; valószínűleg a Zala megyei, ma Vörs néven ismert település; „a hűtlenek ellen jelenleg folyó háború-ban”, a minden bizonnyal a Héder nembeli Kőszegi testvé-rek és Gut-Keled nembeli Joakim ellen vezetett hadjáraton; DL 58 418., RA 2692. sz.)
1276. márc. 8. Mona (*villa Mona*; azonosítására l. a jegyzetet; DL 40 130., RA 2694. sz.)²³
1276. márc. 18. Tát (*villa Taat*; Esztergom vm., ma Komárom-Esztergom m., ÁMTF II. 314. p.; csak kiadásból ismert oklevél, RA 2695. sz., vélelmezhető keltére Fejér Gy. nyomán uo.)²⁴

22 Év nélkül, a Gyertyaszentelő Boldogasszony (febr. 2.) utáni napon, Lábodon kiadott nyílt okle-velében a király a Boldogasszony-szigeti apácák Csolnok falujában szerdai napon vásártartást engedélyez. A kiadványt Borsa I. IV. László egy másik, ugyancsak Bolhason, évmegjelölés nélkül, jan. 20-án kibocsátott oklevele (RA 2764. sz.) alapján helyezte 1277-re (a jan. 20-i dip-loma keltezésének indoklását l. ott, a vélemény kritikáját és a vélhető valós kiadási évet fent). Az okmány hátoldalán a király első pecsétje hátsó lapjának viszonylag jó állapotú lenyomata látható. (A pecsétet a kettős kereszt szárvégein lévő kiszögellések azonosítják, a király későbbi *sigillum*ain ugyanis a száraz oldalai merőlegesek egymásra. L. Takács, 2012. 136–145. p.) Minthogy a király első felségpecsétje 1276. máj. közepéig volt használatban, nyilvánvaló, hogy az 1277. évi keltezés nem jöhet szóba. Az uralkodó ugyanakkor az évszámot is megjelölő, kétségtelen datálású okleveleinek tanúsága szerint 1277 előtt csak 1276-ban járt Somogy me-gyében, az év elején, jan. 20-án pedig épp a szinte szomszédos, néhány órányi járóföldre fekvő Bolhason tartózkodott (RA 2689. sz.). A királynak egyébként csak két másik, hasonlóképpen, tehát első *sigillum*á hátoldalával megpecsételt diplomája ismeretes, amelyeket 1276. jan. 8-án, illetve febr. 9-én adott ki (RA 2685., 2692. sz.). Ez értelemszerűen szintén azt valószínűsíti, hogy a kérdéses kiadvány 1276 elején készült.

23 A településnév nem azonosítható kétséget kizáró módon, talán a Fejér megyei Moha elírása (ÁMTF II. 395. p.), esetleg az Esztergom megyei Mányt (ÁMTF II. 229. p.) vagy — már kisebb valószínűséggel — a barsi Mányát (ma Maňa, Nyitrai kerület, Szlovákia, ÁMTF I. 461. p.) takarja.

24 A király jelen, évszám nélküli, börtöközép nyolcadán kiadott pátenzában megerősíti, hogy mo-dori Éliás fia Péternek adományozta a Bars megyei Szencse nevű földet. Borsa I.-nak az okle-

1276. márc. 21. Véteskeresztúr mellett (*apud sanctam crucem in Wertes*; Fejér vm., a ciszterci rend Szent Kereszt titulusú monostora, ma Komárom-Esztergom m., Oroszlány délnyugati határában, ÁMTF II. 415–416. p.; DL 937., RA 2696. sz., keltére a király 1276. évi, szept. 2. után kiadott átírása alapján uo., amit egyébként az itinerárium is alátámaszt.)
1276. márc. 22.? Noak vár mellett (*prope castrum Noak*; a kiadvány datálásával kapcsolatban felmerülő kérdésekre, illetve a kelet helyi azonosítására l. a jegyzetet; DL 49 223., RA 2698. sz.)²⁵
1276. márc. 26. Buda (DL 939., RA 2699. sz.)
1276. ápr. 5. Várad (*Varadinum*; Bihar vm., ma Oradea, Bihar m., Románia; csak kiadásból ismert irat, RA 2700. sz.)
1276. máj. 26. Muhi (*Muhy*; Borsod vm., ma Borsod-Abaúj-Zemplén m., ÁMTF I. 791. p.; DL 47 749., RA 2704. sz., keltére uo.)²⁶
1276. jún. 3. Buda (DL 943., RA 2705. sz.)
1276. jún. 7. Buda (DL 40 132., RA 2706. sz.)
1276. júl. 8. Lórév (*Loureu*; Nagy-szigeti isp., ma Csepel-sziget, Pest m., ÁMTF IV. 203. p.; DL 938., RA 2713. sz.)

vél keltére vonatkozó érvelése minden bizonnyal teljesen helytálló, mindössze annyit tehetünk hozzá, hogy a márc. közepi táti tartózkodás a király 1276. tavaszi itineráriumába tökéletesen beleillik, valamint hogy az adományról IV. László 1276. máj. 17-én *privilegialist* is kibocsátott Péter számára (RA 2703. sz.).

- 25 A kora középkori Magyarországon csupán egy Novák nevű várat ismerünk, a Körös megyei, később Darnócként emlegetett erősséget, amely a ma a horvátországi Čačincihez tartozó Slatinski Drenovac területén emelkedett (l. *Engel*, 1996. 297–298. p.). Ez azonban egy nap alatt teljesíthetetlen, közel 250 km-es távolságra fekszik a vétesbeli Szent Kereszt-monostortól, ahol a király 22-én tartózkodott, és az is nehezen elképzelhető, hogy az említett vár alól IV. László mindössze három-négy nap leforgása alatt visszatérhetett volna Budára (RA 2696., 2699. sz.). Az oklevél hitelességével kapcsolatban ugyanakkor nem merül fel kétely, ráadásul az eredetiben és a király saját — privilegialis formában való — átírásában is fennmaradt. Elképzelhető, hogy a *scriptor* hibájából rossz évszám került a keltezésbe, aki a valós 1277 helyett az előző évet írta az oklevél végére. Amennyiben feltevésünk helytálló, a *patens* valójában 1277. márc. 14-én kelt, ami könnyen beilleszthető a király itineráriumába. Ezért, tekintettel elsősorban a fenti, egyébként vitathatatlan okkal nem magyarázható ellentmondásra, az adatot kérdőjellel iktattuk az 1276-os év tartózkodási helyei közé.
- 26 A helynév azonosításakor esetleg a Bars megyei, a közelmúltban felszámolt Mohi; Mochovce falu is szóba jöhet (Nyitrai kerület, Szlovákia, ÁMTF I. 462–463. p.).

1276. júl. 17.? Székesfehérvár (DL 47 754., RA 2714. sz.)²⁷
1276. júl. 20. Székesfehérvár (DL 944., RA 2715. sz.)
1276. aug. 2. Buda (DF 253 117., RA 2719. sz., keltére uo. a 2717. sz. alapján)
1276. aug. 16. Németi mellett (*apud villam Nempty prope Banam*; minden valószínűség szerint a Hont megyei Németi, ma Hontianské Nemce, Besztercebányai kerület, Szlovákia, ÁMTF III. 221–222. p.; DL 42 494., RA 2725. sz., a vélelmezhető kelet helyre: OHVL 19. p.)
1276. okt. 9. Serefel monostoránál (*apud monasterium Serefel*; a Megváltó tiszteletére — Serefel/Szerafin által alapított — bencés kolostor a Bars megyei Lekéren, ma Hronovce, Nyitrai kerület, Szlovákia, ÁMTF I. 457. p.; DF 285 749., RA 2746. sz.)

27 Az évszám nélkül, Szent Elek ünnepén (júl. 17.) kiadott oklevél keltét Borsa I. a király egy bizonyosan 1276. júl. 20-án, ugyancsak Fehérvárott kelt diplomája alapján helyezte 1276-ra (RA 2715. sz.). Az itinerárium szerint valóban ez az év tűnik a legvalószínűbbnek, de hozzá kell tennünk: ugyanezen megfontolásból 1280, 1283 és 1286 is szóba jöhet. Az oklevél hátoldalán lévő pecsétmaradvány IV. László király második *tiparium*ának lenyomata (a király jobb kezében tartja a jogart, aminek vége felkarjával a könyök felől kb. 110 fokos szöget zár be, míg ez a szög előző és utolsó, ötödik *sigillum*án jól láthatóan nagyobb), de minthogy ezt a felségpecsét 1276 közepe és 1286 májusa között volt használatban (l. *Takács*, 2012. 138–139. p.), az említett időszakból csak 1286-ot tudjuk biztosan kizárni. Nem segít a kiadványban szereplő személyek azonosítása sem: Osl nembeli Osl fia Oslal 1250–1303 között találkozunk forrásainkban (l. *Engel*, 2001. Osl nem 1. tábla), apósa, nagymartoni Bertalan — leánya és Osl házasságkötésekor — 1243-ban tűnik fel az okleveles anyagban, utolsó felbukkanása pedig épp a szóban forgó kiadvány (l. *Engel*, 2001. Fraknoi [Nagymartoni, Gróf]), de nem nyújt támpontot az sem, hogy a király abban Bertalan újdonsült vejének tett Sopron megyei adományait erősítette meg, lévén a frigy nagyjából időpontját is legfeljebb találgatni tudjuk. Bertalan életrajzi adatainak mérlegelése ugyanakkor — jelesül az, hogy már 1243-ban viselte a szolgagyőri ispánságot (*Zsoldos*, 2011. 208. p.), következésképp 1276 körül feltehetően igen magas korban járt — meglátásunk szerint inkább arra ösztönöz, a legkorábbi felmerülő időpontra helyezzük az oklevél keltét. Ezt támogatja az itinerárium is, mivel jún. eleje és aug. legelső napjai között a király — alighanem megszakítás nélkül — a *medium regni*-ben, illetve közvetlen szomszédságában, a Nagy-szigeten tartózkodott (RA 2715., 2713., 2719. sz.), ezért a kérdéses adatot kérdőjellel az 1276. évhez soroltuk, hangsúlyozva, hogy a jelentős bizonytalansági tényezők miatt az 1280-as és az 1283-as esztendőnek is van némi valószínűsége.

1276. okt. vagy nov. Privigye vár mellett (*prope castrum Preuge*; Nyitra vm., ma Prievidza, Trenčségi kerület, Szlovákia, ÁMTF IV. 447–448. p.; DF 281 341., RA 2749. sz.)²⁸
1276. nov. az ország nyugati határa közelében (*Szabó*, 1886. 43. p.)
1276. dec. 26. Zirc (*Syrch*; Veszprém vm., ma uo.; DL 90 905., RA 2753. sz., vélelmezhető keltére uo.)
1277. jan. 20.? Lábod (*Labad*; Somogy vm., DF 286 555., RA 2763. sz.)²⁹

28 A Benedek alkancellár, választott esztergomi érsek által Privigye vára közelében kiállított, napi dátumot nem tartalmazó oklevelében a király Héder nembeli tárnokmester, volt soproni ispán kérésére megadományozta annak szervienseit. Minthogy Kőszegi János tárnokmestersége (1276.) aug. 9-ével, esetleg egy hónappal korábbtól adatolható, Benedek választott érsek pedig nov. 18-án szerepel utoljára az alkancellárságban és utóda még az év végén hivatalba lépett (*Zsoldos*, 2011. 64., 112. p.), a király itteni tartózkodását valószínűleg okt.-re vagy nov. első felére helyezhetjük.

29 Az év nélkül, vízkereszt tizenötödjén, Lábodon kiadott oklevelében az uralkodó utasítja „J.” szlavón bánt, hogy Gellért királyi orvosnak adja vissza a zágrábi vár Tornova nevű földjét, miként azt kérésére a bán meg is ígérte. A kiadvány keltét közreadói 1276-ra tették, amit Borsa — a bán Gut-Keled nembeli Joakimmal azonosítva — 1277-re módosított. A kérdéses szlavón bán kilétének meghatározásához érdemes hozzátennünk, hogy a másik szóba jöhető báró, Héder nembeli Henrik fia János személye, aki 1275-ben viselte a hivatalt, azon okból valószínűtlen, mert a mondott év januárjában és febr. elején a király Budán tartózkodott (I. RA 2589., 2592. sz.), Gellért pedig csak 1274. dec. közepe táján jutott Tornova birtokába (RA 2563., 2595. sz.). Gondolatmenetében Borsa számolt a király 1276. jan. 20-án, az ugyancsak Somogy megyei Bolháson kibocsátott oklevelével (RA 2689. sz.), de a két okmány egyazon napon való keltét azon indoklással vetette el, hogy a szóban forgó települések egymástól távol fekszenek, valamint hogy Joakim (harmad ízben) 1276. aug. és 1277. márc. között állt Szlavónia élén, végül pedig mert adománya 1277. évi megerősítések IV. László említé *privilegium*ában, hogy Gellért birtokba vezetése Joakim szlavón bán hozzájárulásával történt (RA 2793. sz.). Az első érv nem helytálló, hiszen Bolhás és Lábod távolsága kb. 8–9 km, tehát ez alapján nem zárható ki oklevelünk 1276. évi kelte. 1276 mellett hozható fel ugyanakkor a király egy szintén év-számmegjelölés nélküli, de nagy valószínűség szerint 1276-ra helyezhető, febr. 3-án, szintén Lábodon kiállított diplomája (RA 2765. sz., feltételezhető keltére I. az ottani, vonatkozó megjegyzést). A kérdést Joakim harmadik szlavón bánságának ideje dönti el, aminek kezdetét — tekintve, hogy a báró és régi politikai szövetségesei, Kőszegi Henrik fiai 1275 késő őszen buktak ki újfent a kormányzatból, és Joakim utóda az addig viselt tárnokmesterségben, csakúgy, mint Jánosé a báni méltóságban, a következő év elején vagy akár egész első felében is hivatalban volt, sőt 1276 januárjában és februárjában a király épp ellenük viselt hadat a Dél-Dunántúlon (I. RA 2690., 2692. sz.; *Szabó*, 1886. 33–34. p.), — majdhogynem bizonyosan márc.–ápr. utánra datálhatjuk. Fentiek szerint a szóban forgó oklevél 1277-ben kelt.

1277. febr. 16. Vaska (*Vaska*; Verőcei isp., ma Vaška, Virovitičko-podravská županija, Horváto.; Országos Levéltár, Filmtár, 5664. sz. doboz, RA 2766. sz.)³⁰
1277. márc. 22. Aranyos (*Oronos*; azonosítására l. a jegyzetet; DL 36 259., RA 2770. sz.)³¹
1277. ápr. 26. Körös (*Keurus*; Körös vm., ma Križevci, Koprivničko-križevačka županija, Horváto.; DL 40 209., RA 2776. sz.)

30 Az évszám nélkül, *Invocavit*-vasárnap utáni kedden, Vaskán kiadott *mandatum*ában az uralkodó megparancsolja „J.” szlavón bánnak, hogy a zágrábi vár Tornava nevű földjét adja vissza Gellért királyi orvosnak. Az oklevél keltét a korábbi véleményekkel szemben Borsa I. helyezte 1277-re (l. a kommentárt). Indoklása, érvei feltétlenül meggyőzőek, és a kiadási évre vonatkozó megállapítása helytálló, a kérdésben azonban meglátásunk szerint a névnek kezdőbetűjével jelölt bán azonosítása, illetve méltóságviselésének ideje a perdöntő. Minthogy a „J.” rövidítés bizonyosan Gut-Keled nembeli Joakimot takarja, és ezen (harmadik) szlavón bansága 1276. febr. után kezdődött, ugyanakkor a hírhedt báró a következő év ápr. körül meghalt (l. *Pauler*; 1899. 330. p.), jelen oklevél csak 1277-ben kelhetett (a részletesebb magyarázatot és a további indokokat l. az előző jegyzetben).

31 A keltezésben szereplő helynév azonosítása problémás, a XIII. század végén ugyanis igen sok Aranyos nevű település létezett az országban, így Borsod, Heves, Közép-Szolnok, Komárom, Somogy, Baranya és Verőce megyék területén, valamint Erdélyben, Torda megyében is volt egy (AMTF I. 271., 752. p., III. 67., 403–404. p.; *Csánki* I. 550. p., II. 587. p., V. 679–681. p.) . Borsa I. az RA vonatkozó kötetének névmutatójában Torda megyéhez sorolta a kérdéses falut, véleményünk szerint azonban a királyi itinerárium alapján ezt a lehetőséget bizton kizárhatjuk. Az uralkodó az év első hónapjainak nagy részét Somogyban és a szomszédos verőcei ispánságban töltötte, sőt alighanem még ápr. végén is Észak-Szlovóniában időzött (RA 2764., 2766., 2776. sz.), így egy erdélyi látogatás valószínűtlennek látszik. Annál is inkább, mert a szóban forgó, egyébként gyanús hitelű kiadvány és az ugyane napon, szintén Aranyoson kibocsátott másik — a keltezési hely kitétele és a *datum per manus*-formula alkalmazása miatt hasonlóképpen gyanakvást keltő — királyi oklevél tartalma is a Dráva vidékére mutat (RA 2770. sz.). IV. László az előbbiben Timót zágrábi püspök egy gerzencei birtokadományát erősítette meg, míg a másikban a főpapnak és általa utódainak adta Garics várát (RA 2771. sz.). Aligha lehet véletlen, hogy a király febr. végén és márc. első heteiben jutalmazta meg a zágrábi püspököt és káptalanját három más esetben is, jelesül márc. 3-án erősítette meg az elődei által a zágrábi egyháznak adott kiváltságokat, míg febr. 27-én és márc. 8-án újabb földadományokat jutott annak (RA 2767–2769. sz.). Feltűnő és említésre érdemes az is, hogy a király az év ezen hónapjaiban kizárólag a kiterjedt somogyi és verőcei királynéi birtokhálózat településein keltezett talán, megköszönhetjük: anyja vendégeként vagy társaságában. A *datatio*ban szereplő helynév tehát szinte bizonyosan a Somogy vagy Baranya megyei, vagy a Verőcei ispánság területén fekvő települést takarja, ezek között azonban nem tudunk dönteni.

1277. máj. 23. Pest mellett, a Nagy-szigetnél (*iuxta Pest prope magnam insulam*; a mai Csepel-sziget északi csúcsa közelében, Pest m.; DF 285 549., RA 2778. sz.)
1277. máj. 30.[□] Rákos mellett (*iuxta Rakus*; a nagykorúsításáról döntő, valószínűleg 23. táján kezdődött országgyűlés, I. S. Kiss, 1971. 28–33. p.; DL 617., RA 2779. sz.)
1277. jún. 10.[□] Pest (*Pest*; DL 40 135., RA 2780. sz.)
1277. jún. 11.[□] Pest (*Pesth*; DF 210 612., RA 2781. sz.)
1277. jún. 12.[□] Pest (*Pesth*; DL 969., RA 2782. sz.)
1277. jún. 18. budai vár (DL 1003., RA 2783. sz., keltére uo.)
1277. júl. 20. Segesd (*Segusd*; Segesdi isp., ma Somogy m.; DL 971., RA 2787. sz.)
1277. júl. 21. Segesd (DL 83 134., RA 2788. sz.)
1277. aug. 17. Körmend (*Kurmend*; Vas vm., ma uo.; DL 93 865., RA 2803. sz., keltére uo.)³²
1277. aug. 20. Mézadó (*Mezadou*; Vas vm., ma Nagymizdó vagy Sárfigmizdó, uo.; DL 73., RA 2804. sz., keltére az említett 1277. júl. 24-i oklevél alapján uo.)
1277. szept. 23.? Egres (*Egres*; Fejér vm., ma Pusztægres néven Sárbogárd része, uo., ÁMTF II. 360. p.; DL 47 737., RA 2817. sz.)³³
1277. okt. 4. Buda (csak kiadásból ismert diploma, RA 2819. sz.)
1277. okt. 6. Buda (DL 975., RA 2821. sz.)

32 Borsa I. dátumra vonatkozó indoklásához a következőket tehetjük hozzá. Csák nembeli Péter nádor második nádorsága (1277) mellett harmadik ciklusa idején (1278) is viselte a somogyi ispánságot. Első nádorsága ellenben bizonyosan kizárható, tekintve hogy egyfelől ekkor szintén ő állt Somogy megye élén, de egyszersmind nyitrai és soproni ispán is volt, másrészt 1276. aug. elején már Kőszegi Miklós viselte az első bárói hivatalt. 1278 úgyszintén kizárható, minthogy jún. 27-én már ismét más töltötte be a nádori méltóságot (I. Zsoldos, 2011. 21., 176., 194., 199. p.), aug. közepén pedig a király már minden biztonnyal Ausztriában hadakozott, de bizonyosan Pozsonytól északnyugatra járt (RA 2889. sz.). A dél-vasi tartózkodás ellenben — mint azt Borsa is megjegyezte — jól beilleszthető 1277. évi itineráriumba.

33 Borsa I. megjegyzése, miszerint 1278. szept. 22-i dátum is elképzelhető, helytálló. A helynév azonosításakor felmerülhet a Hont megyei, mai Alsószermeréd (Dolné Semerovce, Nyitrai kerület, Szlovákia, ÁMTF III. 194. p.) északnyugati határában fekvő falu is, a bácsi, Csanád, valamint Krassó megyei települések azonban — az itinerárium alapján — csaknem bizonyosan kizárhatóak.

1277. nov. 1. körül Hainburg közelében (*circa Haimburgam*; Osztrák Hercegség, ma Hainburg an der Donau, Alsó-Ausztria, Ausztria; szövetségesi találkozó és tárgyalás I. Rudolf német királlyal; *Continuatio Vindobonensis*. In: CFH I. 785. p.; *Szabó*, 1886. 51. p.)
1277. nov. 2. körül Bruck (*apud Bruccam*; Osztrák Hercegség, ma Bruck an der Leitha, Alsó-Ausztria, Ausztria; személyes találkozó és ünnepi ebéd I. Rudolf királlyal; *Continuatio Vindobonensis*. In: CFH I. 785. p.; *Szabó*, 1886. 51. p.)
1277. nov. 13. Sopron (*Suprunium*; Sopron vm., ma Győr-Moson-Sopron m.; DF 201 645., RA 2827. sz.)³⁴
1277. nov. 20. Sopron (*Suprunium*; DF 201 645., RA 2827. sz.)
1277. nov. 27. vagy Kethely (*villa Kedhel*; Sopron vm., ma Répcekehely; Mannersdorf an der Raabnitz, Burgenland, Ausztria; DL 86 847., RA 2828. sz. A király megemlíti oklevelében, hogy Kőszeg felé, a Héder nembeli Henrik-fiak ellen vonul.)
1277. nov. 28. Szentvid vár alatt (*sub castro sancti Viti*; Vas vm., Velem északnyugati határában uo.; DL 961., RA 2829. sz., keltére uo.)³⁵
1277. dec. 20. Karakó (*Corco*; Karakói isp., később és ma Vas m.; DL 49 550., RA 2830. sz.)
1278. jan. 1. Buda (DF 273 758., RA 2840. sz.)
1278. jan. 3. Buda (DF 230 213., RA 2841. sz.)
1278. febr. 21. Tök (*villa Tek*; Pilis vm., ma Pest m., ÁMTF IV. 703. p.; DL 40 137., RA 2845. sz.)
1278. márc. 22.? Pest (DF 237 017., RA 2848. sz., feltehető keltére uo.)³⁶

34 A király említi (1277.) nov. 20-i kiadványában (RA 2827. sz.), hogy Rudolf német királlyal való találkozását követően egy hete tartózkodik a városban.

35 Szentpétery I. keltezésének helytállóságát közvetve az oklevélben megadományozott Rosd nembeli Mihály nyitrai ispáni címével való említése is alátámasztja, aki az év legvégén más forrásunk szerint is viselte a hivatalt (RA 2825. sz.; vö. *Zsoldos*, 2011. 176. p.).

36 Az év nélkül, Szent Benedek ünnepe (márc. 21.) másnapján kiadott oklevelet Karácsonyi J. 1278-ra keltezte azon megfontolásból, hogy címzettje, nagymartoni Simon nyitrai ispán csak ez évben viselte e tisztséget (l. *Karácsonyi*, 1902. 120–121. p., 177. sz.). Ez azonban tévedés, Simonnal már 1277-ben is találkozunk a nyitrai ispánságban, és noha csupán egy nov. 18. utánra datálható királyi oklevél említi ilyen formában, akár márc.-ban is hivatalban lehetett, lévén más

1278. márc. 30.? Mezősomlyó (*MezewSumulo*; Krassó vm., a mai Gátalja; Gătaia, Temes m., Románia, délnyugati határában feküdt, ÁMTF III. 493–494. p.; DL 57 968., RA 2850. sz.)³⁷

*dignitas*áról nem tudunk és vélelmezhető közvetlen előde 1276 első felében szerepel utoljára (I. *Zsoldos*, 2011. 135., 352. p.). Az 1277. évet viszont a király itineráriuma alapján kizárhatjuk, IV. László ugyanis abban az évben, ráadásul pont a kérdéses márc.-i napon — a feltehetően a verőcei, esetleg a Baranya megyei — Aranyoson tartózkodott (RA 2770. sz.). Felmerül ugyanakkor az 1279. esztendő is, minthogy ekkor nem ismerjük sem a király márc.–ápr.-i tartózkodási helyeit, sem a barsi ispán személyét, aki így éppenséggel Simon is lehetett, tekintve, hogy még 1304-ben is élt (I. *Engel*, 2001. Fraknoi [Nagymartoni, Gróf]), és az ekkorra való keltezés az 1279-es itinerárium alapján is minden további nélkül lehetséges. Az adatot a fentiek nyomán kérdőjellel vettük fel az itineráriumba.

- 37 Az évszámjelölés nélkül, *Letare*-vasárnap utáni szerdán kelt oklevél kiadási évét Borsa I. az alábbi, egyébként szintén év nélkül, de valóban 1278-ban készült diploma *datatio*ja nyomán, a megegyező kelet helyek és az egymáshoz viszonylag közeli időpontok figyelembevételével helyezte a mondott esztendőre. A kiadvány hátoldalán látható pecsétfolt kontúrja annak halványasága miatt kivehetetlen, így nem mérhető. Nem nyújt érdemi segítséget a dátum idejének meghatározásában az oklevél által megadományozott Baksa nembeli Simon fia Tamás életadatainak áttekintése sem, lévén a korábbi agarásziispán bizonyosan valamikor 1289. szept. vége, esetleg a következő év ápr. 29. után halt meg. (Az előbbi adatra I. Bábsztély nembeli Rénold volt nádor és Zemplén megyébe a király által kiküldött bírótársai keltezetlen, de a báró ex-nádori címéből következően csak a mondott időpont utánra helyezhető oklevelét [ÁUO V. 59. p.; vö. *Zsoldos*, 2011. 23. p.], míg az 1290 áprilisára vonatkozó információra a király aznap kibocsátott diplomáját [RA 3553. sz.]). IV. László itineráriuma alapján ellenben jó pár évet kizárhatunk: 1273-ban, 1279-ben, 1280-ban, 1282-ben, 1287-ben és az 1288-ban a király az ország egészen más, távoli vidékein tartózkodott. A fennmaradó évek köre a köztörténeti adatok fényében tovább szűkíthető: uralkodása végén IV. László és a Baksa nemzetség viszonya ugyanis rendkívül feszült volt, 1289-ben a család és a rokonság több tagja — testvérei mellett talán maga Tamás is — csatlakozott a király elleni lázadó mozgalmakhoz, így valószínűbb, hogy az itt említett adományra korábban került sor (I. *Karácsonyi*, 1995. 176–177. p.; *Pauler*, 1899. 411. p.). A fent elmondottakon túl Borsa 1278-as keltezésének elfogadása mellett a legnyomósabb érv a király itineráriuma. Mindössze két olyan évet találunk, amikor a márc. 9. utáni hetekben az uralkodó bizonyíthatóan a Temesközben, vagy annak közvetlen közelében járt: 1278-at és 1284-et. Az utóbbi évben ápr. 24-én az Arad megyei Pankotán, majd, máj. 3-án a krassói Érdsomlyón adott ki oklevelet (RA 3303., 3305. sz.). Ezen adatok elé nehézség nélkül beilleszthető egy feltételezett márc. 22-i mezősomlyói tartózkodás (1284-ben ekkorra esne a fenti *datatio*), az elvi útvonal oda-vissza „cikázása” azonban már gondolkodóba ejt. 1284. márc. 10-én a király a minden valószínűség szerint a Szolnok megyei Várkonyban keltezett, innét fordult volna tehát dél–délkelet felé, és 11–12 nap alatt Mezősomlyóra ment, majd az attól észak–északkeletre fekvő Pankotára utazott tovább, hogy végül, ismét megváltoztatva útirányát, nagyjából arrafelé haladva, amerről jött, visszatérve Krassóba, máj. elején Érdsomlyóra érkezék. Az ismertetett tényezők mérlegelése így inkább a mellett szól, hogy a kérdéses mezősomlyói tartózkodást 1278-ra helyezzük — kérdőjellel.

1278. ápr. 16. Mezősomlyó (*Mezusumlov*; Országos Levéltár, Filmtár, H. 527. sz., RA 2851. sz., keltére az 1278. júl. 30-án kiadott királyi *privilegium*levél alapján uo.)
1278. máj. 8. Temesvár (*Tumuswar*; Temes vm., ma Timișoara, Temes m., Románia; DF 274 496., RA 2864. sz.)
1278. jún. 2. Akasztó mellett (*prope villam Akazthow*; Fejér vm., ma Bács-Kiskun m., ÁMTF II. 418. p.; DL 28 707., RA 2866. sz.)
1278. jún. 19. Csanád (*Chanad*; Csanád vm., ma Nagycsanád; Cenad, Temes m., Románia, ÁMTF I. 850–853. p.; DL 66 784., RA 2870. sz.)
1278. jún. vége/júl.^o Székesfehérvár (Simonis de Keza Gesta Hungarorum. In: CFH III. 2152. p.; a II. Ottokár cseh király elleni hadjárat megkezdése; *Szabó*, 1886. 65. p.)
1278. júl. 31.º Győr (csak kiadásból ismert oklevél, RA 2883. sz. A hadjárat lefolyására: *Soós*, 1890.
1278. aug. 6.º Pozsonynál, haditáborban (*in castris apud Posonium*; Országos Levéltár, Filmtár 5551. sz. doboz, RA 2887. sz., keltére uo.)
1278. aug. 20.º Stillfried vára tájékán (*circa castrum Stilfrid*; Osztrák Hercegség, ma Stillfried an der March, Alsó-Ausztria, Ausztria; Simonis de Keza Gesta Hungarorum. In: CFH III. 2152. p.; a pontos dátumra l. *Szabó*, 1886. 65. p.)
1278. aug. 23.º Marchegg mellett (*iuxta Marheyk*; Osztrák Hercegség, ma Alsó-Ausztria, Ausztria; a felvonult magyar sereg és I. Rudolf német király csapatainak egyesülése; DL 25 764., RA 2889. sz. Vö. Simonis de Keza Gesta Hungarorum. In: CFH III. 2152. p.)³⁸

38 A győri káptalannak címzett *mandatum* keltét — az itinerárium mellett (l. *Karácsonyi*, 1902. 106–107. p., 99. sz.) — az adományos nagymartoni Simon barsi ispáni címe is megerősíti, aki 1277-ben bizonyosan viselte e tisztséget, utóda pedig csak 1280-ban tűnik fel a megye élén (*Zsoldos*, 2011. 135. p.). Hozzátehetjük még: elképzelhető, hogy az uralkodó még 25-én is Marcheggen vagy annak közelében tartózkodott, egy nem azonosítható, vélhetően a király szűkebb kíséretéhez tartozó magyar preláthus (talán a székét nemrég elnyert János kalocsai érsek) ugyanis a Morva-parti városban adott ki oklevelet (l. DPM 76. sz.). A 1278. évi ausztriai hadjárat lefolyására: *Sóvári*, 1890. 459–477. p.

1278. aug. 26.º Dürnkrot mellett (*in campo qui vulg. dic. Ydungspeugen, circa Marchiam*; a II. Ottokár cseh király ellen — I. Rudolf német király oldalán — vívott ún. második morvamezei csata Dürnkrot és Jedenspeigen között, Osztrák Hercegség, ma Alsó-Ausztria, Ausztria; *Continuatio Vindobonensis*. In: CFH I. 785. p.; *Ottokars Österreichische Reimchronik*. In: CFH III. 1818–1820. p.; *Chronica Sancti Petri Erfordensis moderna*. In: CFH I. 473–474. p.; *Continuatio Chronicae Magni presbyteri Reicherspergensis*. In: CFH I. 759. p.)
1278. aug. 27.º Laa vára mellett (*iuxta castrum Luna*; Osztrák Hercegség, ma Laa an der Thaya, Alsó-Ausztria, Ausztria; DF 291 385., RA 2890. sz.)
1278. aug. 29. körül^o Mistelbach (*Mistelbach*; Osztrák Hercegség, ma Mistelbach an der Zaya, Alsó-Ausztria, Ausztria; személyes búcsúvétel I. Rudolf királytól; *Ottokars Österreichische Reimchronik*. In: CFH III. 1821. p.; *Pauler*, 1899. 346. p.)
1278. szept. 1. körül^o Pozsony (*Posonium*; DF 227 812., RA 2924. sz.; a király oklevelében említi, hogy a cseh király feletti diadal után hazatérőben a városba látogatott)
1278. szept. 27. Torna (*Turna*; Tornai isp., ma Turňa nad Bodvou, Kassai kerület, Szlovákia; DF 268 422., kiadatlan oklevél)³⁹
1278. okt. 16. Torna (DL 50 259., RA 2907. sz.)⁴⁰
1278. okt. 25. Sáros (*Sarus*; Sárosi isp., ma Veľký Šariš, Eperjesi kerület, Szlovákia; Országos Levéltár, Filmtár, 2103. sz. doboz, RA

39 A király Szent Kozma és Damján vértanúk ünnepén, Tornán kelt *mandatumát* az egri káptalan ugyanazon év okt. 6-án, majd pedig utóbbi oklevelet szintén az említett hiteleshely 1351-ben írta át. A keltezési helyet feltehetően az ispánságnak is nevet adó településsel azonosíthatjuk, amennyiben pedig nem tévedünk, a parancslevél kiadására 1278 őszén került sor. Ez év okt. 16-án a király ugyanis bizonyosan a felvidéki Tornán időzött (RA 2907. sz.), míg 1279-ben, amikor szintén kétségtelenül kimutatható észak-magyarországi tartózkodása a kérdéses szept. végi időszakban, az ide bő 80 km-re fekvő Sároson keltezett (RA 3011. sz.).

40 Év nélkül, Szent Gál ünnepén, Tornán kelt *mandatumában* a király megparancsolja Miklós zólyomi ispánnak, hogy toplai Clementinus részére, akit IV. Bélától kapott földjének birtokában a királyi népek háborgatnak, csereképpen jelöljön ki három ekealjnyi földet, és azt iktassa neki. 1278 végén az uralkodó, nyilván fenti rendelkezése végrehajtása után, *privilegialist* is kiállított a szóban forgó líptói föld tárgyában Clementinus részére (RA 2908. sz.), valamint 1278. nov. közepéről ismeretes egy szepesi kiadványa is (RA 2913. sz.), ami alapján csaknem kétségtelen, hogy a parancslevél is a mondott évben kelt.

2909. sz. Keltére a székesfehérvári káptalan 1278. nov. 2-i átírása alapján uo., amit közvetve az itinerárium is támogat.)⁴¹
1278. okt. 28.? Sáros (*villa Sarus*; DF 269 474., ÁHHKO 175. sz. Az oklevél az ifjabb királyné kiadványa, de az előző okmány keltezése alapján feltételezhető, hogy a király ugyancsak Sároson tartózkodott e napokban.)
1278. nov. 15. Szepes (*Scepus*; valószínűleg Szepesvár, Szepes m., ma Spišský hrad, Eperjesi kerület, Szlovákia; DL 83 136., RA 2913. sz.)
1279. jan. 5. Kölesér (*Kuleser*; Bihar vm., ma puszta Nagyszalonta; Salonta, Bihar m., Románia, nyugati határában, ÁMTF I. 636–637. p.; DF 230 214., RA 2939. sz.)⁴²
1279. jan. 18. Arad (*Orod*; Arad vm., ma Arad, Arad m., Románia, ÁMTF I. 170–172. p.; DL 94 402., RA 2940. sz.)
1279. márc. 4. Buda (DL 61 156., RA 2945. sz.)⁴³
1279. márc. 26. Buda (DL 1058., RA 3569. sz.)⁴⁴
1279. márc. 27. Buda (DL 1057., RA 3568. sz.)⁴⁵

41 A király minden bizonnyal hitvese, Erzsébet társaságában tartózkodott Sároson, az ugyanis néhány nappal később szintén a Tarca menti településen keltezett (I. ÁHHKO 175. sz.).

42 A kiadvány keltének éve a császári káptalan 1279. márc. 15-i átírásából következik, amit megerősít (Gut-Keled) István bán országbíró, mosoni ispán említése is, aki bizonyíthatóan csak 1278. jún. és 1279. nyara között viselte a mondott tisztségeket (I. *Zsoldos*, 2011. 34. p.).

43 Az oklevél valószínű keltére I. *Pauler*, 1899. 351–352., 558. p.: 245. jegyz.; *Zsoldos*, 1997. 81. p., amit az is alátámaszt, hogy Fülöp legátus saját kiadványa szerint 1279. márc. 4-én bizonyosan Budán tartózkodott (HO VI. 239–240. p.).

44 Az évszám elhagyásával kiállított oklevél tartalmi tekintetben (a király megparancsolja a budai káptalannak, hogy a királyi emberrel a Boldogasszony-szigeti Mária-kolostornak iktassa az utód nélkül elhunyt Uza fia Péter összes öröklött, vásárolt és szerzeményi birtokát) nyilvánvaló összefüggésben áll az alábbi, szintén évmegjelölés nélküli kiadvánnyal. A keltezés megállapítására I. a következő jegyzetet.

45 Az év nélkül, virágvasárnap utáni kedden, Budán kiadott oklevelében a király a bajvívás során utód nélkül meghalt Uza fia Péter valamennyi szerzett és öröklött birtokát visszaveszi az azokat ítéletileg lefoglaló Gergely alnádortól, és tekintettel arra, hogy Péter korábban (V.) István király engedélyével minden fekvőségét a Boldogasszony-szigeti Szűz Mária-zárdának adományozta, a rendelkezést megerősítvén, a fekvőségeket a nevezett domonkos kolostornak adja. IV. László egy másik, év nélkül, virágvasárnap utáni hétfőn, Budán kiadott parancslevelében utasítja a budai káptalant, hogy működjön közre Péter minden fekvőségének a Boldogasszony-szigeti

1279. márc. 28. Verőce (*Weureuche*; Nógrád vm., ma Pest m., ÁMTF IV. 319–320. p.; DL 1045., RA 2947. sz., valószínű keltére a király 1279. évi átírása alapján uo.)⁴⁶
1279. máj. 11. Buda (DL 73 628., RA 2949. sz.)
1279. máj. 18. Buda (az oklevél csak kiadásból ismert, RA 2951. sz., keltére a székesfehérvári társaskáptalan 1279. máj. 31-i átírása alapján uo.)
1279. jún. 23. Buda (DF 237 749., RA 2963. sz.)
1279. júl. 15.[□] Tétény (a kunok jogállását és letelepedését szabályozó országgyűlés; DL 40 199., RA 2998. sz.; *S. Kiss*, 1971. 36–39. p.)
1279. júl. 20.[□] Cset sziget (*insula Cheth*; Pest vm., ma Háros-sziget, Bp. XXIII. kerület területén; ÁMTF IV. 567–568. p.; DF 285 556., RA 2993. sz.)
1279. júl. 25. körül[□] Tétény (DL 40 149., RA 2999. sz.; vö. CDCr. VI. 308–309. p.; ÁUO IX. 250. p.; *S. Kiss*, 1971. 36–39. p.)

apácák részére történő iktatásánál (RA 3569. sz.), amely oklevél hátoldalán a király második, 1276 májusa és 1286 közepe között használt pecsétje előoldalának erősen hiányos, de még azonosítható lenyomata látszik. (DL 1058. A *sigillum*nak csak egy kisebb darabkája maradt meg a hártján a közepéből, de az uralkodó térdei között aláhulló köpeny jellegzetes, V betűt formázó redői egyértelműen megkülönböztethetők valamennyi más pecsétje ezen részletétől. *L. Takács*, 2012. 136–145. p.) Nyilvánvaló, hogy a két oklevél kapcsolatban van egymással, és nem lehet kétséges, hogy a káptalanhoz intézett *mandatum* és vizsgált kiadványunk egymás utáni napon keltek. A birtokokat ugyanakkor a Boldogasszony-szigeti apácák 1279-ben Péter rokonaival elcserélték a pesti Révjenő jóságban lévő tulajdonrészekért (l. BTOE I. 180. p.), a királyi adománylevél keltének felső határa tehet ezen év. Szerencsére az oklevél *terminus ante quem*-jét is meg tudjuk határozni, a Kartal nemzetséghez tartozó Péter ugyanis 1276. aug. 29-én még bizonyosan élt (BTOE I. 160. p.), a számára végzetes kimenetelű párbaj megvívására következőképp e két dátum közötti időben került sor. A király itineráriuma alapján azonban kizárólag 1279-re helyezhetjük az oklevél keltét, tekintve a király 1277-ben valószínűleg Baranyában (esetleg a még távolabb fekvő Verőcei ispánság területén, l. RA 2770. sz.), 1278-ban pedig Krassó megyében vagy környékén járt a nagyhét kezdje körüli napokban (RA 2851. sz.), míg a mondott év márciusában a hónap elején Budán, majd néhány héttel később, 28-án a minden bizonnyal a nógrádi településsel azonosítható Verőcén tartózkodott (RA 2945., 2947. sz.).

46 Az év nélkül, virágvasárnap utáni kedden, Verőcén kibocsátott *mandatum* kelteként elvileg felmerülhetne az előző (1278.) év is, ezt azonban az itinerárium kizárja, 1278. ápr. második hetében ugyanis a király nagy valószínűség szerint Krassó megyében tartózkodott (RA 2850. sz.) és az ország e részében nem ismert Verőce nevű település.

1279. aug. 18. Boldogasszony-sziget (*insula beate virginis*; DL 40 146., RA 3001. sz.)
1279. aug. 27. Buda (DL 40 319., RA 3002. sz.)
1279. szept. 11.? Torna (*Torna*; DL 992., RA 3008. sz.)⁴⁷
1279. szept. 27. Sáros (*Sarus*; DF 263 310., RA 3011. sz.)
1279. okt. 9. Torna (*Torna*; DF 248 403., RA 3012. sz., keltére — hibás dátumformula-feloldással — uo. és RA 3057. sz.)
1279. nov. 30. Somló (*Sumlo*; talán a Krassó vm.-i településsel azonosítható, ma Versec; Vršac, Dél-bánsági körzet, Vajdaság, Szerbia, ÁMTF III. 493–494. p.; DL 1039., RA 3014. sz., valószínű keltére l. *Karácsonyi*, 1902. 108–109. p., 119. sz.)
1280. jan. 17. Beszterce (*Bysterche*; Doboka vm., ma Bistrița, Beszterce-Naszód m., Románia; DL 57 210., RA 3033. sz.)
1280. márc. 10. Dömsöd (*Gumseed*; Fejér vm., ma Pest m., ÁMTF II. 422. p.; DL 1083., RA 3037. sz., keltére a király 1280. évi átírása alapján uo.)
1280. márc. 31. Buda (DL 505., RA 3043. sz.)
1280. ápr. 4. Vacs (*Vach*; Pest vm., ma Pusztavacs, uo., ÁMTF IV. 562–563. p.; DL 58 423., RA 3046. sz.)
1280. ápr. 9. Szikszó (*Zekzou*; Abaúj vm., ma Borsod-Abaúj-Zemplén m., ÁMTF I. 147–148. p.; DL 1062., RA 3047. sz.)
1280. ápr. 11. Szikszó (*Zykzo*; DL 1115., RA 3048. sz., keltére a király 1281. szept. 20-i átírása, illetve az itinerárium alapján uo.)

47 Az évszám elhagyásával, a Kisboldogasszony ünnepének (szept. 8.) negyednapján, Tornán kelt *mandatum*ában a király utasítja Jób pécsi püspököt, hogy a pécsi káptalan tanúbizonyságával küldje ki emberét a nyulak-szigeti apácák panaszának kivizsgálására, miszerint Morján fia Morján feldúlta Koplány nevű birtokukat, továbbá a nevezettet idézze meg eléje. Az oklevelet Borsa I. IV. László 1279. okt. 2-i, szintén Tornán lejegyzett kiadványa (RA 3012. sz.) alapján keltezte a fent megjelölt évre. Megállapítását a következőkkel támaszthatjuk alá. Morjánt az uralkodó 1280. ápr. 11-én kelt parancslevelében (RA 3048. sz.) már mint elhunyt személyt említi, és Jób 1282. szept. előtt szintén meghalt (l. *Zsoldos*, 2011. 95. p.). IV. László uralkodása ezen időszakából ugyanakkor csak 1279 őszéről rendelkezünk pozitív adattal a király Torna megyei vagy környékbeli tartózkodására (RA 3011–3012. sz.), igaz, csak két-három héttel későbből. Mivel azonban elvileg más évben is elképzelhető, hogy szept. 11. táján megfordult Tornán (ez leginkább 1274 esetében merülhet fel), az adatot kérdőjellel soroltuk be.

1280. máj. 21. Jenke (*villa Jenke*; Borsod vm., ma puszta Alsózsolca és Miskolc-Szirma között, Borsod-Abaúj-Zemplén m. [ÁMTF I. 457. p.], vagy Ung vm., ma Jenkovce, Kassai kerület, Szlovákia; DL 1064., RA 3052. sz.)
1280. aug. 9. Esztergom (DF 260 583., RA 3058. sz.)
1280. aug. 23. Buda (DL 1066., RA 3069. sz.)
1280. okt. 18. Várad (*Varadinum*; Országos Levéltár, Filmtár, 1998. sz. doboz, RA 3077. sz.)
1280. nov. 11. Szalánkemén (*Zolunkemen*; Szerém m., ma Stari Slankamen, Indija része, Vajdaság, Szerbia; az országból kivonuló kunok visszatérítése céljából az Al-Dunáig vezetett hadjáraton; DF 283 664., RA 3079. sz.)
1280. dec. 29. Pest (*Pesth*; DL 66 786., RA 3083. sz., keltére uo.)
1281. jan. 16. „villa Gapew” (azonosíthatatlan helynév; DL 50 629., RA 3092. sz.)
1281. febr. 14. Visegrád (*Wysegrad*; Pilis vm., ma Pest m., ÁMTF IV. 705–712. p.; DL 77 933., RA 3095. sz., keltére az egri káptalan 1281. évi átírása nyomán uo., amit a király febr. 27-i, pesti tartózkodása is támogatni látszik, l. RA 3096. sz.)
1281. febr. 27. Pest (*Pest*; DL 57 212., RA 3096. sz.)
- 1281., ápr. 15. előtt Eger (*Agria*; DF 210 763., RA 3113. sz.)⁴⁸
1281. máj. 3. Buda (DF 200 705., RA 3109. sz., keltére a székesfehérvári társaskáptalan 1281. máj. 11-i átírása alapján uo.)
1281. aug. 9.º Szalánc vára alatt (*sub castro Zelench*; Abaúj vm., ma Nagyszalánc; Slanec, Kassai kerület, Szlovákia, ÁMTF I. 141–142. p.; az Aba nembeli Finta volt nádor elleni első, Gömör és Abaúj megyei hadjáraton; DL 69 151., RA 3112. sz., keltére: Szabó, 1886. 107. p.: 4. jegyz.)⁴⁹

48 Az András püspök és az egri egyházmegye javára kiadott *privilegium*ot Aba nembeli Finta nádor említése mellett lejegyzőjének, Bertalan egri prépostnak személye datálja, akik ápr. közepén már nem szerepelnek addigi hivatalukban (l. *Zsoldos*, 2011. 22., 112. p.).

49 Szabó K. a dátumra vonatkozó megállapítását annyival egészíthetjük ki, hogy a király — teljes kelteztést tartalmazó oklevélben — első alkalommal 1282. aug. 10-én emlékezik meg Szalánc várának ostromáról (RA 3158. sz.). Elvileg elképzelhető, hogy az azt említő kiadványt az abaúji erősség ostroma idején, tehát egy nappal a szalánci oklevél kelte után állították ki, ezen lehe-

1281. júl.–aug.?^o Gönc vára alatt (*sub castro Gunch*; Abaúj vm., ma Borsod-Abaúj-Zemplén m., ÁMTF I. 88–89. p.; feltehetően az Aba nembeli Finta elleni első hadjáraton; 1288.: DL 71 931., RA 3505. sz.)⁵⁰
1281. szept. 1. Zólyom (*Zolium*; DL 71 792., RA 3115. sz.)
1281. szept. 16., Buda (DL 30 582., UBGS I. 125–126. p.; Olivér alországbíró
vagy kevéssel emléti oklevelében, hogy egy színük előtt már megkezdett
előtte párbaj megszakítását a királlyal együtt engedélyezte, miután
a felek a bárók közreműködésével megegyezésre léptek.)
1281. okt. 6. Szalók mellett (*prope Zaloch*; alighanem a két Heves me-
gyei település [ma Egerszalók, illetve Abádszalók, utóbbi
Jász-Nagykun-Szolnok m.] egyike, ÁMTF III. 132–134. p.;
esetleg, kisebb valószínűség szerint a gömöri Szalóc, ma
Slavec, Kassai kerület, Szlovákia, ÁMTF II. 549. p.; DF
253 413., RA 3122. sz.)
1281. dec. 24.? Várad (*Waradinum*; DL 47 826., RA 3123. sz.)⁵¹

tóséget azonban mindenképpen kizárja, hogy 1282. júl. vége és aug. 15. között a király Patak vára alatt tartózkodott (RA 3152., 3159. sz., az abaúji, illetve zempléni hadi cselekményekre: *Zsoldos*, 1997. 91–92. p.).

- 50 A király egy, az esemény után évekkel, 1288-ban leszteméri Iván fiai javára kelt adománylevelelben elmondja, hogy Péter nevű testvérük a Gönc vára alatti harcban esett el. Az esemény feltehetően az Aba nembeli Finta volt nádor elleni első, 1281 nyarán lezajlott hadjárat része volt, és az ostrom valószínűleg júl. vagy aug. hónapra tehető. (A vonatkozó kutatói véleményekre l. *Zsoldos*, 1997. 92. p.)
- 51 Évszám nélküli, a karácsony ünnepe (dec. 25.) előtti napon, Váradon kelt *mandatum*ában a király utasítja a váradi székeskáptalant, hogy „kis” Kozma mesternek iktassa a neki adományozott Fövényszarm földet, az ottani hídvámot, valamint a Feketeverem nevű halastavat, és annak végrehajtásáról tegyen jelentést. Az oklevél keltét Borsa I. a király egy 1281. dec. 31-én, hasonlóképp Váradon kiadott parancslevele (RA 3124. sz.) alapján 1281-re helyezte, amit azonban, tekintve, hogy az uralkodó több más év utolsó napjaiban is tartózkodhatott a Bihar megyei püspöki székhelyen, nem fogadhatunk el egyértelmű bizonyítéknak. A királyi *mandatum terminus post quem*-je 1277, Gut-Keled nembeli Tiba fiai ekkor adományozták ugyanis nemzetségbeli rokonuknak, Kozma fia Kozmának Privarthida és Fövényszarm birtokokat (DL 990.). Az előbbi fekvőségért 1280-ban mégis pert indítottak ellene, keresetük jogalapja azonban nem ismert (ZCsO I. 45. p.). Kozma nem mondott le az értékes bihari birtokról, és 1282. jún. 7-én kérte a váradi káptalant, hogy a várad-előhegyi konvent a jogügyletről szóló oklevelét keresse ki *registrum*ából és írja át számára (DL 990.). A várad-előhegyi monostor egy másik, 1279-ben kelt kiadványa szerint a bán állítólag Fövényszarm földről olyan oklevelet is kibocsátott, amelyben azt kizárólagosan Kozmának adományozta, de utóbbi okmány IV. László azt megerősítő oklevelével, valamint V. István a szóban forgó fekvőségnek általa Joakim részére tör-

1281. dec. 31. Várad (*Waradinum*; DF 201 892., RA 3124. sz.)
1282. márc. 2. Hatvan (*Hotuon*; Heves vm., ma uo., ÁMTF III. 98–99. p.; DF 208 456., RA 3130. sz.)
1282. márc. 16. Szepesvár (*castrum Scepus*; DF 272 261., RA 3135. sz.)
1282. márc. 20. Szepsi (*Scepsy*; Abaúj vm., ma Moldava nad Bodvou, Kassai kerület, Szlovákia, ÁMTF I. 146–147. p.; DF 243 679., RA 3139. sz.)
1282. márc. 21. Száka mellett (*iuxta fluvium Hernad prope villam Zaka*; Abaúj vm., Megyaszó nyugati határában feküdt, Borsod-Abaúj-Zemplén m., ÁMTF I. 140–141. p.; DF 277 185., RA 3140. sz.)
1282. márc. 29.? Vásárhely (*Wasarhel*; valószínűsíthető — a kelet évétől függő — azonosítására l. a jegyzetben foglaltakat; DL 93 861., RA 3571. sz.)⁵²
1282. máj. 19. Buda (DL 98 505., RA 3143. sz.)

tént adományozását írásba foglaló *privilegium*ával együtt bizonyos rábéli Sándorhoz került (DL 1056.). Kozma jóhiszeműen meg is állapodott fele, hogy 20 márkáért átadja neki a kezére jutott iratokat, amikor azonban a konvent előtt átvette a kialakított összeget, Sándor azt vallotta, azok valójában már nincsenek nála, minthogy elvesztek, de arra az esetre, ha előkerülnének, mindhárom oklevelet érvénytelennek nyilvánította. Ezek alapján nagy bizonyossággal 1278 utánra datálhatjuk a *mandatum* keltét, Kozma ugyanis feltehetően mihamarabb igyekezett a rokonai által vitatottan tulajdonolt birtokaira új, királyi oklevelet szerezni. Ekkortájt egyetlen év, 1281. dec. legutolsó napjaiban tudunk a király bihari, vagy környékbeli tartózkodásáról (l. fent), sőt dec. 31-én, mint láttuk, épp Váradon volt. Az adatot azonban, főként mert az itinerárium — bár mindenképp kisebb valószínűséggel — más év lehetőségét is felveti, inkább kérdőjellel szerepeltetjük.

- 52 A kelet évének megjelölését elhagyó, húsvét napján, Vásárhelyen kiadott *mandatum*ában a király megparancsolja a valkói ispánnak, hogy Izsép fiainak, Adorjának és testvéreinek iktassa a valkói vár Erdőalja és Szelipese nevű földjeit. Az adománnyal kapcsolatban kiadott királyi kiváltságlevél nem maradt fenn, de azt említi Erzsébet idősebb királyné 1283. jan. 13-i megerősítő oklevelében (ÁHHKO 145. sz.). IV. László anyjának kiadványa megnevezi Adorjának az adományban részletett fivéreit, Jánost és Izsépet is, valamint azt is elmondja, hogy azok egy Csongrád megyei birtokukért cserébe kapták az említett valkói várföldeket. IV. László okleveleinek kelte tehát minden bizonnyal 1283 elé helyezendő. Zsoldos A. úgy véli, a legvalószínűbb dátum 1282. márc. 29., ez esetben viszont — tekintve, hogy az itinerárium szerint a csongrádi Vásárhely nem jöhet szóba — a kiadási hely a Zemplén megyei település lehet. Bár kétségtől csábító a megoldási javaslat, minthogy elvben akár hosszabb idő (így több év) is eltelhetett a királyi kegynyilvánítás és annak (idősebb) Erzsébet általi megerősítése között, az adatot kérdőjellel közöljük.

1282. júl. 20.º Patak vár alatt (*sub castro Potok*; Pataki isp., ma Sárospatak, Borsod-Abaúj-Zemplén m., a második Aba nembeli Finta elleni, abaúji–zempléni hadjáraton; DL 84 224., RA 3152. sz., keltére uo. és 3153. sz.)⁵³
1282. júl. 22.º Patak vár alatt (*sub castro Potok*; DL 50 630., RA 3153. sz.)
1282. aug. 5.º Patak vár alatt (*sub castro Potok*; DL 85 217., RA 3154. sz. A király — feltehetően ekkoriban, már júl. végétől — az északkeleti országrész számára *congregat*ot tartott. L. *Zsoldos*, 1997. 94–95. p.)
1282. aug. 6.º Patak (*Potok*; DL 57 967., RA 3157. sz.)⁵⁴
1282. aug. 15.º Patak (*Pathak*; DL 1045., RA 3159. sz., vélelmezhető keltére uo., 3154. sz. alapján)
1282. szept. 4.º Szeged mellett (*prope Zeguedinum*; Csongrád vm., ma uo.; DL 1126., RA 3181. sz.)
1282. szept. 15.º Szeged (*Zegned*; DF 252 015., RA 3182. sz.)⁵⁵

53 Alighanem egyetérthetünk Zsoldos A. azon megállapításával, amely szerint — minthogy az ország egyik bírójának memoriális oklevele júl. 12-ben jelölte meg az országos hadoszlás napját, amelyet egyúttal a király gyűlése kezdetének is nevez — az erősség ostroma már jún.-ban befejeződött (l. *Zsoldos*, 1997. 94–95. p.).

54 Év nélkül, Szent Domonkos ünnepe (aug. 5.) másnapján, Patakon kiadott oklevélben a király a Tisza melletti Eszeny nevű földet, amely birtokáért Simon nevezett fiai, valamint Tekes fia István pataki várnagy között per folyt, az előbbieknél itéli, lévén az egri káptalan levelével bizonyították, hogy azt jogos vásárlással szerezték. A kiadvány keltét Borsa I. a király 1282. aug. 5-i, ugyancsak Patakon kiállított *patense* (RA 3154. sz.) alapján helyezte 1282-re. Az említett Szabolcs megyei fekvőséget Simon fiai, Tamás és Baksa 1282-ben vették meg, és a jogügyletről valóban az egri káptalan állított ki *testimonialist* (CDH V/3. 185. p.), így ezt az évet tekinthetjük oklevélünk *terminus post quem*-jének. István várnagy valószínűleg a vásárlás jogszerűségét kifogásolta, feltehetően kévessel azután, hogy értesült róla. Uralkodása utolsó nyolc évében 1283-ban, 1284-ben és 1285-ben is elképzelhető IV. László aug. eleji pataki tartózkodása, minthogy azonban pozitív adattal csak 1282-ből, ráadásul épp az előző naptári napról rendelkezünk, az oklevél keltétől a fenti évet elfogadhatjuk.

55 Az év nélkül, a Kisboldogasszony ünnepe (szept. 8.) nyolcadán kiadott oklevél keltét közreadói és kivonatolói 1284-re, 1285-re és 1289-re tették, míg Borsa I. ugyancsak külön indoklás nélkül — vélhetően a király szept. 4-i, szegedi diplomája alapján (RA 3181. sz.) — 1282-re helyezte azt. A kiadványban IV. László a gerzencei ispánság minden lakosának megparancsolja, hogy — mivel az ispánságot átengedte Timót zágrábi püspöknek — az ispánt megillető valamennyi jövedelmet ezentúl a főpap officialisainak teljesítsék. A mondott ispánságot a király 1277-ben adományozta Timótnak, amit 1284. jún. 7-én megújított és átírt a püspök kérésére (RA 2796., 3312. sz.). *Privilegiuma* megerősítésére alighanem azért volt szükség, mert valami-

1282. szept. 17/18–
okt. 21/22. között^o Hód-tó mellett (*circa lacum Hood vocatum*; Hód falu közelében, Csongrád vm., a mai Hódmezővásárhely határában; az Oldamír kipszak vezér az országba tört serege és a fellázadt és hozzá csatlakozott belföldi kunokkal vívott ún. Hód-tavi csata; Marci de Kalt *Chronicon pictum*. In: CFH I. 657. p.; vö. 1282., szept. 3. u.: RA 3179. sz.; *Zsoldos*, 1997. 69–98., különösen: 96–97. p. Czímer Károly szerint az ütközet színhelye valójában az Arad megye délnyugati csücskében fekvő Hód falu volt, a mai Temesszécsény; Seceani, Temes m., Románia, határában. L. *Czímer*, 1929. 385–398. p.)
1282. okt. 23.[□] Szeged (*Zegued*; DL 519., RA 3184. sz., keltére uo., illetve *Karácsonyi*, 1902. 110–111. p., 128. sz.)⁵⁶
1282. okt. 24. Szeged (*Zegued*; DL 93 866., RA 3185. sz., keltére uo., *Karácsonyi*, 1902. 110–111. p., 123. sz. alapján. A király említi oklevélében, hogy — feltehetően kevéssel korábban a dél-alföldi megyék számára — báróival Szegeden *congregatiot* tartott. L. *S. Kiss*, 1971. 39–40. p.)
1282. okt. 26. Szeged (*Zegedinum*; DL 45 765., RA 3186. sz.)
1282. nov. 2. Buda (DL 1140., RA 3187. sz., keltére uo. az átírások alapján)
1283. febr. 2. Szepes (*Zepus*; DL 83 140., RA 3205. sz.)

kor 1281 áprilisa előtt előbb a Kőszegi család tagjai foglalták el azt, majd 1282–1283 folyamán, Szlavónia hercegnőjeként az anyakirályné jelentette be igényét az ispánságra (l. *Zsoldos*, 2005. 386–388. p.). Az első adománylevél keltét így 1277 és 1284 közé helyezhetjük, és tartalma alapján akár összefüggésbe is hozható a megye feletti fennhatóságért folyó küzdelem említett eseményeivel. Szerencsénkre a fenti évkörön belül IV. László itineráriuma segítségével több esztendő is kizárhatunk: 1278-ban, 1283-ban és 1284-ben a király bizonyosan az ország egészen más, legalább egy heti járóföldre fekvő vidékein járt szept. közepén, 1279-ben és 1281-ben pedig, ha nem is lehetetlen, de felettébb valószínűtlen egy szegedi látogatás. 1282. szept. 4-én ugyanakkor minden kétséget kizáróan a csongrádi településen tartózkodott, így Borsa keltezése alighanem vitán felül áll.

56 Karácsonyi az oklevél keltére vonatkozó megállapításának helytállóságát Pécs nembeli György fia Dénes bán, sárosi ispán említése is alátámasztani látszik, akinek e hivatalviselése ugyan csak 1284-ben adatolt, de — mivel az előző három évben nem ismerjük az ispáni tisztt betöltőjét — elképzelhető, hogy már ekkor is ő igazgatta Sároset (l. *Zsoldos*, 2011. 189. p.).

1283. febr. 5.? Késmárk mellett (*in Scypus prope Kazmark*; Szepes vm., ma Kežmarok, Eperjesi kerület, Szlovákia; DL 82 738., RA 3471. sz.)⁵⁷
1283. febr. 7. Késmárk (*villa Kasmark*; DF 272 292., RA 3206. sz.)
1283. febr. 9. Buda (DL 1140., RA 3207. sz.)⁵⁸
1283. márc. 3. „*Toyun*” (azonosíthatatlan helynév; DL 40 169., RA 3211. sz.)
1283. márc. 10. Szenterszébet (*villa sancte Elisabeth*; Pest vm., Bp. IX. kerületének területén feküdt, ÁMTF IV. 557. p.; DL 1142., RA 3212. sz.)
1283. márc. 15. Buda (DL 40 166., RA 3213. sz.)
1283. máj. 11.? Várkony mellett (*prope Warkun*; alighanem a Külső-Szolnok vm.-i település, ma Tiszavárkony, Jász-Nagykun-Szolnok m., *Csánki* I. 671. p.; DL 1239., RA 3051. sz.)⁵⁹

57 Év nélkül, Szent Ágota (febr. 5.) ünnepén, Késmárk mellett kibocsátott oklevelében a király (Baksa nembeli) Simon fiainak, Baksának és Tamásnak visszaadja valamennyi örökölt és szerzeményi birtokát, különösen a Szürte, Hunki, Kövesd, Eszeny és Bózs nevű fekvőségeket, amelyeket Lóránd bán fia Mátyástól vásároltak, egyben megtiltva, hogy őket birtokaikban bárki háborgassa. *A patens* keltét Borsa I. Szabó K. nyomán 1288-ra helyezte (I. Szabó, 1886. 146. p.: 2. jegyz.), utóbbi azonban indoklást nem fűzött véleményéhez. Baksa és Tamás nagy valószínűség szerint 1290 áprilisa után hunytak el (RA 3553. sz.), Rátót nembeli Mátyás pedig 1296-ban még biztosan élt (*Engel*, 2001. Rátót nem. 1. tábla), így a *terminus ante quem* ez alapján nem határozható meg. A vásárlás körülményei is kérdésesek, lévén Simon fiai valamikor az 1290-es évek első felében újabb szerződést kötöttek Mátyással az említett Zemplén és Ung megyei birtokok megvételéről (ZCsO I. 64. p.). Ez a budai káptalan által, szintén az évszám megadása nélkül kiállított oklevél Tamásról már mint néhairól beszél, így utólagos megállapodásról lehetett szó. Hunki föld ugyanakkor csere révén 1281 februárjában került Mátyás tulajdonába (DL 57 211.), eladására így értelemszerűen csak az 1280-as évek folyamán kerülhetett sor. Szabó K. keltezési javaslata az itinerárium 1288 eleji adataival nincsen ellentmondásban, 1283. febr. 7-én viszont a király Késmárkon tartózkodott, 2-án pedig ugyancsak Szepes megyében volt (I. RA 3205–3206. sz.). Jóval valószínűbbnek látszik tehát, hogy a király adománylevele is ekkor kelt, de 1288 sem zárható ki, így az adatot kérdőjellel vettük fel összeállításunkba.

58 Mindenképpen feltűnő és komoly gyanút kelt az oklevéllel kapcsolatban, hogy a király két nappal szepesi tartózkodása (RA 3206. sz.) után az onnan körülbelül 250 km-re fekvő Budán volt, ez azonban adódhat a keltezés valamely elemének esetleges pontatlanságából is.

59 Az évszám nélkül, Szent György (ápr. 24.) tizenötödjének negyednapján, Várkonyban kiadott oklevelében a király megparancsolja István szlavón bánnak, hogy bizonyos Belus fiainak, Belusnak, Miklósnak és Istvánnak szerezze vissza a Bachader által elfoglalt Lapatk nevű birtokukat és abban védelmezze meg őket. A *mandatum* keltét első kiadója, Wenzel G. 1280 körülre,

Borsa I. pedig bármiféle indoklás nélkül, de vélhetően az említett medievista nyomán, illetve az itinerárium tükrében 1280-ra helyezte, Várkonyt ugyanakkor az oklevéltár névmutatójában kérdőjelesen a Külső-Szolnok megyei településsel azonosította, aminek helytállósága a kiadvány 1280-as kelte esetén igencsak valószínűtlen, tekintve az uralkodó ápr. 11-én bizonyosan, máj. 21-én pedig feltételezhetően Borsod megyében, Miskolc vidékén, a Tisza menti Várkonytól bő 150 km-re tartózkodott (RA 3048., 3052. sz.). A szóban forgó helynév azonban Pozsony, Baranya és Borsod megyék területéről is ismert a XIII. század második feléből (I. *Házi*, 2000. 508–510. p.; ÁMTF I. 402., 815. p.). Az előbbi két lehetőségnek véleményünk szerint csekély a valószínűsége, ellenben a borsodi, Ózddal északkeletről szomszédos település már nehézség nélkül beilleszthető a király 1280 tavaszi itineráriumába. (Gyaníthatóan, már amennyiben jól rekonstruáljuk gondolatmenetét a helynév lokalizálását illetően, Borsa valójában szintén a Borsod megyei falut látta valószínűnek.) Sajnos az oklevélben szereplő személyek azonosítása sem nyújt érdemi segítséget a datálás meghatározásában. A Bachader név minden bizonnyal az előbb a Gut-Keled nembeli Joakim bán, majd a Kőszegi testvérek familiájához tartozó Bachaler ispánt — László trónörökös egykori kaproncai foglárát — takarja, akivel 1255 és 1295 tája között találkozunk forrásainkban (pályájára I. *Kádár*, 2013. 534–535. p.). Belus fia Belus első ízben 1267-ben bukkan fel, 1279-ben már testvérével, Istvánnal együtt említik (HO VIII. 109. p.; ÁUO IV. 204. p.), következő, és alighanem utolsó szereplésük pedig a kérdéses királyi parancslévlé. István bán révén sem jutunk előbbre, tekintve IV. László uralkodása alatt mindössze három olyan oklevélről van tudomásunk, amelyben István nevű szlavón bánt említenek, ráadásul ezek közül csak a legkésőbb, 1288. júl. 8-án kiadott jelöli meg a kelet évet is (RA 3494. sz.). Ezen kiadványában a király jóváhagyja, hogy István szlavón bán testvérei, Miklós és Pál zágrábi palotájukat Gilio ispánnak adományozzák, míg a harmadik, évmegjelölés nélkül, nagyszombaton, Budán kibocsátott oklevélben utasítja Zágráb város előjáróit, hogy Gilio ispánnak iktassák az István szlavón bán által neki adományozott gréc-vári (zágrábi) palotát (RA 3570. sz.). A két kiadvány tehát nyilvánvalóan összetartozik és a bennük említett szlavón bán kétségtávon kívül egyazon személy. Zsoldos A. — a szóban forgó előkelőt Gut-Keled nembeli majádi (I.) István nádor és szlavón bán fiával azonosítva — a húsvét előtti napon, Budán lejegyzett *mandatum* keltét, ebből következően pedig báni méltóságviselését az alábbi indoklással 1286-ra datálta (I. *Zsoldos*, 2011. 47. p.: 355. jegyz.): 1279 tavaszán, a kérdéses napon István még országbíró volt, az 1288. júl.-i királyi kiadványból pedig egyértelmű, hogy adományát valamikor azt megelőzően tette Gilionak, következésképpen IV. László azzal kapcsolatban kiadott iktatási parancsa csak a közbeeső kilenc nagyhét valamelyikében kelhetett. (Hozzátehetjük: bár az 1288-as oklevél szövege nem nevezi néhainak Istvánt, abból, hogy a *donatio* megerősítésekor csak két fivérét említik, következhet, hogy ekkor ő már nem élt. Közvetve gyámolítani látszik ezen feltételezést az is, hogy a bán bizonyosan 1291. jún. 17. előtt [I. HO VIII. 295. p.], sőt, némely megfontolások alapján még jóval 1290. júl. 23-át megelőzően hunyt el, IV. Miklós pápa ugyanis e napon, testvéreihöz intézett levelében ő nem szerepel a címzettek között [I. ÁUO IV. 367. p.; *Karácsonyi*, 1995. 515. p.; *Wertner*, 1901. 58. p.].) Zsoldos A. nézete szerint, mivel a kérdéses évek közül 1281-ben és 1285-ben más viselte a szlavóniai bánságot, az 1280, 1282, 1284 és 1287-es esztendőket pedig a király itineráriuma nem támogatja, az a legvalószínűbb, hogy 1286 a keresett év, amikor is nagyszombat ápr. 13-ra esett, és IV. Lászlónak ismeretes olyan oklevele, amely két nappal korábban Budán kelt (1286. ápr. 11.: RA 3400. sz.). Zsoldos érvelése elfogadható és helyes, de csak és kizárólag azon feltétel teljesülése esetén, ha 1280-

ban, vagy esetleg IV. László uralkodásának valamely más évében szintén István nevű bán állt Szlavónia élén. A jegyzet elején említett, év nélkül, máj. 11-én, Várkonyban kiadott királyi oklevél ugyanis nem kelhetett 1286-ban, amikor Gut-Keled nembeli (II.) István szlavón bánságot Zsoldos helyezte, mivel ezen év máj. 8-án a király a Szepességben, a Tisza menti Várkonytól nagyjából 300, a borsoditól pedig légvonalban mérve is legkevesebb 100 km-re járt (RA 3403. sz.), és csak egy bő hónappal később tűnik fel újra a Pest megyei Rákoson (jún. 17.: RA 3405. sz.), ahová a Sajó völgyének érintése nélkül is eljuthatott. 1280 tavaszán tehát szintén Istvánnak hívták Szlavónia bánját Zsoldos szerint (*Zsoldos*, 2011. 47. p.), kilétének pontos meghatározására azonban nem tett kísérletet, de méltóságviselése időpontját Tétény nembeli Benedek fia Péter 1279. dec. 31-ről és 1280. júl. 19-ről adatolható bánságai közé helyezte el. A szlavón báni szék betöltőjének személye így tehát kevesebb, mint egy éven belül háromszor változott volna, 1279. júl. végén ugyanis (igaz, saját oklevele szerint) még Gut-Keled Miklós, István országbíró testvére igazgatta a Drávántúlt. Ez korántsem volna szokatlan jelenség IV. László kaotikus, szakadatlan bárói csoportküzdelmektől terhelt uralkodása idején, különösen pedig 1279–1280 körül nem, némi gyanakvásnak azonban helye lehet. Zsoldos imponáló megoldási javaslata mellett ugyanis felvethető az általa figyelmen kívül hagyott 1283. esztendő, amikor is jún. 24-én bizonyosan a már említett Péter volt a bán. Elődét a tisztségben csak 1281. ápr. közepéről ismerjük, így két évet meghaladó hiátus mutatkozik az archontológiai adatsorban (*Zsoldos*, 2011. 47. p.). Ebben az időben nincs tudomásunk arról, hogy Gut-Keled István viselt-e bármiféle főúri tisztséget, mindazonáltal egy hibásan átirat datálása, de csaknem bizonyosan 1283-ban kelt, nekik tett Ung megyei földadománya alapján István és Pál nevű testvére nyilvánvalóan élvezték a király kegyét (RA 3234. sz., a kiadvány keltének megállapítását l. uo.). Az oklevél Pált báni címmel illeti, míg István neve mellett semmiféle titulus nem áll, ez pedig cáfolná sejtésünket, miszerint az utóbbi testvér 1283-ban viselte volna a szlavón báni méltóságot. A kiadvány szövege azonban csak a leleszi konvent 1426. évi átirásában maradt fenn, és Pál az összes többi, öt említett királyi oklevélben bárói cím nélkül szerepel, sőt a már említett 1291. jún. 17-i okmányban, az egyetlen általa kibocsátott magánoklevélben sem használt semmilyen országnagyi titulust. Sajnos a báni cím feltüntetése vagy éppen hiánya Istvánt illetően sem nyújt fogódzót, tekintve hogy 1272–1273-ban már két ízben is volt bán — akkor Bosznia élén (l. *Zsoldos*, 2011. 52. p.) —, és a titulust a későbbi oklevelek hol feltüntetik, hol viszont elmarad a neve után. Az 1283. évi *privilegium*, amelyben tehát István báni cím nélkül szerepel, nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a báró szlavón bán lett volna a mondott évben, hiszen az adománylevél azt megelőzően is kelhetett, hogy — feltevésünk szerint valamikor máj. eleje előtt — elnyerte volna az országnagyi méltóságot. Vizsgálódásunkat már csak a király 1283. évi itineráriumára kell kiterjesztenünk, amely éppen máj. közepéről igencsak figyelemre méltó adattal szolgál. IV. László e hónap 14-én, Kőrösön kiadott *mandatum*ának (RA 3221. sz.) kelet helyét majdnem bizonyosan a Csongrád megye északi csücskében fekvő településsel azonosíthatjuk (ÁMTF I. 897. p.), ez pedig szűk 40 km-re található a Tisza menti Várkonytól. Összefoglalva tehát: 1286. máj. 11-én a király az ország Várkony nevű faluinak bármelyikében csak felettebb bajosn tartózkodhatott volna, 1280-ban pedig az archontológiai adatok alapján kétséges, hogy — miként Zsoldos feltételezte — egy István nevű előkelő is viselte volna a szlavón bánságot. 1282-ben és 1283 első felében ellenben egyfelől nem ismert a bán személye, másrészt Gut-Keled nembeli István hivatalviselése legalábbis nem zárható ki, továbbá az említett birtokadomány révén egyértelmű bizonyítékunk van arra vonatkozóan is, hogy az utóbbi

1283. máj. 14. Kőrös (*Keurus*; valószínűleg a Csongrád vm.-i település, ma Nagykőrös, Pest m., ÁMTF I. 897. p., azonosítására l. az előző jegyzetben írottakat; DL 72 979., RA 3221. sz., keltére uo. az esztergomi káptalan 1283. aug. 1-jei átírása alapján)
1283. jún. 20. Buda (országgyűlésen?; DL 1153., RA 3225. sz.)⁶⁰

évben István élvezte a király kegyét. Minthogy 1283-ban a kérdéses máj. 11-i várkonyi tartózkodás könnyen beilleszthető a király itineráriumába, a szóban forgó *mandatum* keltét nagy valószínűséggel, de inkább kérdőjelesen, erre az évre tehetjük.

- 60 Az oklevél keltét a király (1283.) szept. 10-i átírása (RA 3262. sz.) határozza meg. Borsa I., noha a kiadványt az 1283. évi oklevelek közé vette fel, kommentárjában valószínűnek tartotta, hogy az néhány évvel korábban kelt. Jún.-i *patens*ében ugyanis a király elmondja, hogy Csapó fia András Páh nevű birtokának elpusztítása és hét jobbágya meggyilkolása fejében „hebegő” Henrik fiai valamennyi birtokát a sértett félnek adta, hozzátéve, hogy nevezett bűnösök az országgyűlésre sem jöttek el. Az adomány szept.-i megerősítésekor ugyanakkor azt is megjegyezte, hogy Henrik fiai a törvényszegéssel azóta sem hagytak fel és a többszöri idézés ellenére sem jelentek meg a hatóságok előtt, amit Borsa úgy értelmezett, hogy az említett idézésekre az első oklevél kelte, jún. 20. óta került sor. Érvelése szerint az ilyen szigorú ítéletek meghozatalára általában jóval hosszabb perbehívási terminusok után került sor, és a jún.-i időpont, valamint a király említett szept. 10-i oklevélének kiadása között nem telt el három hónap sem, ami joggal veti fel annak lehetőségét, hogy az uralkodó által átírt jún. 20-i diploma valójában az előző évek valamelyikében kelt. Borsának abban kétségtelenül igaza van, hogy az alig három hónap igencsak szűkösnek tűnik a többször megismételt idézések és azok elmulasztásának megtörténte, azonban semmi sem utal arra, hogy a hatóságok által végrehajtott első (esetleg már második) perjogi cselekményre, a Henrik-fiak hivatalos megidézésére nem a nyári országgyűlés előtt, akár fél évvel korábban került sor, sőt az első, átírt okmány közlése, miszerint nevezettek az országgyűlésen sem jelentek meg, egyenesen arra látszik utalni, hogy oda is kaptak egy idézést ügyük tisztázására. A kérdésben az archontológiai adataink az 1283-as datálás mellett csaknem egyértelmű bizonyítékkul szolgálnak. A király szept. 10-i levele megemlíti ugyanis, hogy hatalmaskodás ügyében (Péc nembeli) Dénes nádor és bírótársa, Gergely somogyi ispán is elmarasztalta „hebegő” Henrik fiait (l. ÁNHO 215. sz.). Dénes első két nádori ciklusa idején (1273–1274, 1277–1278) azonban — az egyébként a testvérével azonosítható — Gergely, bár 1275 és 1278 között három ízben is viselte a somogyi ispáni tisztelet, egyszer sem töltötte be a hivatalát, minthogy egyéb bárói méltósága sem volt (l. *Zsoldos*, 2011. 194., 304. p.). Jelen esetben arra sem gondolhatunk, hogy egyszerűen csak elmaradt az általa viselt tisztség megnevezése, mivel az időszak somogyi ispánjait meglehetősen jól ismerjük, a kérdéses évekre vonatkozóan pedig szinte teljes adatsorral rendelkezünk. (Második náadorsága alkalmával különben Dénes maga volt a somogyi ipán.) 1283. ápr. közepétől számított bő egy évig azonban nem tudjuk, ki állt Somogy megye élén, mint ahogy Gergely esetleges hivatalviseléséről sincs tudomásunk, így csak valamikor az év közepén, Csák nembeli Máté nádor vélelmezhető halálát követően nyerhette el, immár harmadszor, a somogyi ispánságot, majd bíráskodott az új nádorral Csapó fia András ügyében. Mindezek alapján oklevelünk csak 1283-ban kelhetett.

1283. jún. 23.	Buda (DL 1146., RA 3227. sz.)
1283. jún. 24.	Boldogasszony-sziget (<i>insula beate virginis</i> ; DL 1147., RA 3240. sz.)
1283. júl. 5.	Székesfehérvár (DF 208 583., rossz napi keltezéssel: RA 3247. sz.)
1283. júl. 25.	Jánoshida mellett (<i>prope Iwanushyda</i> ; Szolnok vm., ma Jász-Nagykun-Szolnok m., DF 201 651., RA 3249. sz.)
1283. aug. 20.	Gönc (<i>Gunch</i> ; Abaúj vm., ma Borsod-Abaúj-Zemplén m., ÁMTF I. 88–89. p.; DL 90 437., RA 3253. sz.)
1283. szept. 3.?	Nyárád (<i>Narag</i> ; valószínűsíthető fekvésére l. a jegyzetben írtakat; DL 38 666., RA 2737. sz.) ⁶¹

61 Évmegjelölés nélkül, Szent Egyed ünnepének (szept. 1.) harmadnapján, Nyárádon kiadott oklevelében a király utasítja a győri káptalant, hogy küldje ki képviselőjét Pál pozsonyi ispánhoz és annak officialisához, akik lerombolták óvári Konrád nyolc faluját, és szőlítsa fel azokat a dűlások során elvitt ingóságok hiánytalan visszaadására. A *mandatum* keltét a hátdoldalon található pecsétmaradvány alapján Borsa I. 1276-ra datálta, ennek helytállósága azonban szerintünk kérdéses. Borsának abban kétségtől mentes igazsága van, hogy az eredeti mérethez képest körülbelül harmad részben megmaradt pecsétmaradvány a király második *tiparium*ának lenyomata, az 1277 elején bevezetett megkülönböztető jelek (l. *Szentpétery*, 1930. 114. p., vö. DL 1003.) hiánya — ami 1276-ra helyezné a kiadványt — azonban nem fogadható el érvként, lévén a pecsét azon részei is hiányoznak, amelyek differenciálnák a két lenyomatot. Meg kell jegyezzük ugyanakkor, hogy Borsa megjegyzése nem egyértelmű: kommentárja alapján csupán következtetni tudunk arra, hogy a datálás megállapítása az 1277-ben bevésített megkülönböztető jelek hiányán alapul. Sajnos nem tudjuk, hogy a pecsétmaradvány milyen állapotban volt, amikor legalább 50 esztendeje Borsa megvizsgálta vagy Szentpétery jegyzeteivel összehasonlította az oklevelet, de aligha valószínű, hogy a pecsétből az elmúlt évtizedekben törtek volna le újabb darabok. (Az Országos Levéltár gyűjteményében sajnos nincs korábbi fotó az oklevélről.) Mindazonáltal a pecsét az uralkodó karjainak tartása alapján bizonyosan IV. László 1276 májusa és 1286 dereka között használt pecsétváltozatai egyikének lenyomata (l. *Takács*, 2012. 138–139. p.), oklevelünk tehát a jelzett időpontok között keletkezhetett csak. Minden bizonnyal ezen ügyvel kapcsolatban született a győri káptalan két, egyező szövegű, a királynak, valamint Pécs nembeli Dénes nádornak küldött oklevele is, amelyekben a hiteleshely a nádor kérésére átírta óvári Konrádnak a testület tagjai előtt tett panaszát (UBB II. 67–69. p.). Ebben Konrád elmondta, hogy kiliti Saul fia, Salamon és István, valamint — velük egy időben, sőt talán ugyanazon a napon, szept. 15-én — Pál pozsonyi ispán is rátört az ő Moson megyei birtokaira, sőt előbbieket tanácsal is segítették az ispánt, miként tud embereivel a legkönnyebben átkelni a Dunán Konrád fekvőségeinek dűlására. A király szóban forgó nyárádi *mandatuma* és a káptalan oklevele nagy valószínűség szerint ugyanazon év szeptemberében kelt, tekintve, hogy Pozsony ispánjaként mindkét okmányban egy bizonyos Pál szerepel, és aligha két különböző személyről van szó. 1276-ban viszont Pécs nembeli Dénes bizonyosan nem viselte a nádori méltóságot, következő nádori megbízatása pedig 1277 utolsó hetei és 1278 márciusa közé esett. Harmadik nádorsága azonban szóba jöhet,

1283. szept. 3.? Nyárád mellett (*apud villam Naragh*; DL 91 789., RA 2738. sz.)⁶²
1283. szept. 12. Buda (DF 278 068., RA 2408. sz.)⁶³

mivel 1283-ban minden bizonnyal már jún.-ban is hivatalban volt (I. ÁNHO 215. sz. és kommentárja; nádori ciklusaira: *Zsoldos*, 2011. 21–22. p.), és amennyiben Nyárádot a Borsod megyei településsel azonosítjuk (ma Mezőnyárád, Borsod-Abaúj-Zemplén m.), az könnyűszerrel beilleszthető a király az évi itineráriumába. Ekkor történetesen a pozsonyi ispán személyét nem ismerjük, az viszont valószínű, hogy az év második felében — talán Csák nembeli Máté nádor már ekkor bekövetkezett halála miatt — e tisztségben is változás történt (*Zsoldos*, 2011. 22., 185–186. p.). Összefoglalva: ha Borsa I. ma már nem ellenőrizhető szfragiszitikai érve helytelen, és a győri káptalan óvári Konrád Pál pozsonyi ispán hatalmaskodása miatti panaszát csakugyan azon év szeptemberében írta meg a királynak, amikor a nyárádi parancslévlé készült, akkor azok kiadását nagy biztonsággal 1283-ra tehetjük. Ha azonban Borsa 1276-os datálását helyesnek fogadjuk el, akkor az csak két feltétel teljesülése esetén lehetséges. Egyrészt, ha a két *mandatum*ban szereplő ügyek között nem áll fenn az általunk feltételezett szorosabb összefüggés, és a győri káptalan okleveleit — mint azt azok közreadója, Lindeck-Pozza is tette — akár 1274-re is datálhatnák: ez év jelentős részében, éppen szept. végéig ugyanis Pécs nembeli Dénes volt a nádor, bár ezen túl egy bizonyos Pál nevű előkelőnek kellett betöltenie a pozsonyi ispánságot is. A másik feltétel, hogy Pál ispán két ízben is megtámadta ellenlábasa birtokait, egyszer 1274. szept.-ben, majd egy-két évvel később, 1276. szept. eleje előtt, ráadásul mindkét hatalmaskodását szerencsésen megúsza, sőt a király a második alkalommal, dacára annak, hogy megalapozottnak találta az őt ért vádakait, egyelőre nem váltotta le Pozsony megye éléről. Sajnos a pozsonyi ispáni tisztség betöltőjéről a kérdéses nyár végi—szept. eleji időszakot illetően sem 1274-ben, sem pedig 1276-ban nem tudunk semmi biztosat (*Zsoldos*, 2011. 185. p.), bár az előbbi év vonatkozásában úgy tűnik, hogy Pál pozsonyi ispáni hivatalviselése aligha merülhet fel: az 1274-es év egyedül adatolható pozsonyi ispánja Gut-Keled Joakim, aki csak négy, febr. 22. és szept. 3. között kelt *privilegialis* méltóságsorában szerepel e titullussal (RA 2461–2163., 2488. sz.), bár ha az 1273–1274-es esztendő okleveleinek méltóságsoraiban feltűnő Joakim tisztségeinek összevisszaságát áttekintjük (RA 2380., 2382–2386., 2388–2392., 2395, 2403., 2411–2412., 2414. sz.), talán kijelenthető, hogy azon tény háttérében, hogy 1274 túlnyomó részében nem ismerjük a pozsonyi ispánt, inkább az állt, hogy forrásaink egyszerűen nem említik Joakim tisztségviselését. 1283-ban, ahol ápr. közepe után szintén nincs adatunk a pozsonyi ispán személyére, ezzel a lehetőséggel feltehetően nem kell számolnunk, így tehát azt gondoljuk, Pál megyésispánságának ideje az utóbbi évben valószínűbb. A bizonytalanságra való tekintettel azonban az adatot kérdőjellel szerepeltetjük összeállításunkban.

- 62 Az oklevél alighanem ugyanazon a napon készült, mint az előbbi kiadvány. Ennek alátámasztására, valamint a keltük valószínűsíthető időpontjára és helyére vonatkozó megjegyzést l. az előző jegyzetben.
- 63 Borsa I. a pannonhalmi konvent 1457. évi átíró oklevelében lévő, mára gyakorlatilag olvashatatlaná vált évszámot, feltételezve, hogy a sokszoros átírás következtében hibásan jegyezték le, 1273-ra javította, meglátásunk szerint helytelenül és indokolatlanul, amit az eredeti oklevél szövegének másik fenntartója, az ugyancsak az említett konvent által készített XVIII. századi másolat támaszt alá (l. DF 278 069.).

1283. szept. 13.?	Buda (DL 93 864., RA 3595. sz.) ⁶⁴
1283. szept. 15.	Buda (DF 279 246., RA 3264. sz.) ⁶⁵
1283. szept. 20.	Csát mellett (<i>apud villam Chat</i> ; azonosítására l. a megjegyzést; DL 40 165., RA 3210. sz.) ⁶⁶
1283. okt. 19.	Esztergom (DL 31 055., RA 3270. sz.)

64 Az év nélkül, Kisboldogasszony (szept. 8.) nyolcada előtti hétfőn kelt oklevelében a király megparancsolja D betűvel jelölt nádorának, hogy a rokonai, Lukács fia László és Benedek, Márk fia György és mások által Csapó fia András ellen elkövetett jogtalanságokért adasson elégtételt a nevezettekkel és Andrást vegye védelmébe. A kiadvány keltének meghatározására Borsá I. azzal az indoklással nem tett javaslatot, hogy Dénes több év szeptemberében is viselte a nádori hivatalt, így azt okmánytára végén, az év nélküli oklevelek közé vette fel. A nádor személyének azonosításában igazat adhatunk neki: egyetlen D betűvel kezdődő nevű nádort ismerünk a korban, Pécz nembeli György fia Dénest, aki négy alkalommal is betöltötte ezt a hivatalt IV. László uralkodása idején (1273–1274, 1277–1278, 1283–1284?, 1284, l. *Szoldos*, 2011. 21–22. p.). A szóban forgó négy nádori ciklus közül azonban a másodikat és az utolsót kizárhatjuk, tekintve Dénes ezen évek szeptemberében bizonyosan nem volt nádor (1277-ben nov. 18. után lépett hivatalba, amit legfeljebb négy hónapig, márc.-ig viselt, 1284. aug. 20-án pedig már ismét mást találunk a méltóságban). Feltűnő, hogy a király Dénes címzésében annak nádori titulusa mellett nem említ ispánságot, ami pedig harmadik nádorsága idejére látszik mutatni. Ekkor ugyanis, eltelítben első két nádori ciklusával, mikoris előbb az oklisci, majd utóbb a somogyi ispánságot viselte, nem tudunk megyéispáni tisztségéről. Ez önmagában ugyan még nem perdöntő, de a keltezés formája ugyancsak az 1283. évi kiadást sejteti. 1274-ben a Kisboldogasszony nyolcada előtti hétfő szept. 10-én volt, így kevésbé valószínű, hogy a parancslevél kibocsátásnak időpontját ne a két nappal korábban volt ünnephez, szept. 8-ához viszonyítva adták volna meg, míg 1283-ban a mondott keltezés logikusabb, tekintve akkor a kérdéses hétfő 13-án volt, tehát jóval közelebb az ünnep nyolcadához (szerda). Következtetésünket a királyi itinerárium is megerősíti, 1283. szept. 15-én az ugyanis épp Budán bocsátott ki oklevelet IV. László (RA 3264. sz.), míg 1274 szeptemberében nem mutatható ki ottani tartózkodása. Az elmondottak alapján úgy véljük, 1283 tekinthető oklevelünk keltének, minthogy azonban 1274 sem zárható ki teljesen, az adatot kérdőjellel vettük fel az itineráriumba.

65 Ugyane napon Erzsébet (Izabella) királyné szintén Budán, vélhetőleg férje, az uralkodó társaságában tartózkodott (l. ÁHHKO 205. sz.).

66 1283-ban, Szent Mátyás apostol és evangélista (!) ünnepe (febr. 24.) előtt való napon, Csát mellett kiadott oklevelében a király engedélyezi a nyíri nemeseknek, hogy a Tisza és a Bodrog összefolyásánál emelkedő Tarcál-hegyen saját védelmükre várat építhessenek. Borsá I. a napi keltezés nyilvánvaló hibáját Szent Máté ünnepének (szept. 21.) vigiliájára javította. A kiadás helyét illetően két település jöhet szóba, a tolnai (*Csánki* III. 420. p.), illetve a Borsod megyei Csát falu (ma Mezőcsát, Borsod-Abaúj-Zemplén m., ÁMTF I. 765. p.). A Nyírség közelsége, továbbá a király valószínűsíthető szept. eleji, dél-borsodi tartózkodása okán elgondolkodtató, hogy az utóbbit válasszuk, és bár Borsá I. és Györffy Gy. is Mezőcsáttal azonosította a helynevet (RA 450. p. [névmutató]; ÁMTF I. 765. p.), egyértelmű bizonyítékok hiányában azonban magunk nem tudunk dönteni.

1284. jan. 9.º Borostyánkő vár alatt (*sub castro Purustian*; Vas vm., ma Bernstein, Burgenland, Ausztria; DL 47 759., RA 3282. sz., kelte a 3283. sz. datálása alapján)
1284. jan. 10.º Borostyánkő vár alatt (*sub castro Paristian*; DL 37 462., RA 3283. sz.; *Chronicon Austriacum* anonymi. In: CFH I. 514. p.)
1284. jan. 17.º Borostyánkő vár alatt (*sub castro Perinstain*; csak kiadásból ismert okmány: RA 3285. sz., kelte a 3286. sz. datálása alapján)
1284. jan. 20.º Borostyánkő vár alatt (*sub castro Perstan*; DL 76 163., RA 3286. sz.)
1284. febr. 9.º Borostyánkő vár alatt (*sub castro Pernstan*; DF 274 650., RA 3288. sz., kelte a 3289. sz. datálása alapján)
1284. febr. 12.º Borostyánkő vár alatt (*sub castro Perustian*; DF 201 718., RA 3289. sz.)
1284. febr. 16. Borostyánkő vár alatt (*sub castro Perestain*; DL 35 845., RA 3290. sz.)
1284. márc. 10. Várkony (*Varkun*; az azonosítása körüli bizonytalanságra l. a jegyzetet; DF 248 612., RA 3297. sz.)⁶⁷
1284. ápr. 24. Pankota mellett (*prope Pankatha*; Záránd vm., ma Pâncota, Arad m., Románia; az oklevél csak kiadásból ismert: RA 3303. sz.)

67 A helynév azonosítása, minthogy Várkony nevű település a XIII. század második felében Pozsony, Baranya, Borsod és Szolnok megyében is létezett (l. *Házi*, 2000. 508–510. p.; ÁMTF I. 402., 815. p.; *Csánki* I. 671. p.), problémás. A borsodi falu azonban kizárható, mivel a király febr. derekán Borostyánkő alatt (RA 3290. sz.), majd — igaz, egy bizonytalan keletű oklevele szerint — öt nappal korábban még a 160 km-re fekvő Budán tartózkodott (RA 3294. sz.) és következő, ápr. végi Arad megyei felbukkanása (RA 3303. sz.) is arra mutat, hogy a Dunán átkelve, kitérő nélkül a Tiszántúl déli része felé vette az irányt. Elfogadhatónak tűnik a Pozsony megyei, illetve különösen a baranyai Várkony, bár leginkább csak akkor, ha az uralkodó imént említett budai tartózkodására valójában más évben került sor. A Tisza átkelőjeként használt Szolnok megyei településsel való azonosítás a legvalószínűbb: a feltehetően székhelyéről, de legalábbis a Vas megyei hadjáratáról visszatérve az Alföld déli régiójába tartó király útirányának könnyen megfeleltethető, valamint — figyelembe véve a késő téli útviszonyokat és időjárást — Budáról ez a távolság látszik a leginkább (4–5 nap alatt) teljesíthetőnek.

1284. máj. 3. Érdsmlyó (*Sumulu*; Krassó vm., ma Versec; Vršac, Dél-bácskai körzet, Vajdaság, Szerbia, ÁMTF III. 493–494. p.; DL 40 219., RA 3305. sz.)⁶⁸
1284. máj. 4. Érdsmlyó (*Erdsumlwa*; DL 44 271., RA 3306. sz., keltére a szabolcsi szolgabírák 1285. jan. 11-i átírása alapján uo., amit a király 1284-es itineráriuma is alátámaszt)
1284. máj. 18. Ocs mellett (*iuxta Och*; Krassó vm., feltehetően a mai Versec; Vršac, Dél-bánsági körzet, Vajdaság, Szerbia, közelében feküdt, ÁMTF III. 477. p.; DL 46 463., RA 3307. sz. Keltére a váradai székeskáptalan jelentése nyomán uo., amit egyébként az uralkodó 1284. máj.-i tartózkodási helyei is alátámasztanak.)
1284. máj. 23.? Zseblje (*Seble*; Bács vm., a mai Zsablyától; Žabalj, Dél-bácskai körzet, Vajdaság, Szerbia, keletre feküdt, ÁMTF I. 244. p.; DF 201 656., RA 3280. sz., valószínűsíthető keltére uo.)⁶⁹

68 A vélhetően az átíráskor a keltezésben ejtett nyilvánvaló hiba („1294. év”) a király itineráriuma alapján, mint azt Szentpétery I. nyomán Borsa I. is tette, csaknem teljes bizonyossággal javítható 1284-re, tekintve, hogy a még szóba jöhető 1274. évben az uralkodó máj. 1-jén bizonyosan Budán tartózkodott (RA 2496. sz.). Igaz ugyan, hogy ezt követően — az igen kérdéses jún. 24-i komáromi felbukkanást (RA 2511. sz.) leszámítva — egészen júl. közepéig nem ismeretes, merre járt, így akár felmerülhet, hogy „Sumulo”-t a Veszprém megyei, Devecsertől nyugatra lévő településsel azonosítsuk, ez azonban akkora távolságra (150 km) fekszik Budától, hogy azt a király és udvara két nap alatt nehezen teljesíthette volna. 1284. ápr. 24-én IV. László azonban bizonyosan a Zaránd megyében fekvő Pankota környékén volt (RA 3303. sz.), ahonnan az attól kb. 160 km-re található Érdsmlyó egy héten belül is kényelmesen elérhető.

69 Az év nélkül, pünkösd előtti kedden, „Seble”-n kelt *mandatumában* a király megparancsolja a soproni ispánoknak, hogy Fülöp fia, István soproni polgárt ne zaklassák, sőt az Albert osztrák herceg udvarában teljesített szolgálataiért és azon károk fejében, amelyeket (Héder nembeli) Henrik fiainak fogságában szenvedett el, védjék meg a neki adományozott Egered nevű föld birtokában. A keltezés helyét az RA névmutatója azonosította először a Bács megyei településsel (527. p., vö. *Szőcs*, 2014. 90. p.). Mint azt Borsa I. megjegyezte, a szóban forgó adományt a király 1284. okt. 3-án megerősítette, valamint az év nélkül kiadott diplomát a soproni johannita konvent 1325. évi átírása az 1284-es évszámmal kiegészítette. A kiadvány hátoldalán a király második, 1276 májusa és 1286 közepe között használt kettőspecsétje előlapjának töredékes lenyomata látható. (A király bal kezében, oldalra tartja az országalmát, ez a kompozíció pedig egyértelműen azonosítja *sigillumát*. L. *Takáts*, 2012. 136–145. p.) Az oklevélben említett (I.) Albertre atyja, I. Rudolf német király 1282. dec. 27-én ruházta az Osztrák Hercegséget, ezt az időpontot vehetjük tehát a kiadvány kelte *terminus post quem*-jének, míg a felső határ értelemszerűen 1286 dereka. Mivel 1285 májusa az itinerárium alapján kizárható (vö. RA 3358. sz.),

1284. jún. 14. Buda (Országos Levéltár, Filmtár, 801. sz. doboz, 6. sz., RA 3316. sz.)
1284. jún. 24. Csege (*villa Chegue*; Szabolcs vm., ma Tiszacsege, Hajdú-Bihar m., *Németh*, 1997. 53. p.; DL 74 777., RA 3317. sz., keltére uo.)
1284. jún. 25. Csege mellett (*iuxta Chege*; DF 210 158., RA 3318. sz.)
1284. júl. 1. Buda (DL 40 822., RA 3319. sz.)⁷⁰
1284. júl. 8. Csege rév mellett (*prope portum Chege*; DL 63 893., RA 3320. sz.)⁷¹
1284. júl. 24. Dada (*Doda*; Szabolcs vm., ma Tiszadada, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., *Németh*, 1997. 58. p.; DL 1172., RA 3321.)
1284. júl. 24. Kőrév/Kürü mellett (*prope Kevrew*; Zemplén vm., ma Tokaj, Borsod-Abaúj-Zemplén m., *Németh*, 1975.; DL 99 561., RA 3322. sz.)
1284. júl. 28. Kőrév mellett (*prope Keureu*; DF 287 753., RA 3326. sz.)
1284. júl. 29. Kőrév mellett (*prope Kevrev*; DL 40 174., RA 3327. sz.)

1286-ban pedig legfeljebb elképzelhető, de meglehetősen valószínűtlen zsablyai látogatása (ekkor máj. 28. lenne a napi dátum, e hónap 8-án ellenben az uralkodó még Szepesben volt, jún. 17-én viszont a Pest megyei Rákos mellett keltezett, l. RA 3403., 3405. sz.), így azt alighanem valóban 1284-ben adta ki a király, de minthogy nem lehetünk teljesen bizonyosak ebben, az adatot kérdőjellel vettük fel az itineráriumba.

- 70 A király júl. eleji budai tartózkodásával kapcsolatban — tekintettel arra, hogy egy héttel korábban bizonyosan, majd júl. 8-án nagy valószínűség szerint szintén Szabolcs megye nyugati végében, Csegén járt (RA 3318., 3320. sz.) — komoly kétely merül fel. Elképzelhető ugyan, hogy az uralkodó sietősen visszatért Budára, majd ismét a Tisza menti település felé vette az irányt, de valószínűbb, hogy egy távollétében kiadott oklevélről van szó. Ez esetben azonban a kérdéses budai tartózkodást törölhetjük itineráriumból: a dátum kurzíválásával erre utalunk.
- 71 Az évszám nélkül, Szent János apostol napjára keltezett kiadványt Borsa I. a király jún. 25-i oklevele (RA 3318. sz.) nyomán helyezte 1284-re, amit az alábbiakkal is alá tudunk támasztani. Oklevelében IV. László mindenki számára megtiltja, hogy Illésnek, a szepesi szászok néhai ispánjának fiait jogaikban háborgassa. A kiadvány hátoldalán a király második kettőspecsétje elülső oldala lenyomatának egy kisebb darabja található, ami 1276. máj. és 1286. dereka közé keltezi azt. Illés hivatalviselésére 1279 és 1282 vége között vannak adataink (l. *Zsoldos*, 2011. 240. p.), és minthogy később nem bukkan fel forrásainkban, utódát pedig 1288-ból ismerjük a szászipánság élén, vélhetően ő ekkor már nem élt. Lévéen az 1284-re való keltezt az itinerárium is támogatja, illetve más években a júl. eleji Csege melletti tartózkodás jóval valószínűtlenebbnek látszik, a szóban forgó oklevél kiadását nagy bizonyossággal helyezhetjük a nevezett évre.

1284. aug. 20., vagy Székesfehérvár (DL 1175., ÁNHO 219. sz. Héder nembeli kevéssel előtte? Miklós nádor említi oklevelében, hogy egy adományát a király személyes kérésére erősíti meg. IV. László Szent István napján vagy kevéssel azelőtt, a székesfehérvári törvényt napok alkalmával kérhette erre a nádort.)
1284. szept. 14. Forró mellett (*iuxta villam Forro*; Abaúj vm., ma Bor-sod-Abaúj-Zemplén m., ÁMTF I. 81. p.; DL 28 707., RA 3335. sz.)
1284. szept. 15. Esztergom mellett (DF 209 901., RA 3336. sz.)⁷²
1284. szept. 24. Gyomán (*Gyman*; Szabolcs vm., a mai Tiszaeszlár határában feküdt, Szabolcs-Szatmár-Bereg m., *Németh*, 1997. 82–83. p.; DL 519., RA 3337. sz.)
1284. okt. 3. Huzushida mellett (*prope Wzushida*; nem azonosítható helynév; DF 201 719., RA 3338. sz.)
1284. okt. 3. Huzushida (*Huzushyda*; DF 201 719., RA 3339. sz.)
1284. okt. 16. Szarvashalom (*Zorwosshaolm*; valószínűleg a Békés vm.-i település, ma Szarvas, uo., ÁMTF I. 513. p.; csak kiadásból ismert oklevél: RA 3340. sz.)
1284. dec. 17. Poroszló (*Puruzlou*; Heves vm., ma uo., ÁMTF III. 126–127. p.; DL 40 185., RA 3344. sz., kelte uo., a király 1285. aug. 1-jei átírása alapján.)
1285. jan. 1. Buda (DF 237 001., RA 3349. sz.)

72 A király szept. 14-én az Abaújvár megyei Forróban keltezett (RA 3335. sz.), így az attól bő 200 km-re fekvő Esztergomban való másnapi megjelenése elképzelhetetlen. (Forró azonosításakor a Nógrád megyei helységet [ma pusztá Egyházasgergétől északnyugatra, l. ÁMTF IV. 241. p.] minden bizonnyal elvethetjük, tekintve első biztos említése 1335-ből ismert, és akkor is csak *possession*-nak mondják.) Az oklevelet Szepesi Jakab országbíró 1379. évi átírása alapján Garai Miklós nádor kivonatolta 1430-ban, így akár a másolás közbeni elírásra is gyanakodhatnánk. E feltevést ugyanakkor a király itineráriuma kizárja, lévén IV. László júl. 29-én a későbbi Tokaj mellett, szept. 24-én, azaz kilenc nappal állítólagos esztergomi tartózkodása után pedig szintén a Tisza mentén, a szabolcsi Gyománban keltezett (RA 3327., 3337. sz.). Valószínűbbnek tűnik, hogy az oklevelet távollétében, korábbi utasításának megfelelően állította ki a kancelláriája, ráadásul az Esztergom mellett kiadott diploma szintén átírásban maradt fenn, így megpecsételése módjáról semmit nem tudunk megállapítani. Amennyiben tehát vélekedésünk helyes, a király Esztergomban tett kérdéses villámlátogatása törölhető itineráriumából. A dátum kurziválása erre utal.

1285. jan. 13. Taksony (*Toxon*; Pest vm., ma uo., ÁMTF IV. 558–559. p.; Országos Levéltár, Filmtár, C 25. jelzetű doboz, RA 3352. sz.)
1285. máj. 4. Szentmárton (*magna insula apud Sanctum Martinum*; Nagy-szigeti isp., ma Szigetszentmárton, Pest m., ÁMTF I. 204–205. p.; DL 42 007., RA 3357. sz., keltére a 3358. sz. alapján uo.)
1285. máj. 8. Nagy-sziget (*Magna Insula*; DF 280 336., RA 3358. sz.)
1285. máj. 27. Gyulafehérvár (*Alba Transsiluana*; Fehér vm., ma Alba Iulia, Fehér m., Románia; DL 30 583., RA 3361. sz.)
1285. máj. 27. a Szent Borbála-monostor mellett (*prope monasterium sanctae Barbarae*; Fehér vm., ÁMTF II. 157. p. [a kelet téves közlésével]; DL 1075., RA 3363. sz.)⁷³
1285. jún. 13. Hortobágy (*Hurtubag*; Szabolcs vm., ma Hajdú-Bihar m., *Németh*, 1997. 95. p.; DL 76 165., RA 3365.)
1285. júl. 21. Szepes (*Schepus*; DL 50 559., RA 3372. sz., keltére az esztergomi káptalan 1285. aug. 24-i átírása alapján uo.)
1285. aug. 1. Szerencs mellett (*prope Zerench*; Zemplén vm., ma Borsod-Abaúj-Zemplén m.; DL 40 185., RA 3374. sz.)
1285. aug. 14. Sáros (*Sarus*; DF 248 533., RA 3375. sz.)
1285. szept. 11. Zólyom (*Zolum*; DL 65 253., RA 3387. sz.)
1285. szept. 16. Kürü (*Kureu*; talán a Heves vm.-i Körü, ma Nagykörü, uo., ÁMTF III. 110. p.; DL 49 610., RA 3388. sz.)
1285. okt. 1. Liptó (*Lypthou*; valószínűleg Liptóvár; Liptovský hrad, Liptói isp., ma Zsolnai kerület, Szlovákia, ÁMTF IV. 71–75. p.; DF 274 550., RA 3392. sz.)
1285. dec. 11. Szarvashalom (*Zoroushalm*; DL 4708., RA 3393. sz.)
1286. ápr. 11. Buda (DL 1195., RA 3400. sz.)
1286. ápr. 13.? Buda (DF 230 227., RA 3570. sz.)⁷⁴

73 A kolostor helye és rendi hovatartozása ismeretlen, a király fenti, ugyane napon kelt oklevele alapján valószínűleg Gyulafehérvárott vagy közvetlen közelében állt (l. még *Romhányi*, 2000. 29. p.).

74 Év nélkül, nagyszombaton, Budán kelt *mandatum*ában utasítja Zágráb (Gréc-hegy) város vezetőit, hogy polgártársukat, Gilio ispánnak iktassák az István szlavón bántól adomány útján

1286. máj. 8. Szepes (*Scepus*; DL 65 254., RA 3403. sz.)
1286. jún. 17.[□] Rákos mellett (*iuxta Rakus*; DF 285 429., RA 3405. sz. Keltére l. Szabó, 1886. 126–127. p.; Pauler, 1899. 392. p. Mint Szabó észrevette, a király egy 1286-ban, uralkodása 14. esztendejében, azaz szept. eleje előtt kelt adománylevelében említést tett arról, hogy Rákoson — a szövegrész megfogalmazásból sejthetően nem sokkal korábban — *generalis congregatiot* tartott [HO VI. 317–318.] [317.] p., RA 3413. sz.). Ismeretes ezen kívül egy ugyanilyen keltezésű másik, egyébként ugyane nemes javára kibocsátott királyi *privilegium* is, amely szintén utal egy nemrégiben lezajlott rákosi országgyűlésre [HO VI. 318–320. [319.] p., RA 3414. sz.]; S. Kiss, 1971. 40–42. p. A gyűlés feltehetően júl. első napjaiban ért véget.)
1286. jún. 18.[□] Buda (DL 100 072., RA 3406. sz.)
1286. jún. 17–23. Buda (DL 91 127., RA 3407. sz., valószínűsíthető keltére között[□] uo.)
1286. jún. 26.[□] Rákos (*Rakus*; DL 91 792., RA 3408. sz., keltére Szabó, 1886. 126. p.: 2. jegyz. nyomán uo. Vö. RA 3413–3415. sz.)
1286. jún. 30.[□] Rákos (*Rakus*; DF 282 789., RA 3411. sz.)

megszerzett gréc-vári palotát. Az oklevél keltét Tkalčić és nyomában Smičiklas is 1288. márc. 27-re helyezte, amit Borsa I. azon indokkal kérdőjelezett meg, miszerint IV. László a mondott év márc. elején a Szepességben tartózkodott (l. RA 3570. sz.). A király márc. 6-án valóban Szepesben datálta egy kiadványát (RA 3474. sz.), ez viszont korántsem zárja ki, hogy három héttel később ne lehetett volna Budán. Babonić Radoszláv szlavón bán (1288.) márc. 7-i diplomája (CDCr. VI. 608–609. p.) a közeli időpontok miatt már inkább támaszt bizonytalanságot az okmány 1288. évi keltét illetően, de ennek megállapításán túl másra nem elegendő. Zsoldos A. 1286. ápr. 13-ra tette a parancslevél kiállításának időpontját (*Zsoldos*, 2011. 47. p.: 355. jegyz.), ami kétségkívül a legvalószínűbb lehetőségnek látszik, bár véleményünk szerint — amennyiben a király egy másik, szintén évszám nélküli oklevele keltének meghatározásában igazunk van (l. fentebb, az 59. jegyzetben) — az 1283. év is felvethető. Ez utóbbi esetben ápr. 17. lenne a napi dátum, a mondott esztendőben ugyanis csak jún. végéről ismert a bán személye, ugyanakkor a király budai tartózkodása minden további nélkül elképzelhető (márc. 15-én bizonyosan ott volt, és egész ápr.-ban nem tudjuk, merre járt, l. RA 3213., 3221. sz.), Gut-Keled nembeli István országnagyi hivatalviselésére pedig nincs adatunk ezen időszakból, így elviekben akár ő is betölthette ekkor a báni széket. Természetesen az szintén lehetséges, hogy 1283-ban és 1286 tavaszán is István nevű előkelő kormányozta Szlavóniát. Mindezek fényében az adatot kérdőjellel vettük be az összeállításba.

1286. júl. 1.[□] Rákos (*Rakus*; DF 209 116., RA 3412. sz.)
1286. aug. 27. Buda (DL 90 791., RA 3416. sz.)
1286. szept. 4. Keve (*Kewe*; valószínűleg a Külső-Szolnok vm.-i település, ma Túrkeve, Jász-Nagykun-Szolnok m.; DF 277 880., RA 3418. sz.)
1286. okt. 16. Érdsomlyó (*Erdsumlio*; DL 48 509., RA 3013. sz.)⁷⁵

75 Év nélkül, Szent Gál ünnepén, Érdsomlyón kibocsátott oklevelében az uralkodó megtiltja „M.” nádor, somogyi és soproni ispánnak, hogy Amadé fia Lothárdot a királytól adományul kapott „Nach” és Karsa nevű birtokaiban zaklassa. Borsa I. a nevének kezdőbetűjével jelölt nádort Csák nembeli Mátéval azonosította, a *mandatum* keltét pedig, részben a báró első nádori ciklusa, részben pedig a király egy másik, Somlón kiadott parancslevele alapján (RA 3014. sz.) 1279-re tette. Máté azonban két alkalommal is viselte a nádori méltóságot, ráadásul IV. László uralkodása idején egy másik M kezdőbetűs nevű főúr is betöltötte a nádori hivatalt: Aba nembeli Bökény fia Makján (l. *Zsoldos*, 2011. 22. p.), így elvileg öt esztendő is felmerülhet az oklevél kelteként. A szám *Zsoldos* A. archontológiai adatai fényében (*Zsoldos*, 2011. 21–23. p.) meglepőnek tűnhet, ezért magyarázatára ki kell térnünk. Máté először 1278. jún. és 1280 nyara (esetleg szept. eleje) között viselte a hivatalt, második nádorsága kezdetének időpontja azonban bizonytalan, de elképzelhető, hogy 1281 közepén már ismét ő állt a kormányzat élén. (*Zsoldos* Kőszegi János nádor két év nélküli kiadványa alapján úgy gondolja, az oligarcha vitán felüli nádorságán [1287] kívül korábban, 1281-ben is betölthetett egy időre a nádori székbe, Szöcs T. azonban a kérdéses oklevelek egyikét 1287-re, a másikat 1301–1307 közé keltezi [ÁNHÓ 228. sz. regesztá hivatkozása, illetve a 324–325. sz. regeszták közötti kommentár], ami alapján János ezen 1281. évi hivatalviselését törölhetjük a nádorok listájáról. A magunk részéről Szöcs álláspontját azzal egészítenénk ki, hogy János nádor második említett oklevele kiadásának idejét egy másik, szintén cseszneki diplomája [HO IV. 106. p.] alapján alighanem 1303-ra tehetjük.) Csák nembeli Máté második nádori ciklusa 1283 derekán, ápr. 15. és szept. 28. között ért véget, Makján ugyanakkor csak egyetlen esztendő, 1286 októberében lehetett a *mandatum* címzettje, következésképpen oklevelünk az 1278., 1279., 1281., 1282., valamint az 1286. évek valamelyikében kelt. Az itinerárium alapján az 1278. év kizárható, mivel IV. László okt. derekán bizonyosan a Felvidéken tartózkodott (RA 2907. sz.), 1282-vel kapcsolatban pedig kételyek merülnek fel, főleg ha IV. László egy másik, szintén év nélkül, nov. 30-án, „Somlón” kiadott oklevele (RA 3014. sz.) — miként Borsa vélemezte — valóban ugyanazon évben kelt, mint vizsgálódásunk tárgya: 1282. szept. 15-én, majd okt. 23-án a király ugyanis minden bizonnyal Szegeden volt, és a szakirodalom megállapítása szerint a két időpont között került sor a fellázadt kunok és királyi sereg a Csongrád megyei Hód-tó melletti összecsapására, amelyben az uralkodó is részt vett (RA 3182., 3184. sz.; *Zsoldos*, 1997. 95–97. p.). A csata feltételezhető helyszíne és Érdsomlyó nagyjából 170 km-es távolsága valószínűtlenné teszi, hogy a parancslevél kiadására 1282-ben került volna sor. Borsa I. 1279-es keltezési javaslata az itinerárium alapján szintén kérdőjelezhető, a király ugyanis szept. 27-én Sároson, okt. 9-én pedig Tornán bocsátott ki oklevelet (l. RA 3011–3012. sz.), következésképp egy héten belül kellett volna az ország északi részéből a déli határ közvetlen közelébe jutnia, ami nem lehetetlen, de a sietséget nem tudnánk indokolni. Hasonló megállapítást tehetünk 1281 vonatkozásában is, bár ezen év őszén Máté nádorsága leg-

1287. márc. 2.º Pozsony, vagy közvetlen közelében (DF 274 861., RA 3428. sz.)⁷⁶

feljebb feltételezhető, de nem igazolható. IV. László egy tartalmi átírásban fennmaradt oklevele szerint a király 1282-ben a Pozsony megyei, a pozsonyi várhoz tartozó Nyék földet Amadé fia Lothárdnak adományozta. (L. RA 3193. sz. A *privilegium* keltének a nádori oklevél nyilvánvalóan hibás átírását I. Károly 1329. évi említése tisztázza, l. Borsa megjegyzését.) A királyi utasításban szereplő furcsa hangzású „Nach” föld véleményünk szerint a fenti, Csallóközben fekvő Nyékkel (ma Vrakúň, Nyékvárkony) azonosítható. A feltételezést erősíti, hogy a *mandatumban* a Nach mellett megnevezett Karcsa helynév alighanem Amadékarcsa települést takarja (ma Amadeho Kračany, Egyházkarcsa; Kostolné Kračany része, Nagyszombati kerület, Szlovákia; *Házi*, 2000. 144–150. p.). A XIV. század elején már létező falu nevének előtagját Lothárd fia János fia Amadé, a várkonyi Amadé család alapítója után kapta, aki 1328 táján testvéreivel sokat pereskedett csallóközi birtokaik, többek között Nyék (Nyékvárkony; Vrakúň) visszaszerzéséért (AOkt. X. 436. sz.; AOkt. XII. 306. sz.). Amadé és leszármazottai Várkony mellett mindig e jöszágokat tekintették legfontosabb birtokaiknak, így indokoltnak látszik a feltevés, miszerint Nach valóban az I. Károly idején Lothárd utódai kezén lévő Nyéket takarja, illetve hogy Lothárd azt Karcsa földdel együtt, csakugyan 1282-ben kapta királyi adományul. A kérdést illetően szerencsére egyértelmű bizonyítékokkal is rendelkezünk. Demeter pozsonyi ispán egy, az évszám elhagyásával, pünkösöd előtti hétfőn kiállított oklevelében megtiltja alispánjának, Péter fia Jánosnak, hogy Amadé fia Lothárdot Nyék nevű pozsonyi várföld birtokában, amelyet a király *privilegiuma* értelmében annak átadott, zaklatni merészelje (DL 48 510.). Demeter pozsonyi tisztségviselésére csak 1281 áprilisából van vitathatatlan adatunk, de minthogy említett alispánja egy 1286. évi káptalani oklevélben is szerepel (ÁUO IV. 288–289. p.), és Nyék eladományozása Lothárdnak a jelek szerint 1282-ben történt, sokkal inkább az 1286-os esztendő jön szóba saját kiadványa kelteként. Lothárd fenti várföldadománya kapcsán egy másik, az illetékes megypán által kibocsátott oklevél is fennmaradt. János pozsonyi ispán szintén év nélkül, Szent Antal ünnepén írásba foglalt kiadványában elmondja, hogy Karcsa és Nyék birtokokat a király utasítása szerint örökvényűleg átadta Lothárd fia Amadénak, egyszersmind mindenkit tiltott attól, hogy a fekvőségekben a nevezetett háborgassa (DL 48 511.). Ez utóbbi oklevél ugyancsak évekkel Csák nembeli Máté utolsó nádorsága után, 1287-ben kelt, következésképp a szóban forgó érdsomlyói *mandatum* címzettje ő aligha lehet. Aba nembeli Makján nádor vonatkozásában ugyanakkor egyetlen egy ellentmondó adatot tudunk felhozni, mégpedig hogy somogyi és soproni ispánsága mellett a mosonit is viselte (l. *Zsoldos*, 2011. 22. p.), ez pedig nem szerepel titulusai között. Makján hivatalba lépésének közelebbi időpontja sajnos nem ismert, Szűcs J. 1286 szeptemberére helyezi (*Szűcs*, 2002. 437. p.), de semmi nem zárja ki, hogy akár már a nyári hónapokban (a jún. végén kezdődött rákosi országgyűlés jó alkalmat szolgáltatott volna erre), vagy esetleg még korábban, a tavasz folyamán átvette volna a méltóságot. Az 1286. évre való keltezés a király itineráriuma alapján is lehetséges, így, oklevelünk kiadásának idejét — meglehetősen nagy biztonsággal — a mondott esztendőre helyezhetjük.

76 A tartózkodási hely — mint azt Borsa I. is megjegyezte — az alapján valószínűsíthető, hogy a pozsonyi káptalan királynak címzett jelentése, valamint a király azt átíró adománylevele egyazon napon kelt, ami csak úgy lehetséges, ha a megadományozott Sándor fia Károly a hiteleshelyi jelentés elkészültét követően még aznap jelentkezett a káptalani levéllel a kancellárián. Márc. 2-ról ismeretes továbbá a király egy másik, szintén Pozsony megyei tárgyú kivált-

1287. márc. eleje° a Zsitva folyó mentén (a Héder nembeli János és Miklós, valamint Borsa nembeli Tamás fiaival és szövetségeseikkel vívott csata; 1287. ápr. 19.: DF 281 800., RA 3444. sz. Pauller Gy. márc. közepére helyezte a király vereségével zárult összecsapást. L. *Pauller*, 1899. 394. p.)
1287. márc. 16.° Korpona (*Corpona*; Hont vm., ma Krupina, Besztercebányai kerület, Szlovákia, ÁMTF I. 210–211. p.; DL 86 865., RA 3430. sz.)
1287. márc. 30. Liptó (*Lyptow*; DL 84 675., RA 3440. sz.)
1287. ápr. 15. Szepes (*Scepes*; DL 74 665., RA 3443. sz.)
1287. júl. 6. Buda (DL 1204., RA 3451. sz.)
1287. júl. 20. Buda (DL 1286., RA 3454. sz.)
1287. szept. 3. Pozsony vár alatt (*sub castro Posoniensi*; DL 40 186., RA 3459. sz.)
1287. dec. 2.? Ugod (*Vgud*; Veszprém vm., ma uo.; DL 1270., RA 3462. sz.)⁷⁷

ságlevele is (RA 3427. sz.), valamint csaknem bizonyos, hogy a hónap első heteiben, esetleg febr. végén a Zsitva folyó torkolatánál állt csapataival (*Pauller*, 1899. 394. p.; MTK I. 179. p.), ami ugyancsak a mondott tartózkodási helyre mutat.

- 77 Évszám nélkül, Szent Miklós ünnepe (dec. 6.) előtti pénteken, Ugodon kelt oklevelében a király megparancsolja az esztergomi káptalannak, hogy küldje ki megbízottját, aki Lentur fia István királyi emberrel Pál esztergomi prépost és pécsi *administrator* szervienteinek, András fiainak, Damjánnak, Endrének és Györgynek iktatja Mutud utód nélkül elhunyt fiainak szomori és udvarnoki földjeit. A *mandatum* keltét szövegének közreadója, Wenzel G. 1289-re helyezte, amit Szabó K. elfogadott (*Szabó*, 1886. 170. p.). Borsa I. ugyanakkor azon indoklással mely szerint a kelet hely nem illeszthető bele IV. László az évi itineráriumába, elvetette Wenzel javaslatát, és — miként érvelt: „minthogy Pál esztergomi prépost és pécsi adminisztrátor szereplésére 1287-ből vannak adataink, s az 1288. és 1289. év a király tartózkodási helye miatt nem jön tekintetbe (1288-ban ezidőtájt Erdélyben volt)” — az oklevelet 1287-re datálta. Pál valóban 1287 derekán nyerte el az esztergomi préposti és a pécsi *administratori* tisztséget is (a prépostságban előde máj. 11-én még hivatalban volt, aug. 3-án azonban már mindkét tisztséget ő viseli; DF 273 106.; DL 40 185.), és Borsa az itinerárium adataira vonatkozó megállapításaival is egyetérthetünk. A szóba jöhető három év közül csak 1287 őszén mutatható ki ugyanis a király nyugat-magyarországi tartózkodása, igaz három hónappal a feltételezett ugodi keltezés előtt, amikor is László Pozsony mellett bocsátott ki egy adománylevelet (RA 3459. sz.). A mondott évben ráadásul ez a király utolsó kétségtelen hiteles, évszámot is tartalmazó kiadványa, míg 1288. okt. végén bizonyosan Dél-Erdélyben, Brassóban tett látogatást (RA 3509. sz.), 1289 késő őszén–decemberében pedig valószínűleg Gyulafehérvárról, majd Csanád megyében járt (RA 3538., 3547. sz.). Lentur fia István egy 1288-as oklevelében is szerepel (MES II. 244. p.), ilyenformán a király

1288. márc. 5. Szepes (*Scypes*; DF 272 682., RA 3473. sz. Keltére Lodomér esztergomi érsek 1288. máj. 16-i átírása alapján uo., amit egyébként az itinerárium is megerősít.)
1288. márc. 6. Szepes (*Scepus*; DL 83 141., RA 3474. sz.)
1288. márc. 21.? Esztergom (DF 237 225., RA 3479. sz.; *Karácsonyi*, 1910. 4–5. p.)⁷⁸
1288. ápr. 11.? Szepes (*Scepus*; DL 65 378. RA 3445. sz.)⁷⁹

szóban forgó ugodi keltezése csakugyan leginkább 1287-re tehető, a nem teljes bizonyosság okán azonban indokoltnak tartottuk az adatot kérdőjellel felvenni.

- 78 Lodomér esztergomi érsek IV. Miklós pápához intézett 1288. máj. 8-i levelében elmondja, hogy amikor a király Esztergomba ment, és ott, főpapi széke előtt nyilvánosan megalázta magát, mindösszesen hat napon át tartózkodott az érseki városban. IV. László ugyanakkor, mint a kutatás általában vélelmezi, Esztergomban, 1288. márc. 21-én kelt diplomájában megerősítette az Imre és IV. Béla királyok által az esztergomi káptalannak adott vámjog-*privilegiumot*. A két információt Szabó, Pauler és Szűcs J. is összetartozónak vélte (*Szabó*, 1886. 146. p.; *Pauler*, 1899. 399–400. p.; *Szűcs*, 2002. 439. p.), amivel magunk is egyetértünk (Karácsonyi J. a király esztergomi vendégeskedését az érseknél szintén márc. közepére datálta. l. *Karácsonyi*, 1910. 13–15. p.), de minthogy nem teljesen bizonyos, hogy az említett eseményekre valóban egyazon időpontban, vagy néhány nap különbséggel került sor, az adatot kérdőjellel vettük fel a király 1288. évi tartózkodási helyei közé.
- 79 Évszám nélkül, húsvét tizenötödén, Szepesben kiadott adománylevelében a király lipitói Bogomér ispánt szolgálataiért azon kegyben részesíti, hogy négy, a tartományi adó alól felmentett rokonát arra kötelezi, hogy az adót Bogomérnek fizessék, hadjárat idején pedig vele vonuljanak hadba. A *patens* Borsa I. IV. László egy 1287. ápr. 15-én, szintén Szepesben kibocsátott oklevele alapján 1287-re keltezte (ápr. 20.), megállapításának azonban bizonyos szfragiszitikai és paleográfiai megfontolások ellentmondani látszanak. Egyfelől a kiadvány hátoldalán látható pecsétmaradvány véleményünk szerint a király ötödik, 1288 elején bevezetett *sigillum*ának lenyomata, az országalmát tartó kézfej ugyanis kétségtelenül a heraldikai jobb oldalra néz, következőképp IV. László 1276–1286 között használt (második) kettőspecsétjét kizárhatjuk. Az alkar megmaradt része, illetve az országalma képzeletbeli tengelye ugyanakkor jól kivehetően 90 foknál nagyobb szöget zár be, ami a még szóba jöhető pecsétek közül az uralkodó ötödik és legelső *sigillum*án figyelhető meg, az azonosítást pedig az is alátámasztja, hogy az országalma nagyjából a hártya közepére esik, és a pecsétfolt kontúrjai is inkább az sejtetik, hogy az uralkodói jelvény a pecsét centrumában, a király hasa előtt volt egykor látható. (A többi pecséten a király oldalra hajlítja az országalmát tartó kezét.) A döntő érv az 1288–1290 közötti időszak mellett szintén egy pecséttani észrevétel: a kérdéses lenyomaton az alkar és az országalma hossztengevényének szöge kb. 100 fokos, míg a király első felségpecsétjén ugyanez a szög legalább 10 fokkal nagyobb. Ugyanakkor a vizsgált *patens* és az említett 1287. ápr.-i oklevél írásképe szembetűnően különböző, ami közvetve megint csak Borsa keltezése ellen szól. 1288. márc. elején a király Szepes megyében volt (RA 3474.), ezt követően mintegy másfél hónapig nem ismerünk tőle keltezési helyet tartalmazó oklevelet. Elképzelhető, hogy egy rövidebb esztergomi látogatás után visszatért a Szepességre, máj. közepén mindenesetre Esztergomban

1288. ápr. 23. körül? Boldogasszony-sziget (nővére, Erzsébet hercegnő és unokahúga, Dragutin István macsói herceg leányának erőszakos kihazatala a domonkos kolostorból; *Karácsonyi*, 1910. 6. p.; az esemény valószínű időpontjára: uo. 18–19. p.)
1288. máj. 16. Esztergom (DL 71 254., kiadatlan oklevél, feltehetően XIX. századi másolatban)
1288. jún. 5. Esztergom (DL 1221., RA 3490. sz.)
1288. jún. 23. Zólyom (*Zolyum*; DF 265 441., RA 2492. sz.)
1288. júl. 8. Buda (DF 230 226., RA 3494. sz.)
1288. júl. 25. Buda (DL 1223., RA 3496. sz.)
1288. aug. 3.? Buda (DL 65 379., RA 3456. sz.)⁸⁰

bukkant fel újra (DL 71 254.). Az itinerárium alapján elvileg 1289 is felmerülhet, az évben a húsvét utáni második vasárnap azonban ápr. 24. volt, így kevésbé valószínű, hogy a napot ne Szent György ünnepe szerint jelölték volna. Az 1290. év a király tartózkodási helyei miatt nem jöhet szóba (vö. RA 3552–3553. sz.). Fentiek alapján a kiadvány 1288, esetleg 1289 áprilisában kelt, minthogy azonban a két év között nem lehet dönteni, az adatot kérdőjellel szerepeltetjük összeállításunkban.

- 80 Év nélkül, Szent Jakab apostol ünnepe (júl. 25.) nyolcadának harmadik napján, Budán kiadott oklevelében a király elrendeli, hogy Bogomér ispán földjén, főként pedig a Bacha folyóban senki sem kereshet vagy moshat aranyat a nevezett birtokos engedélye nélkül. A diploma keltét Horváth S. helyezte 1287-re azon érveléssel, miszerint IV. László 1285. okt.-ben és 1287 márciusában járt Liptó megyében, és valószínű, hogy Bogomér a király utóbbi ott-tartózkodása alkalmával kérte a kiváltságot, amelyről csak hónapokkal később, aug. elején állítottak ki oklevelet (l. *Horváth*, 1904. 242. p.: 1. jegyz.). Borsa I. elfogadta Horváth felettébb bizonytalan keltezését, amely azonban kétségtelenül téves. A kiadvány hátoldalán szerencsésen megmaradt a rányomott pecsét egy kisebb darabja, amelyen jól kivehető a király mellkasa elé hajlított bal karja, valamint országhalmát tartó keze. IV. László öt kettőspecsétje közül csak az 1276 tavaszáig használt elsón, valamint az 1288 elején vésett utolsón látható ez az elrendezés. A két ábrázolás között egy könnyen észrevehető eltérés mutatkozik, jelesen, hogy míg az utóbbi pecséten az uralkodó csuklója, illetve kézfeje egy magasságban van könyökével, azaz az alkar a trón vízszintes síkjával párhuzamos (l. DL 1283.; Primási Levéltár, Esztergom, Világi levéltár, Q n. 10., fényképe: *Takács*, 2012. 145. p.), addig az első *sigillumon* az uralkodó kezét egyértelműen a könyök szintje felett tartja, az alkar tehát a pecsét képzeletbeli horizontális tengelyével hegyesszöget zár be (l. DL 896., 71 845.). Jelen pecsét töredék ezek alapján csak a király ötödik *tipariumának* lenyomata lehet; korábbi, 1287 és 1288 eleje között használt kettőspecsétjén a király az országhalmát jobbjaiban, oldalra tartja (DL 959.), így tehát Horváth datálása bizonyosan kizárható. A két ilyenformán szóba jöhető év, 1288 és 1289 között már nehezebb a döntés: az előbbi valószínűbbnek tűnik, tekintve az év júl. 8-án és 25-én László adatolhatóan Budán volt (RA 3494., 3496. sz.), következő vitán felüli keltezése pedig csak szept. végéről ismert (RA 3507. sz.); 1289-ben viszont nem tudjuk, merre járt, csak gyanítható, hogy a *medium regni*

1288. aug. 27.? Zseblýe(?) mellett (*prope Seble*; minden bizonnyal a Bács megyei Zseblýe/Zsablya, ma Zsablya; Žabalj, Dél-bácskai körzet, Vajdaság, Szerbia, ÁMTF I. 244. p.; DL 56 465. RA 3528. sz.)⁸¹
1288. szept. 27. Egres (*Egrus*; minden bizonnyal a Csanád m.-i település, ma Igrış, Temes m., Románia, ÁMTF I. 855–856. p.; DL 1225., RA 3507. sz.)
1288. okt. 27. Brassó (*Braso*; Brassóvidéke, ma Brașov, Hunyad m., Románia, ÁMTF I. 827–828. p.; DF 277 194., RA 3509. sz.)

területén kívül, talán a Tisza középső szakasza mentén vagy Biharban tartózkodott a kérdéses napokban. Fentiek szerint szóban forgó *patensének* keltét leginkább 1288-ra tehetjük, bár a következő év sem zárható ki teljesen, erre utal a dátum melletti kérdőjel.

- 81 Év nélkül, Szent István király ünnepének (aug. 20.) nyolcadán kiadott oklevelében a király megparancsolja a szatmári ispánnak és valamennyi bírónak, hogy ne merészelenek ítélkezni Mihály fiai, István és Pál mesterek ügyeiben, minthogy őket kivette a megyésispán és a többi bíró joghatósága alól, és pert csak a színe előtt lehet indítani ellenük. A keltezési helyet Szabó K. azt félreolvasva a Szatmár megyei Gebével azonosította, és 1289-re datálta a *mandatumot* (Szabó, 1886. 168. p.: 4. jegyz.), amit Borsa is — noha ő már helyesen „Seble”-nek olvasta a településnevet — elfogadott. Mivel csupán egyetlen hasonló alakú helynév, a Bács megyei Zseblýe/Zsablya ismeretes a korból, ami azonban igen nehezen illik bele a király 1289 késő nyári itineráriumába, Szöcs T. a keltezést elvetette (l. *Szöcs*, 2014. 90. p.). Ezzel alighanem egyetérthetünk, annál is inkább, mert az előző év augusztusában nincs ilyen problémánk, sőt, akkoriban, szept. vége felé IV. László — két hónappal budai tartózkodása után — feltehetően Csanád megyében bukkan fel ismét (RA 3507. sz.). Amit ugyanakkor az oklevélben kiváltságot Balog-Semjén nembeli előkelők közéleti szerepléséről tudunk, az leginkább az 1280-as évek második felét valószínűsíti. A szatmári ispán joghatósága alóli mentesítésükben ugyanis talán az is szerepet játszott, hogy a tisztséget az idő tájt (legalábbis 1285-ben bizonyosan) épp erősza- kos és nagy hatalmú szomszédaiknak, Borsa nembeli Tamás fiainak egyike töltötte be. Amennyiben a dátumban megjelölt helynév valóban a bácsi települést takarja (l. ÁMTF I. 244. p.), az itinerárium alapján IV. László uralkodásának majdnem az összes évét kizárhatjuk, és az említett 1288. és 1289. esztendőkön túl csak 1282 és 1284 jöhet szóba, bár az ismert tartózkodási helyek tükrében ezek valószínűsége meglehetősen csekély. Miként már utaltunk rá, Balog-Semjén nembeli Mihály és fiai a helyi, észak-tiszántúli hatalmi küzdelmekben és az országos politikában játszott szerepét illető ismereteink szintén inkább az évtized második felére mutatnak, a főként Szabolcs és Ugocsa megyékben birtokló testvérek ekkoriban lettek a király kiemelten pártfogolt, és számos értékes birtokadománnyal megjutalmazott favoritjai, ami röviddel ezután meg is hálálta magát számára, 1289–1290-re ugyanis ők maradtak IV. László legutolsó nagy- birtokosi hívei a Felső-Tisza vidékén (l. *Zsoldos*, 2000. 77–87., különösen: 80–82. p.). Mindent egybevetve az 1288-as kelet a legvalószínűbb, de a kérdőjel kitétele az évszám mögé feltétlenül indokolt.

1289. máj. 22. Csepel-sziget (*magna insula*; DF 285 754., RA 3517. sz., valószínűsíthető keltére uo.)
1289. máj. 26. Rákos (*Rakus*; DL 1254., RA 3518. sz.)
1289. jún. 23.[□] Föveny mellett (*prope Fuen*; a 26-án még bizonyosan tartó országgyűlés, I. S. Kiss, 1971. 46–49. p.; DF 248 534., RA 3522. sz.)
1289. jún. 26.[□] Föveny (*Fuen*; DL 91 134., RA 3524. sz.; vö. 1289.: ÁHHKO 229. sz.)
1289. júl. 22.? Várad (*Waradinum*; DF 247 222., RA 3582. sz.)⁸²
1289. aug. 21. Lúcc? mellett (*prope Lyuch*; DL 2764., RA 3527. sz., keltére uo. Alighanem a Zemplén vm.-i Lúccal, ma Tiszalúc, Borsod-Abaúj-Zemplén m., azonos. L. Csánki I. 355. p. Vö. Szőcs, 2014. 89. p.)
1289. szept. 9. Poroszló (*Poruslo*; DL 1256., RA 3531. sz.)⁸³

82 Év nélkül, Mária Magdolna napján, Váradon kelt oklevelében a király engedélyezi a tatárok pusztítása következtében elszegényedett Beszterce (Besztercevidéke, Erdély, ma Bistrița, Beszterce-Naszód m., Románia) polgárainak, hogy a *tributum*nak csak egyharmadát fizessék, a fennmaradó hányad alól mentesüljenek. A kiadvány keltét F. Zimmermann és C. Werner a tatárok második, 1285 eleji inváziója utánra, illetve az itinerárium alapján 1286–1289 közé helyezte, amit Jakó Zs. azzal az indoklással pontosított 1289-re, miszerint „a király ebben az időben tartózkodott az ország tiszántúli és erdélyi részében” (I. EO I. 446. sz. a hivatkozásokkal). Borsá nem tett javaslatot datálásra, és az oklevelet a nem meghatározható keltű okmányok közé vette fel. A második tatár támadás azonosítása (I. ÁMTF I. 559–560. p.; Szőcs, 2010. 23. p.) elfogadható, Jakónak az itineráriumra vonatkozó megállapításához ugyanakkor némi pontosítás fűzhető. Az 1285-ös esztendő — mivel ez év júl. 21-én az uralkodó Szepes megyében volt (RA 3372. sz.) — kizárható, a következő, 1286-os év esetében azonban már nem ennyire egyértelmű a helyzet, tekintve a júl. 1. és aug. 27. közötti időszakra vonatkozóan nem tudjuk, merre járt a király. 1287 és 1288 megint csak felettebb bajosan jöhet szóba, 1289 ugyanakkor kétségtávol jóval valószínűbbnek látszik, ezért — kérdőjellel — a kiadványt ez utóbbi esztendőhöz vettük fel.

83 A király megparancsolja a szepesi káptalannak, hogy vizsgálja ki Miklós fia János szakalai nemes panaszt, miszerint Rénold nádor — noha az uralkodó oklevele szerint kötelezte magát — nem védi meg őt a zempléni Visnyó birtok élvezetében, amit Szakala örökölt fekvőségéért adott cserében. A kiadványt Borsá I. a korra nem jellemző formulái, illetve a szepesi káptalan jelentésének paleográfiai sajátosságai alapján hamisnak minősítette, amivel alighanem egyetérthetünk. Szőcs T. — az első bárói hivatalt legfeljebb egy évig, épp ekkoriban viselt Básztelly nembeli Rénold nádor említése, valamint a kelethelynek az itineráriumba való könnyű beilleszthetősége alapján — ugyanakkor felvetette, hogy a hamisítás egy eredeti, nyilván más tartalmú oklevél *datatio*jának felhasználásával történt (Szőcs, 2015. 89–90. p.). Az észrevételt mindkét vonatkozásban helytállónak fogadhatjuk el, azaz a király — mint azt kérdőjelesen Győrffy Gy.

- 1289., okt. közepe után Gyulafehérvár (*Alba Transsiluana*; DF 277 254., RA 3547. sz.)⁸⁴
1289. nov. 9. Tóti mellett (*iuxta villam Toty*; alkalmasint a Hunyad vm.-i település, ma Nagytóti; Totia, Hunyad m., Románia, de a három bihari Tóti falu [ÁMTF I. 677–678. p.] is szóba jön a helynév azonosításakor; DL 40 204., RA 3537. sz.)
1290. márc. 5. Cegléd mellett (*prope Chegled*; Pest vm., ma uo., ÁMTF IV. 512. p.; DL 50 634., RA 3551. sz.)
1290. márc. 6. Cegléd mellett (*prope Chegled*; DF 285 751., RA 3552. sz.)
1290. ápr. 29.º Karánsebes (*Karansebus*; Temes vm., ma Caransebeș, Krassó-Szörény m., Románia; DF 285 752., RA 3553. sz.)⁸⁵
1290. máj. 21.º Csenke (*Cheenk*; Temes vm., valószínűleg a későbbi Csákova, ma Ciacova, Temes m., Románia, közelében feküdt; DF 253 303., RA 3555. sz.)
1290. máj. 27.º Székes (*Zekes*; Temes vm., ma Temesszékás; Seças, Temes m., Románia, vagy kisebb valószínűség szerint a mai Krassószékás, Secășeni, egykor Krassó vm., ma Krassó-

is vélelmezte (ÁMTF III. 127. p.) — a fenti időpontban valóban a dél-hevesi településen tartózkodott.

- 84 A király megerősítve a gyulafehérvári káptalannak a marosi szőszállítás után járó, II. Andrástól kapott vámjövedelem-adományát, említi, hogy a kegynyilvánításra ottani látogatása alkalmával került sor, amikor „hódolat céljából” felkereste a Szent Mihály-székesegyházat. A *privilegium* keltét Borsa I. és — minden bizonnyal az ő nyomán — Jakó Zs. aug. 6. utánra helyezte, alighanem a *datatioban* szereplő 18. uralkodási év alapján. Ez azonban tévedés, mivel IV. László megkoronázására szept. 3-án került sor, Borsa feltehetően V. István (1272.) aug. 6-án bekövetkezett elhunytát keverte össze utóda, László hivatalos trónra lépésének időpontjával. A király szept. 9-én a hevesi Poroszlón, nov. 9-én pedig a valószínűleg Hunyad megyei Tótiiban tartózkodott (RA 3531., 3537. sz.), gyulafehérvári látogatását leginkább talán e két dátum közé, október vége tájára helyezhetjük, bár az év utolsó másfél hónapja sem zárható ki.
- 85 Az országos hadjárat Aba nembeli Amadé egy év nélkül, de minden valószínűség szerint 1290. máj. 13-án, Érdsomlyón kelt országbírói kiadványának tartalma alapján feltételezhető (DL 84 198.). Ebben a báró a perelt vagyontárgyak előállítását a hadoszlás 22. napjára írta elő az egyik félnek, de egyértelműen folyó, vagy előkészületben lévő hadjáratra mutat az oklevél kiadási helye is, Amadé ugyanis jószerével alig, csak országgyűlések és katonai akciók idején hagyta el északkelet-magyarországi tartományát, így Krassó megyét is leginkább a király kíséretében, egy hadi vállalkozás alkalmával kereshette fel.

- Szörény m., uo., ÁMTF III. 495. p.; DF 285 756., RA 3558. sz.)⁸⁶
1290. máj. 28.° Székes (*Zekas*; DL 56 469., RA 3560. sz. Kelte a fenti oklevél [3558. sz.] alapján egyértelmű. Vö. *Szabó*, 1886. 173. p.)
1290. jún. 18. Csanád (*Chanad*; DL 56 470., RA 3561. sz.)⁸⁷
1290. jún. 24. Szarvashalom (*Zorvosholm*; DL 1282., RA 3562. sz.)
1290. júl. 10. Körösszeg vára mellett (*prope castrum Kereszeg*; Chronicon Pictum. In: CFH I. 658. p.; Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1863. p.; Chronica Hungarorum. In: KLE 246. p. [fordítás]; kun előkelők általi meggyilkolása; *Szabó*, 1886. 179–180. p.)

Rövidítések jegyzéke

Levéltári források

- DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest. Diplomatikai Fényképgyűjtemény (mol.arcanum.hu/dldf)

86 A leleszi monostorhoz új kegyurainak érdekében intézett parancslevél keltének évét a király 1290. ápr. 29-i adománylevele határozza meg, ekkor adta ugyanis a kolostor kegyúri jogait régi híveinek, kállai Ubul fia Mihálynak és fiainak (RA 3553. sz.).

87 Az okmány kelteként Borsa I. Szabó K. megállapítása nyomán (*Szabó*, 1886. 173. p.: 2. jegyz.) fogadta el az 1290. évet. Szent Barnabás apostol ünnepe (jún. 11.) utáni vasárnapra keltezett kiadványában IV. László megparancsolja Ugocsa megye valamennyi lakosának, hogy (Balog-Semjén nembeli kállai) Mihály *comes* fiait, István és Pál mestereket, mint ispánjaikat fogadják és a kötelező szolgáltatásokat teljesítsék. Nevezett előkelők egyebek mellett jól ismertek az 1280-as évek végének észak-tiszántúli belharcaiból, az uralkodó kedvelt és támogatott helyi hívei közé tartoztak (I. *Szabó*, 1886. 151., 155. p.; *Karácsonyi*, 1995. 199., 202. p.), okleveleinkben azonban rendre csak mester címmel szerepelnek, ami a kor bevett oklevelezési gyakorlatában leginkább azt jelentette, hogy korábban nem viseltek megyés- vagy egyéb ispánságot. A király még 1290. ápr. 29-én, és máj. 27-én is mester címmel említette őket (RA 3553., 3558. sz.), ispáni kinevezésükre így ezt követően, gyaníthatóan épp jún. 18-án került sor. Fentiek alapján a Csanádon kiadott oklevél keltét meglehetősen biztossággal valóban 1290-re tehetjük.

DL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest. Diplomatikai Levéltár (mol.arcanum.hu/dldf)

Forráskiadványok

ÁHHKO

Az Árpád-házi hercegek, hercegnők és királynék okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta ducum, ducissarum stirpis Arpadianae necnon reginarum Hungariae critico-diplomatica.) Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Zsoldos Attila. Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 45.)

ÁNHO

Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta palatinorum et vices gerentium tempore regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.) Szerk. Szöcs Tibor. Bp., 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.)

AOklt. X., XII.

Anjou-kori oklevéltár. (Documenta res hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia.) X. köt. [1326.] Szerk. Blazovich László, Géczi Lajos. Bp. – Szeged, 2000. XII. köt. [1328.] Szerk. Almási Tibor. Bp. – Szeged, 2001.

ÁUO IV–XII.

Árpádkori új okmánytár. (Codex diplomaticus Arpadianus continuatus.) IV–XII. köt. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest, Bp., 1862–1874. (Magyar Történelmi Emlékek. Első Osztály. 9–22.)

BTOE I.

Budapest történetének okleveles emlékei. (Monumenta diplomaticus civitatis Budapest.) I. köt. Csánky [sic!] Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. Bp., 1936.

- CFH I–III. *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendantium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI. Tomus I–III. Collegit Gombos, Albinus Franciscus. Budapest, 1937–1938.*
- CDCr. VI. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. (Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.) Volumen VI. Collegit et digessit Smičiklas, T[adeus]. Zagabria, 1908.*
- CDH V/3. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomus V. Volumen 3. Studio et opera Fejér, Georgius. Buda, 1830.*
- DPM *Damus pro memoria-oklevelek. Szerk. Szócs Tibor. Szeged, 2015. (kézirat)*
- EO I. *Erdélyi okmánytár. (Codex diplomaticus Transsylvaniae.) Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. I. köt. 1023–1300. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Jakó Zsigmond. Bp., 1997. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 26.)*
- HO VI–VIII. *Hazai okmánytár. (Codex diplomaticus patrius.) VI–VIII. köt. Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Vég hely Dezső. Bp., 1876–1891.*
- KLE *Kun László emlékezete. A bevezetőt írta, a forrásszövegeket válogatta és a jegyzeteket összeállította Kristó Gyula. Szeged, 1994. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 5.)*
- MES II. *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Tomus II. Ordine chron. disposuit, dissertationibus et notis illustravit Knauz, Ferdinandus. Strigonium, 1882.*

- OHVL Oklevelek Hontvármegyei magán-levéltárakból. (Diplomatarium Hontense.) Első rész. 1256–1399. Az eredetiek után közzé teszi Kubinyi Ferencz. Bp., 1888. (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae historica. II. köt.)
- RA Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica.) II. kötet, 2–3. füzet. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerk. Borsa Iván. Bp., 1961. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9.)
- UBB II. Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Band II. Bearbeitet von Lindeck-Pozza, Irmtraut. Graz – Köln, 1965.
- UBGS I. Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens. Band I. Herausgegeben von Teutsch, G[eorg] D[aniel]; Firnhaber, Fr[iedrich] Wien, 1857. (Fontes rerum Austriacarum 2/15.)
- ZCSO I. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. (Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő.) I. köt. Szerkesztik Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső. Pest, 1871.

Szakirodalom

- ÁMTF I–IV. *Győrffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. köt. Bp., 1963–1998.
- Czímer*, 1929. *Czímer Károly*: Az 1282. évi hódí csata helye és lefolyása. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 30. (1929) 385–416. p.
- Csánki* I–V. *Csánki Dezső*: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I–V. köt. Bp., 1890–1913.
- Déthesy*, 1966. *Déthesy Mihály*: Hol állt a középkori sárospataki vár? In: *A Herman Ottó Múzeum évkönyve*. 6. Miskolc, 1966. 177–197. p.
- Engel*, 1996. *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I. köt. Bp., 1996. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak, 5.)
- Engel*, 2001. *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. Magyar középkori adattár. (CD-ROM) Bp., 2001.
- Gąsiorowski*, 1977. *Gąsiorowski, Antoni*: Rex ambulans. In: *Quaestiones Medii Aevi*, 1. (1977) 139–162. p.
- Házi*, 2000. *Házi Jenő*: Pozsony vármegye középkori földrajza. Pozsony, 2000. (Csallóközi Kiskönyvtár)
- Horváth*, 1904. *Horváth Sándor*: Regesták a lipői és turóci registrumokhoz. Második közlemény. *Történelmi tár*, 27. (1904) 240–265. p.
- Horváth*, 2011. *Horváth Richárd*: Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490). Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 12.)
- Janó*, 1997. *Janó Ákos*: Újabb szempontok a sárospataki vár építéstörténetének kezdeteihez. In: *A Herman Ottó Múzeum évkönyve*. 35–36. Miskolc, 1997. 35–58. p.

- Karácsonyi*, 1902. *Karácsonyi János*: A hamis, hibáskeltő és keltezetlen oklevelek jegyzéke 1400-ig. Bp., 1902.
- Karácsonyi*, 1910. *Karácsonyi János*: A mérges vipera és az antimonialis. Korkép Kun László király idejéből. In: Századok, 44. (1910) 1–24. p.
- Karácsonyi*, 1995. *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek története a XIV. század közepéig. 2., reprint kiad. Bp., 1995.
- Karbić*, 2007. *Karbić, Damir*: A brebiri Subicsok az örökös bánág elvesztéséig (1322). (Ford. Mann Jolán.) In: A Zrínyiek a magyar és a horvát történelmében. Szerk. Bene Sándor, Hausner Gábor. Bp., 2007. 15–38. p.
- Kádár*, 2009. *Kádár Tamás*: Egy rejtélyes politikai gyilkosság és háttere a XIII. század végi Magyarországon: Béla macsói és boszniai herceg pályája. In: Fons, 16. (2009) 411–429. p.
- Kádár*, 2013. *Kádár Tamás*: Történelmi valóság és manipulált, illetve meghamisított politikai emlékezet Magyarországon IV. László király uralkodása első éveiben. In: Fons, 20. (2013) 525–539. p.
- Kállay*, 1906. *Kállay Ubul*: Kutatások IV. László korára. In: Századok, 40. (1906) 41–54., 121–136. p.
- S. Kiss*, 1971. *S. Kiss Erzsébet*: A királyi generális kongregáció kialakulásának történetéhez. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus XXXIX. (1971) 3–55. p.
- Klaić*, 1897. *Klaić, Vjekoslav*: Bribirski knezovi od plemena Šubić do god. 1347. Zagreb, 1897.
- Klaić*, 1976. *Klaić, Nada*: Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku. Zagreb, 1976.
- Klaić*, 1985. *Klaić, Nada*: Povijest grada Trogira. Trogir u srednjem vijeku. Javni život grada i njegovih ljudi. II/1. Trogir, 1985.

- Knauz*, 1876. *Knauz Nándor*: Kortan. Hazai történelmünkhöz alkalmazva. Bp., 1876.
- MTK I. Magyarország történeti kronológiája. I. köt. Főszerk. Benda Kálmán. A vonatkozó rész Solymosi László munkája. 3. kiad. Bp., 1986.
- Németh*, 1975. *Németh Péter*: Kőrév – Hímesudvar – Tokaj. In: A miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei. 14. Miskolc, 1975. 3–8. p.
- Németh*, 1997. *Németh Péter*: A középkori Szabolcs megye települései. Nyíregyháza, 1997.
- Pauler*, 1899. *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. II. köt. 2., jav. kiad. Bp., 1899.
- Ráth*, 1866. *Ráth Károly*: A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjárat, utazási és tartózkodási helyei. 2., bőv. és jav. kiad. Győr, 1866
- Romhányi*, 2000. *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp., 2000.
- Salamon*, 1894. *Salamon Vincze*: Pótlék az Alapok származásához és nemzedékrendéhez. In: Turul, 12. (1894) 97–99. p.
- Sebestyén*, 1938. *Sebestyén Béla*: A magyar királyok tartózkodási helyei. Sajtó alá rendezte Sebestyén Erzsébet. Bp., é. n. [1938.]
- Soós*, 1890. *Sóvári Soós Elemér*: Az 1278. évi morvamezei (dürnkruti) csata. In: Hadtörténelmi Közlemények, 3. (1890) 459–477. p.
- Süttő*, 2014. *Süttő Szilárd*: „Érdemdús” oklevelek. A részletező középkori magyar *narratiók* problémáihoz. In: Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. I. köt. Szerk. Bárány Attila, Dreska Gábor, Szovák Kornél. Bp. – Debrecen, 2014. 187–198. p.

- Szabó*, 1886. *Szabó Károly*: Kun László 1272–1290. Bp., 1886. (Magyar történeti életrajzok, II/5.)
- Szentpétery*, 1923. *Szentpétery Imre*: IV. László király pecsétváltoztatásai. In: Levéltári Közlemények, 1. (1923) 310–320. p.
- Szentpétery*, 1930. *Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan. A magyarországi középkori okleveles gyakorlat ismertetése. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II/3.)
- Szócs*, 2010. *Szócs Tibor*: Egy második „tatárjárás”? A tatár–magyar kapcsolatok a XIII. század második felében. In: Belvedere Meridionale, 22. (2010) 3–4. sz. 16–49. p.
- Szócs*, 2014. *Szócs Tibor*: A nádori intézmény korai története 1000–1342. Bp., 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 5.)
- Szűcs*, 2002. *Szűcs Jenő*: Az utolsó Árpádok. 2. kiad. Bp., 2002. (Millenniumi magyar történelem. Historikusok.)
- Takács*, 2012. *Takács Imre*: Az Árpád-házi királyok pecsétjei. (Corpus Sigillorum Hungariae Mediaevalis.) 1. Bp., 2012.
- Wertner*, 1901. *Wertner Mór*: Az árpádkori ország- és udvarbírák genealogiája. In: Turul, 19. (1901) 7–26., 54–73. p.
- Wertner*, 1902. *Wertner, Moriz*: Itinerar der Könige Stephan V., Ladislaus IV. und ihrer Würdenträger. In: Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiv, 4. (1902) 211–233. p.
- Zsoldos*, 1997. *Zsoldos Attila*: Téténytől a Hód-tóig. (Az 1279 és 1282 közötti évek politikátörténetének vázlata.) In: Történelmi Szemle, 39. (1997) 69–98. p.
- Zsoldos*, 2000. *Zsoldos Attila*: IV. László és a Kállaiak ősei. In: A nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve. 42. Nyíregyháza, 2000. 77–87. p.

- Zsoldos, 2005.* *Zsoldos Attila: Ducissa Slavonie. In: Studia professoris – professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára. Szerk. Almási Tibor, Draskóczy István, Jancsó Éva. Bp., 2005. 381–390. p.*
- Zsoldos, 2007.* *Zsoldos Attila: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. Bp., 2007. (História Könyvtár. Monográfiák 24.)*
- Zsoldos, 2011.* *Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.)*
- Zsótér, 1991.* *Zsótér Rózsa: Megjegyzések IV. László király itineráriumához. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Tomus XCII. (1991) 37–41. p.*